

BBF00054

เนตติยวรรณกถา ขุททกนิกาย

(บาลี-ไทย)

ภาค ๑

NETTIATTHAKATHĀ KHUDDAKANIKĀYA

(PĀLI-THAI)

PART I

ฉบับปฐมโลกุตฺต

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช

๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

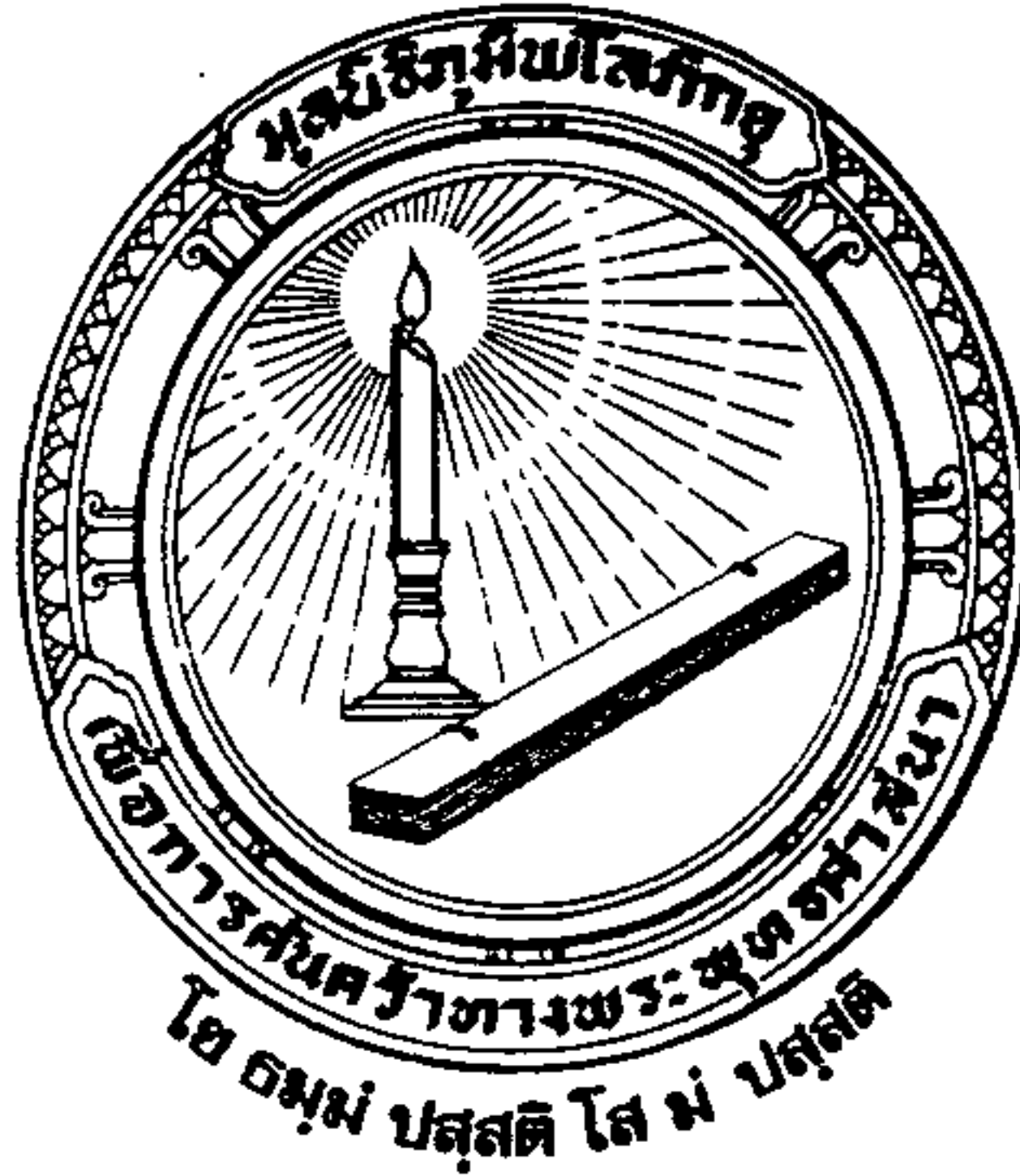
คุณรุ่งเรือง - คุณเขียนวิทย์ ชีราวัฒน์

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายแด่พระพุทธเจ้า

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น

ชำระ และ แปลพระคัมภีร์ทางพระพุทฺธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-74-9

เนตติยวรรคกถา ขุททกนิกาย

(บาลี-ไทย)

ภาค ๑

NETTIATTHAKATHĀ KHUDDAKANIKĀYA

(PĀLI-THAI)

PART I

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

เป็นที่ระลึกในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ
ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

คุณสงฆ์พร - คุณนิยมวิทย์ ชีราวัฒน์

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณทำเอง
ชำระ และ แปลพระคัมภีร์ทางพระพหุศาสตร์เป็นภาษาไทย

ISBN 974-8288-74-9

พระบรมราชาโชวาท

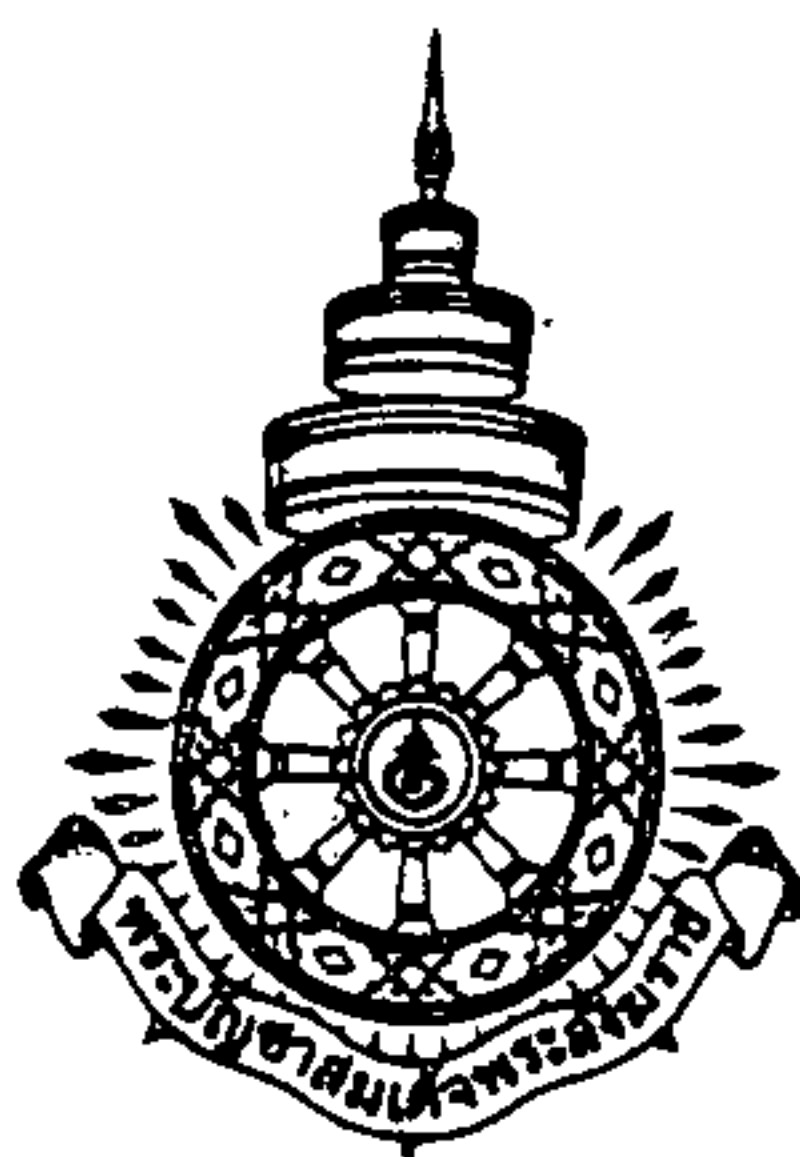
“ฉันขอขานแม่ทวดฯ ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนในงานวิธียเป็ยร์เข็มก็เข็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำขานเป็นคำไทยนั้น คือหวัง
ให้จงหนัก อย่าให้เข็มเข็มได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าเข็มเข็มแล้ว จะทำให้เกิดความขงยากแก่
นักศึกษาคือไปภายหลังๆ ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้เข็มเข็ม ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน
พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาณโมทยมหาเถระ
และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้า
น้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

นายสุทธิพร-นางเจียมจิตต์ จิราธิวัฒน์
สร้างพระคัมภีร์ถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ.๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับการอุดหนุน โดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดยพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณีสืบไปชั่วกาลนาน.

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

เพชรวิเศษราชสุท

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ

เนื่องในวโรกาสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๕ นับเป็นโอกาสจิตสมัยมงคลวิเศษที่ล้นเกล้าล้นกระหม่อม ทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชกฤษฎาณินหารเป็นที่ปรากฏแก่สมณพราหมณาจารย์ ทั้งปวงและพลกนิกรทวยราษฎร์ โดยที่พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงประเทศชาติ พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้สถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นหลักชัยของบ้านเมือง จนทุกวันนี้ ทั้งนี้สำเร็จด้วยพระบารมีธรรม พระคุณธรรมที่ทรงดำรงอยู่ในทศพิธ- ราชธรรม มูลนิธิภูมิพลโลกขุ สำนักในพระมหากรุณาธิคุณ จึงจัดสร้างพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา อันเป็นผลงานของมูลนิธิฯ ตีพิมพ์ขึ้นถวาย ๖๑ พระคัมภีร์ เพื่อเป็นการสนองพระเดชพระคุณและเป็นอนุสรณียวัตถุธรรมบรรณาการ เนื่องใน โอกาสจิตกาลพิเศษครั้งนี้

เพื่อให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี จึงแต่งตั้งคณะกรรมการ อำนวยการและคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานสร้างพระคัมภีร์ เนื่องในวโรกาสมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระ นางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. จอมพลประภาส จารุเสถียร (ถึงแก่อนิจกรรม)
๒. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
๓. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์
๔. ท่านผู้หญิงหม่อมราชวงศ์หญิงรสติน คัคฌางค์ (ถึงแก่อนิจกรรม)
๕. ท่านผู้หญิงอรุณ กิตติยากร
๖. ท่านผู้หญิงชนัตถ์ ปิยะอุย
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร
๘. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย์
๙. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์ (ถึงแก่อนิจกรรม)
๑๐. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
๑๑. คุณหญิงสงวนศรี จันทรางศุ
๑๒. พลโทประพัทธ์ กวานนท์ (ถึงแก่อนิจกรรม)
๑๓. คุณหญิงสัตยวดี กวานนท์ (ถึงแก่อนิจกรรม)
๑๔. คุณหญิงวรรณิ วิทยะสิรินันท์
๑๕. คุณหญิงสุภัทรา ตันติพิพัฒน์พงศ์
๑๖. อธิบดีกรมการศาสนา
๑๗. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์
๑๘. นางประภา จัยวัฒน์ (ถึงแก่กรรม)
๑๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์ (ถึงแก่กรรม)
๒๐. นางอุษา จารุคุล
๒๑. นางยุพนา ธรรมโกวิท (ถึงแก่กรรม)

๒๒. นางประไพ อมาตยกุล (ถึงแก่กรรม)
๒๓. ศาสตราจารย์พิพัฒน์ สุจินดา
๒๔. ศาสตราจารย์วิสุทธ์ บุษยกุล
๒๕. รองศาสตราจารย์ศรีกาญจน์ สุจินดา
๒๖. นางเสริมศรี เอกชัย (ถึงแก่กรรม)
๒๗. นางสมจิตต์ สิทธิไชย
๒๘. นางลำยอง หะรินสุต
๒๙. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน
๓๐. นางประณัฐ เตชะเสน
๓๑. นางประกอบเกียรติ ชาญเลขา (ถึงแก่กรรม)
๓๒. นางสุกัญญา คุณศรีวัชร
๓๓. นางพงษ์เพ็ญ คำรงรัตน์
๓๔. นางสุจิตรา (จิราธิวัฒน์) มงคลกิติ
๓๕. นางประสพศรี ประเสริฐสม
๓๖. นางสาววิไลลักษณ์ จารุคุณ
๓๗. นายปราโมทย์ สัจฉกร
๓๘. นายพุทธรี กุวานนท์
๓๙. นายระพีพันธ์ จารุคุณ
๔๐. นางสาวบุญนาค ศตะภูริ
๔๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์
๔๒. นายมณีพันธ์ จารุคุณ กรรมการและเลขานุการ
๔๓. นายสิริ เพ็ชรไชย กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้อำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ ฉบับภูมิพลโลกุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุคุล	ผู้อำนวยการ
๒. นางอุษา จารุคุล	รองผู้อำนวยการ
๓. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย	ป.ร.๕
๒. พระมหาเฉลียว เปสโร	ป.ร.๕, ปริญญาโท
๓. นายสุวรรณ จินต์ประชา	ป.ร.๕
๔. นายสังคม ศรีราช	ป.ร.๕
๕. นายทวี ศรีทองอินทร์	ป.ร.๕
๖. พ.อ.คง แจ่มไพล	ป.ร.๕
๗. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง	บ.ศ.๕, อภิธรรมมหาบัณฑิต
๘. นายบุญมา จิตจรัส	ป.ร.๘, ปริญญาโท
๙. นายภิญโญ ล่องสกุล	ป.ร.๘, ปริญญาโท
๑๐. นายทองดี พันโน	ป.ร.๘
๑๑. นายชัยวิชิต พึ่งเดช	ป.ร.๘
๑๒. นางศิริรัตน์ ค้างสน	บ.ศ.๘
๑๓. นายกวีพัชฌ์ นวลศรี	ป.ร.๗, ค.บ.
๑๔. พระมหาอภัย อุปปติสุโส	ป.ร.๗
๑๕. นายบรรจบ พุกพญา	ป.ร.๗
๑๖. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์	บ.ศ.๗

๑๗. อุบาสิกาจรรยา บั้วสุวรรณ	บ.ศ.๖
๑๘. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย	ศศ.บ.(โบราณคดี)
๑๙. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์	นักปริวรรตอักษร
๒๐. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม	นักปริวรรตอักษร
๒๑. อุบาสิกานุญเกื้อ ไพโรจน์	นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. นายไชยวัฒน์ กปิลกาญจน์	สถ.บ.(จุฬา)
๒. น.อ.สุรจิต สงสกุล ร.น.	ป.ธ.๘, Ph.D.
๓. น.อ.ทองย้อย แสงสินชัย ร.น.	ป.ธ.๕
๔. น.อ.วินัย ตะเภาพงษ์ ร.น.	ป.ธ.๕, Ph.D.
๕. น.อ.สารี อินสอน ร.น.	ป.ธ.๕
๖. นายพิสิฐ เจริญสุข	ป.ธ.๕, อ.ม.(จุฬา)

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางถาวร ศรีปราสาท
๒. นายพัฒน์ ประกอบบุญ
๓. ร.อ.เกษม กระจกทอง
๔. นางพิกุล บำรุงผล
๕. นางสาวพวงเงิน อูชชิน

(๑๔)

๖. นางสุภา วรรณพงษ์
๗. นางจิตตรา อมะรักษ์
๘. นายเฉลิมชัย ทองมี
๙. นางรัตยา บัวยังตุม
๑๐. นายขรรยง แวงคำ
๑๑. นายทองสุข ทูมนาหาด
๑๒. นางสาวจิรัญญา เว้นบาป
๑๓. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์
๑๔. นางวิณา เพิ่มสุข
๑๕. นางวรรณภา สาคร
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์

ขอจนถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ ในธรรมของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๔๘

First published : 2005

ISBN 974-8288-74-9

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า พระปริยัติสังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไคพระปฏิบัติสังฆธรรมและพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสังฆธรรมและพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า พระไตรปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และ พระอภิธรรมปิฎก พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปาฬิหรือ พระบาลี

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้อง ตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า คันถฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติอันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสังฆธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุชาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า อรรถกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้

บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ใน
 ลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาของชาวเกาะ
 สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ใน
 ลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำเป็นต้องศึกษาภาษา
 สิงหพันธ์ก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบาย
 ธบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราช
 ถ่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทตตะ และ
 พระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหพันธ์เป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา
 จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรรถกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มุลฎีกา และคำ
 อธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนงำ
 ข้อยอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์บท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็น
 หนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์
 แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า อรรถโยชนา คัมภีร์เหล่านี้
 ล้วนเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และ
 ทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรง
 บ้าง เป็นปกรณัมพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคหรืออภิธัมมัตถ-
 สังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่า ฎีกา เช่น
 มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัณฑุสา แก่พระคัมภีร์วิสุทฺธิมรรค และคัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถ-
 วิภาวินี แก่ปกรณัมอภิธัมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นตอภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ
 ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็น
 ภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษา
 บาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้
 ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด
 ลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำเป็นต้องศึกษาให้รู้

ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธรวณะได้ถูกต้อง คัมภีร์
ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บ้าง สัททศาสตร์ บ้าง นิรุตติศาสตร์ บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับ
คัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์พิเศษ และสัททวิเสส
เหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียน
อักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธรวณะ ทรงจำ
ไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมี
พระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึก
พระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแผ่
ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศ
พระราชกฤษฎาภินิหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจาก
อักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมี
พระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา
ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการ
ทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ
ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป
ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ
พ.ศ.๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและ
แปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอกณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา
ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖
และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา
ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับ

(๒๐)

การชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ดังได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับพระคัมภีร์เนตติอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๑ นี้ คุณสุทธิพร คุณเจียมจิตต์ จิราธิวัฒน์ ได้มีจิตศรัทธาสร้างเป็นที่ระลึกในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราชและสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ได้โปรดบันดาลให้ คุณสุทธิพร - คุณเจียมจิตต์ จิราธิวัฒน์ จงประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมสันต์ยินดียิ่งในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

1/7

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัมภีร์ อรรถโยชนา ปกรณ์พิเศษ และสัทททวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แผ่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกัน โดยแยกเป็นสองพาคัยซ้ายขวาเป็นสองภาษา บาลี-ไทย ซึ่งจะเป็ประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพาคัยภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

(๒๒)

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้าน
ทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และ
ความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ
การพิมพ์ พระคัมภีร์เนคตือรรรถถา บาลี-ไทย ภาค ๑ นี้เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้ง
ภาษาบาลีและคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกัน ตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น
เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลว-
ปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์
เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุตุล)

ผู้อำนวยการ โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่นฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพ โลภิกขุ

แนะนำ

พระคัมภีร์เนตติอรรถกถา หรืออรรถกถาเนตติปกรณ์

เนตติอรรถกถา เป็นคำอธิบายพระคัมภีร์เนตติปกรณ์ ซึ่งเป็นผลงานของพระมหากัจจายนเถระ พระมหาสาวกผู้ได้รับเอตทัคคะเลิศในการอธิบายความแห่งคำที่กล่าวไว้โดยย่อให้พิสดาร พระคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ เป็นตำราพระปริยัติธรรมที่มีมาแล้วในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ซึ่งได้กล่าวแนะนำไว้แล้วในต้นพระคัมภีร์เนตติปกรณ์ ที่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้จัดพิมพ์แล้ว และโดยที่เนตติปกรณ์นี้เป็นพระคัมภีร์ชั้นพระบาลีคือชั้นพระไตรปิฎก จึงได้มีพระคัมภีร์อรรถกถาให้อรรถาธิบายเป็นชั้นรองลงมาอีกด้วย

การรจนาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาในชั้นอรรถกถา ชั้นฎีกา หรือปกรณ์พิเศษนั้น มีการตั้งชื่อพระคัมภีร์ต่าง ๆ อันไพเราะ เช่น อรรถกถาพระวินัย มีชื่อว่า สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระสูตรที่ฌนิกายมีชื่อว่า สุมังคลวิลาสินี อรรถกถาพระปาติโมกข์มีชื่อว่า กังขาวิตรณี อรรถกถาพระอภิธรรมพระคัมภีร์สังคณีมีชื่อว่า อัญญาสาลินี บางพระคัมภีร์ก็มีได้ตั้งชื่อเป็นอย่างอื่น คงเรียกชื่อตามพระคัมภีร์ต้นที่นำมาอธิบาย เช่น อรรถกถาชาดก เรียกว่า ชาตกัญญาฎกถา แปลว่าอรรถกถาชาดก อรรถกถาพระธรรมบท เรียกว่า ธรรมปทัฏญาฎกถา แปลว่าอรรถกถาพระธรรมบท เนตติอรรถกถานี้ ก็ทำนองเดียวกัน มิได้มีชื่อเป็นอย่างอื่น แปลว่า อรรถกถาเนตติปกรณ์

เนื้อหาของเนตติอรรถกถา

เป็นคำอธิบายเนตติปกรณ์โดยละเอียด เริ่มต้นด้วยคำปรารภ ซึ่งมีคำนมัสการพระรัตนตรัยบอกผู้อารธนาให้แด่พระคัมภีร์นี้ คือ พระธรรมรักจิตเถระ

(๒๔)

และได้กล่าวถึงพระมหากัจจายนเถระ ผู้ได้สร้างอภินิหารไว้ ณ เบื้องพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ และได้รับยกย่องสรรเสริญจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราในปัจจุบันนี้ ได้ภยิตพระคัมภีร์เนตติปกรณ์ไว้ ซึ่งเป็นอรรถาธิบายนวัคสัตตสุตตันต์ ที่พระบรมศาสดาทรงอนุโมทนา การแต่งพระคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ ได้ยึดแนวของสำนักมหาวิหาร ต่อจากนั้น กล่าวถึงความหมายของคำในเนตติปกรณ์ อธิบายสังคหวาร อธิบายอุทเทศวาร อธิบายนิทเทศวาร อธิบายปฏิทินเทศวารไปตามลำดับ สุกท้ายท่านผู้รจนาก็แจ้งให้ทราบว่า ท่านพำนักอยู่ ณ วิหารของพระเจ้าธรรมมาโสภณมหาราช ใกล้ท่าเรือชื่อว่านาคะ ได้เริ่มรจนาคัมภีร์เนตติปกรณ์

พระคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้เป็นคำอธิบายความแห่งเนตติปกรณ์ ซึ่งเป็นคู่มือของผู้ที่จะอ่านเนตติปกรณ์ให้เข้าใจได้เป็นอย่างดี ต่อจากพระคัมภีร์เนตติปกรณ์ ยังมี เนตติฎีกา ซึ่งเป็นคำอธิบายเนตติปกรณ์อีกชั้นหนึ่ง และยังมีพระคัมภีร์เนตติวิภาวินี ซึ่งเป็นอรรถกถาเนตติปกรณ์นี้เหมือนกัน แต่เป็นจำนวนหลังกว่ามาก ซึ่งมูลนิธิภูมิพโลภิกขุจะได้สร้างขึ้นเพื่อเผยแผ่พระสัทธรรมต่อไป

ประวัติผู้รจนานเนตติปกรณ์

ว่าถึงประวัติของท่านผู้รจนาคัมภีร์นี้ ก็คือ พระธรรมपालเถระ ซึ่งข้าพเจ้าได้เรียบเรียงไว้แล้วในพระคัมภีร์ชุดเดียวกัน จึงขอนำเอาประวัติของท่านมาลงไว้ ณ ที่นี้อีก ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้ ได้พำนักอยู่ ณ วัดพุทธคิตถวิหาร แคว้นทมิฬ อินเดียนตอนใต้ ใกล้เกาะลังกา ท่านอาจารย์นี้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๕๕๐ - ๑๐๐๐ รุ่นหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ได้รจนาคัมภีร์อรรถกถาฎีกาสืบต่อจากพระพุทธโฆษาจารย์ไว้เป็นจำนวนมาก ใน

คัมภีร์จุฬาคันถวงศ์และศาสนวงศ์ ได้กล่าวผลงานของท่านไว้ว่า มีประมาณ ๑๔ พระคัมภีร์ คือ

๑. เนตติอรรถกถา หรือ อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตะกะ ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๔. อรรถกถาจรियाปิฎก ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อ ปริมัตถทีปนี (วิมลวิลาสินี)
๘. อรรถกถาเปตวัตถุ ชื่อ ปริมัตถทีปนี (วิมลวิลาสินี)
๙. มหาฎีกาวิสุทธีมรรค ชื่อ ปริมัตถมัชชุตสา
๑๐. ฎีกาอรรถกถาทั้ง ๔ มีอรรถกถาที่ฌนิกายเป็นต้น ชื่อ สีนัตถปกาสินี
๑๑. ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อ สีนัตถปกาสินี
๑๒. เนตติฎีกา เป็นฎีกาอธิบายเนตติอรรถกถา
๑๓. ฎีกาอรรถกถापुทธวงศ์ ชื่อ ปริมัตถทีปนี
๑๔. อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อ สีนัตถวณณนา

ตามบัญชีพระคัมภีร์ที่กล่าวไว้นี้ สำหรับรายการที่ ๑๐ ฎีกาอรรถกถาทั้ง ๔ มีที่ฌนิกาย เป็นต้น ชื่อ สีนัตถปกาสินี ถึงรายการที่ ๑๔ อนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อ สีนัตถวณณนานั้น ตามที่ได้ตรวจสอบแล้วสันนิษฐานว่าเป็นผลงานของท่านพระธรรมपालเถระอีกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของพระอานันทาจารย์ ท่านผู้นี้มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๓๐๐-๑๔๐๐ ชื่อพ้องกันกับพระธรรมपालเถระองค์ก่อนเข้า จึงนิยมเรียกพระเถระองค์หลังนี้ว่า พระจตุธรรมपालเถระ จึงขอให้ท่านทราบว่าเป็นคนละองค์กัน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้จากพระคัมภีร์ที่รจนเอาไว้แล้วนั้น มีสำนวนโวหารแตกต่างกันอยู่

ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระ สำนักพรตติตถวิหารนี้ ได้สร้างงานพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง อันเป็นสมบัติทางวรรณกรรมของ

(๒๖)

โลกมาเป็นเวลาถึง ๑,๕๐๐ ปีเศษแล้ว ท่านจึงเป็นพระอรธกถาจารย์ และเป็นพระฎีกาจารย์ผู้มีความสามารถยิ่ง จากผลงานของท่านที่ปรากฏในพระคัมภีร์มหาฎีกาวิสุทธิมรรค ชื่อว่า ปรมัตถมัณฺฑลานั้น ได้แสดงถึงความรู้อย่างเยี่ยมทั้งพุทธศาสตร์และโลกโวหาร แสดงถึงภูมิการศึกษาไตรเพทอย่างแตกฉานมาแล้ว สำหรับด้านการรจนาอรธกถานั้น ท่านยึดแบบแผนข้อวินิจฉัยของสำนักมหาวิหารเป็นหลัก โดยถือนวเช่นเดียวกับพระพุทโธษาจารย์ได้ดำเนินมา ทำให้เข้าใจว่าได้ร่วมงานมากับพระพุทโธษาจารย์ และรับช่วงงานทำอรธกถาเป็นภาษาบาลีมาด้วย ผลงานที่ได้ทำอรธกถาขุททกนิกายถึง ๗ พระคัมภีร์ อันมีชื่อว่า ปรมัตถทีปนี นี้ แสดงถึงการวางแผนงาน ทำพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ในระบบต่อเนื่องสืบทอดงานของกันและกันแห่งพระเถระ ผู้บริหารงานพระพุทธศาสนาไว้ให้เป็นสมบัติของโลก ซึ่งแม้ท่านจะอยู่สำนักวัดพรตติวิหาร ในตอนใต้ของชมพูทวีป ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

การสร้างเป็นอักษรไทย

เนตติอรธกถานี้ ยังมีได้เคยมีพิมพ์เป็นอักษรไทยมาก่อน เนื่องจากได้พิมพ์พระคัมภีร์เนตติปกรณ์มาแล้ว มุลนิธิภูมิพลโลกิขุมิความประสงค์จะสร้างงานพระคัมภีร์ให้ต่อเนื่องเป็นสายยืนตั้งแต่พระบาลี อรธกถา ฎีกา เป็นลำดับกันไป เพื่อให้เป็นอุปกรณ์การศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง มุลนิธิภูมิพลโลกิขุได้ปริวรรตอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย ชำระสอบทานกับฉบับฉัฐสังคีติให้เป็นฉบับอักษรไทยขึ้น ต้นฉบับโบราณได้มาจากวัดบวรนิเวศวิหาร เจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้โปรดให้ความอนุเคราะห์ให้ยืมมา มีจำนวน ๑๓ ผูก เป็นจำนวน ๖๓๕ หน้าตามดั่งนี้

ผูก ๑	มีจำนวน ๒๓ ^๑ / _๒ ลาน	๔๗ หน้าลาน
ผูก ๒	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๓	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๔	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๕	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๖	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๗	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๘	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๙	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๐	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๑	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๒	มีจำนวน ๒๔ ลาน	๔๘ หน้าลาน
ผูก ๑๓	มีจำนวน ๓๒ ลาน	๖๔ หน้าลาน
	รวม ๓๑๕ ^๑ / _๒ ลาน	๖๓๕ หน้าลาน.

การจัดพิมพ์เป็นพากย์คู่ฉบับภูมิพลโลกิขุ

โดยที่เนตติอรรถกถาเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญในการศึกษาพระไตรปิฎก เพราะพระมหากัจจายนเถระผู้เป็นพระอรหันตสาวกที่ได้รับเอตทัคคะในการทำเนื่อความย่อให้พิสดารได้อธิบายพระพุทธรวณะไว้ในพระคัมภีร์เนตติปกรณ์แล้ว พระอาจารย์ธัมมपालเถระยังได้พรรณนาความแห่งเนตติปกรณ์อีกชั้นหนึ่ง จึงเป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความรู้ในพระไตรปิฎกอย่างมากมายมีคุณูปการแก่การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง สมควรที่นักศึกษพระพุทธศาสนาจะได้เรียนรู้เนตติปกรณ์ และการพรรณนาอรรถาธิบายในเนตติอรรถกถาโดยประการทั้งปวง ดังนั้นมูลนิธิภูมิพลโลกิขุจึงได้มอบให้ ดร.พิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๕ แปลเนตติอรรถกถานี้

(๒๘)

และได้พิมพ์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ

ในพระคัมภีร์เนตติอรรถกถาฉบับไท่หวากย์ (พากย์คู่) นี้ มูลนิธิ
ภูมิพลโลกิขุแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ

ภาค ๑ ประกอบด้วย

กัณธารัมภกถา ว่าด้วยกถาเริ่มพระคัมภีร์

๑. พรรณนาสังคหวาร

๒. พรรณนาอุทเทศวาร

๓. พรรณนานิทเทศวาร

หารสังเขป

นยสังเขป

ทวาทสบท

๔. ปฎินิทเทศวาร

(๑) พรรณนาเทศนาหารวิภังค์

(๒) พรรณनावิชยหารวิภังค์

(๓) พรรณนายุตติหารวิภังค์

(๔) พรรณนาปทัฏฐานหารวิภังค์

(๕) พรรณนาลักขณหารวิภังค์

(๖) พรรณนาจตุพยุหารวิภังค์

(๗) พรรณนาอาวัฏฏหารวิภังค์

(๘) พรรณनावิภัตติหารวิภังค์

(๙) พรรณนาปริวัตตนหารวิภังค์

(๑๐) พรรณนาเววจนหารวิภังค์

(๑๑) พรรณนาปัญญัตติหารวิภังค์

(๑๒) พรรณนาโอตรณหารวิภังค์

- (๑๓) พรรณนาโสทรนหารวิภังค์
- (๑๔) พรรณนาอธิฐานนหารวิภังค์
- (๑๕) พรรณนาปรักษานหารวิภังค์

ภาค ๒ ประกอบด้วย

- (๑๖) พรรณนาสมาโรปนหารวิภังค์
  - ๑. พรรณนาเทศนหารสัมปาตะ
  - ๒. พรรณनावิยหารสัมปาตะ
  - ๓. พรรณนายุคตินหารสัมปาตะ
  - ๔. พรรณนาปัทมฐานนหารสัมปาตะ
  - ๕. พรรณนาลักขณนหารสัมปาตะ
  - ๖. พรรณนาจตุพยุหนหารสัมปาตะ
  - ๗. พรรณนาอาวัญญนหารสัมปาตะ
  - ๘. พรรณनावิภคตินหารสัมปาตะ
  - ๙. พรรณนาปริวัตตนนหารสัมปาตะ
  - ๑๐. พรรณनावะจนนหารสัมปาตะ
  - ๑๑. พรรณนาปัญญาตตินหารสัมปาตะ
  - ๑๒. พรรณนาอธิฐานนหารสัมปาตะ

พรรณนามิสสกนหารสัมปาตะ

พรรณนานยสมุฏฐานนหาร

พรรณนาสาสนบัญญัติฐานนหาร

นิคมณฑล คำลงท้าย

สำหรับเนตติอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๑ นี้ คุณสุทธิพร-คุณเจียมจิตต์
จิราวัฒน์ มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์เป็นเจ้าภาพพิมพ์ในวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษา
๕ รอบ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม

(๓๐)

ราชินีนาถ ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนานับว่าเป็น
มหากุศลยิ่ง

ขออนุภาพแห่งบุญกุศลที่ คุณสุทธิพร - คุณเจียมจิตต์ จิราธิวัฒน์
ได้สร้างพระธรรมคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา จงบันดาลให้สรรพสัตว์ได้
เข้าใจพระสัทธรรมอันบริสุทธิ์พิเศษ จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุติรส

ขอคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงมั่นอยู่ในโลก
สิ้นกาลนาน ขอถวายพระพรให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้ง
พระบรมวงศานุวงศ์ จงทรงพระเจริญยิ่งยืนนาน ขอให้
ประชาชนทุกหมู่เหล่าจงเกษมสำราญทั่วกัน เทอญ.

ส.ล. เพ็ชรไชย

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

ผู้จัดการฝ่ายวิชาการมูลนิธิภูมิพลโลก

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์
ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

นายมณีพันธ์ จารุคุล   อุปนายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

นางอุษา จารุคุล   นายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ   กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ   และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นายสิริ เพ็ชรไชย   กรรมการสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกขุ   และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม   และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ
พระคัมภีร์เนตติอรรถกถา บาลี-ไทย ภาค ๑
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

-----

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๕	ประธานกรรมการแปล และตรวจชำระ
๒. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๕, Ph.D.	กรรมการตรวจชำระ
๓. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์	กรรมการตรวจชำระ
๔. นายโรม สุรเสน ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายอำนวยการ สุขุমানันท์ ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ.๕	กรรมการตรวจชำระ
๗. พระมหาเฉลียว เปสโร ป.ธ.๕, ศศ.ม.	กรรมการตรวจชำระ
๘. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘, M.A.	กรรมการและเลขานุการ
๙. นายสวัสดิ์ ทองประสาน ป.ธ.๕	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๑๐. นางสุนันทา วุฒิมานานนท์ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๑. นางปรางทิพย์ ขำทอง ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๒. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๓. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ ศศ.บ.(โบราณคดี)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๔. นางสุภาพร พงษ์ไทย ศศ.บ.(ศิลปศาสตร์ มธ.)	ปริวรรตจากอักษรขอม
๑๕. นางปรางทิพย์ ขำทอง ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๖. นางสุภาพร พงษ์ไทย ศศ.บ.(ศิลปศาสตร์ มธ.)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๗. นางสาวกุสุมา รอดวรรณะ ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๘. นายอารมณ สุคใจ ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานกับอักษรขอม
๑๙. พระมหาบุญศักดิ์ รัตนวงศ์ ป.ธ.๗ (เขมร)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๐. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๑. นายสมชาย ภูมิ ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ

๒๒. นายจำลอง จันทรพัฒน์ ป.ธ.๔	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๓. นายสมชาย ภามนตรี ศศ.บ.(รัฐศาสตร์)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๔. นายธีรภัทร์ วงศ์จำปา ป.ธ.๕	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๕. นายนันทชัย เมฆี ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๖. พระมหาอภัย อุปปติสุโส ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๗. พระมหาณรงค์ นิติสโร ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๘. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๒๙. พ.ท.สมชาย ภูมิภักดี ป.ธ.๖, M.A.	ตรวจความเรียบร้อยของต้นแบบ
๓๐. นายทวีพัฑฒ์ นवलศรี ป.ธ.๗, ค.บ.	ตรวจความเรียบร้อย
	และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๓๑. นางชลอ วรรณจันทร์	จัดทำรูปเล่ม
	และดำเนินการจัดพิมพ์
๓๒. นายเฉลิมชัย ทองมี	ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์
-

พระคัมภีร์
เนตติอรรถกถา ขุททกนิกาย
บาลี - ไทย
ภาค ๑

NETTIATṬHAKATHĀ KHUDDAKANIKĀYA

Pāli - Thai

Part I

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๔๘

สารบัญ
พระคัมภีร์เนตติอรรคกถา ขุททกนิกาย
บาลี-ไทย
ภาค ๑

เรื่อง	หน้า
กถาเริ่มพระคัมภีร์	๑
๑. พรรณนาสังคหวาร	๑๗
๒. พรรณนาอุทเทสวาร	๕๑
๓. พรรณนานิทเทสวาร	๗๘
हारसंखेप	๘๐
นยสังเขป	๑๑๗
ทวาทสบท	๑๒๖
๔. ปฏินิทเทสวาร	๑๖๓
๑. พรรณนาเทศนาहारวิภังค์	๑๖๓
๒. พรรณनावิชยहारวิภังค์	๒๓๕
๓. พรรณนายุตติहारวิภังค์	๓๐๕
๔. พรรณนาปทัฏฐานहारวิภังค์	๓๕๒
๕. พรรณนาลักขณहारวิภังค์	๓๖๕
๖. พรรณนาจตุပ္พहारวิภังค์	๓๘๓
๗. พรรณนาอาวัฏฏहारวิภังค์	๔๐๒
๘. พรรณनावิภัตติहारวิภังค์	๔๒๕

(๓๖)

เรื่อง	หน้า
๘. พรรณนาปริวัตตนาการวิภังค์	๔๔๒
๑๐. พรรณนาเววจนนาการวิภังค์	๔๔๕
๑๑. พรรณนาปัญญาตติหานการวิภังค์	๔๖๗
๑๒. พรรณนาโอตรมนาการวิภังค์	๔๘๕
๑๓. พรรณนาโสชนนาการวิภังค์	๔๕๒
๑๔. พรรณนาอธิฐานนาการวิภังค์	๔๕๔
๑๕. พรรณนาปริกขานการวิภังค์	๕๑๕

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุณี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุณีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สී.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนธวารวคฺค
สํ. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ทูกนิปาต
องฺ. ติก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตุกก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	จตุกกนิปาต
องฺ. ปญจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ปญจกนิปาต
องฺ. ฉกก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	ฉกกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺจก.	องฺคฺตฺตฺรนิกาย	อฏฺจกนิปาต

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
ส.	สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ)
ม.	มรรมไปตถก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาคั้งที่ ๖)
รา.	รามณญไปตถก (ฉบับมอญ)
โป.	โปราณไปตถก (ฉบับไบลานเก่า)
อ.	อังกลิสไปตถก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า อ.)
ก.	กตถจิไปตถก (คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
 as used in this pāli text
 of
 THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a   ำ ā   ิ i   ี ī   ุ u   ู ū   ื e   ็ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฅ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฉ จ ja	ณ ña
ฎ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ม m̐	

FIGURES

๑ 1   ๒ 2   ๓ 3   ๔ 4   ๕ 5   ๖ 6   ๗ 7   ๘ 8   ๙ 9   ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

พระคัมภีร์
เนติอรรถกถา ขุททกนิกาย
บาลี - ไทย
ภาค ๓

เนตติอรรถกถา ขุททกนิกาย

ภาค ๑

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสัมพุทธสฺส
ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

คณฺถารมุกฺกถา

มหาการุณิกํ นาคํ
เณยยสาครปารคํ
วนฺเต นิปฺปนคฺมฺภีร-
วิจิตฺรนยเทสนํ.

วิชฺชาจรณสมปฺนฺนา
เยน นียฺยนฺติ โลกโต
วนฺเต ตมฺตฺตมํ ฐมฺมํ
สมมาสัมพุทธปฺุชิตํ.

กถาเริ่มพระคัมภีร์

ข้าพเจ้า(พระอาจารย์ธัมมปาละ)ขอ
ถวายวันทาพระผู้เป็นนาคะ ผู้ทรง
ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรง
ถึงฝั่งแห่งเณยยสาคร ทรงมีพระ-
ธรรมเทศนา มีนัยอันละเอียดลึกซึ้ง
ทั้งวิจิตร.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายทรง
สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ ทรง
นำสัตว์ออกจากโลกได้ ด้วยพระ-
ธรรมใด ข้าพเจ้าขอถวายวันทา
พระธรรมนั้นอันสูงสุด ซึ่งพระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบูชาแล้ว.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สีลาทิกุณสมบุโน
 จิโต มคฺคผลเสฺโย
 วนฺเท อริยสํมํ ตี^๑
 ปุณฺณกฺเขตต์ อนฺุตตรํ.

 วนฺทนาชนิตํ ปุณฺณํ
 อิติ ยํ รตนตฺตเย
 หตฺนตราโย สพฺพตฺถ
 หุตฺวาทํ ตสฺส^๒ เตชสา.

 จิตฺติ อากงฺขมาเนน
 จิรํ สทฺธมฺมเนตฺติยา
ธมฺมรทฺติจิตฺตนาเมน
 เถเรน อภิยาจฺจิโต.
 ปทฺมุตฺตรนาถสฺส
 ปาทมฺุเล ปวตฺติตํ
 ปสฺสตา อภินิหารํ
 สมฺปตฺตํ ยสฺส มตฺถกํ.
 สงฺขิตฺตํ วิภชฺนตฺตานํ
 เอโส อคฺโคติ ตาทินา
 จปิโต เอตทคฺคสฺมี
 โย มหาสวาทฺตโม.

พระอริยสงฆ์ได้ สมบูรณ์ด้วยสีลา-
 ทิคุณ ตั้งอยู่แล้วในมรรคและผล
 ข้าพเจ้า ขอถวายวันทาพระอริย-
 สงฆ์ นั้น ผู้เป็นเนือนาบุญยอดเยี่ยม.

บุญใด อันการถวายวันทาในพระ-
 รัตนตรัยให้เกิดแล้ว ด้วยเดชแห่ง
 บุญนั้น ขอข้าพเจ้าจงเป็นผู้มี
 อันตรายอันขจัดแล้วในที่ทุกสถาน.

ข้าพเจ้า อันพระเถระผู้มีนามว่า
ธัมมรทฺติจิต ผู้หวังความดำรงอยู่
 สิ้นกาลนานแห่งเนตติคือพระสัท-
 ธรรม(ให้เรียบเรียงเนตติอรรถกถา)
 เพราะคัมภีร์เนตติปกรณ์เป็นคัมภีร์
 ที่จะพึงหยั่งถึงได้ด้วยญาณ อัน
 ลึกซึ้ง เป็นคัมภีร์ที่พรรณนาความ
 นับเนื่องกับนวัคสัตตสุตฺตาสน์ทุกเมื่อ
 เป็นคัมภีร์อันพระมหากัจจายนเถระ
 ผู้เป็นพระมหาสาวกสูงสุด ได้
 อภิญญา ๖ มีความเชี่ยวชาญ
 แดกฉานปฏิสัมภิตา อันพระ-

^๑ โป. อริยสํมณฺคํ.

^๒ โป. หุตฺวาทนคสฺส.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฉพภิญโญ^๑ วสิปุตโต
 ปภินนปฏิสมภิโท
 มหากจายโน เถโร
 สมพุทฺธเชน ปสฺสโต.
 เตน ยา ภาสิตา เนตฺติ
 สตุถารา อนุโมทิตา
 สาสนสฺส สทายตฺตา
 นวํคสฺสตุถาวณฺณนา.

ตสฺสา คมฺภีรณาณฺเห
 โอคฺคาเหตุพฺพภาวโต
 กิณฺจาปี ทุกฺกรา กาดุ
 อตุถสํวณฺณนา มยา.
 สห สํวณฺณนํ ยสฺมา
 ฐเรเต สตุถุสาสนํ
 ปุพฺพพาจริยสีหํ
 ติฏฺฐเตว วินิจฺฉโย.

ตสฺมา ตมฺปนฺนิสฺสาช^๒
 โอคฺคาเหตุวาน ปณฺจปี

สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้คงที่ ได้ทรง
 เห็นอภินิหารของท่านที่ได้บำเพ็ญ
 ไว้แทบบาทมูลของพระผู้เป็นนาคะ
 พระนามว่า ปทุมุตระ ถึงที่สุดแล้ว
 ได้ทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งเอต-
 ทัคคะว่า กัจจายนะนี้เลิศกว่าภิกษุ
 สาวกของเรา ผู้จำแนกความย่อ
 ให้พิสดาร ทรงสรรเสริญแล้ว
 กล่าวไว้แล้ว อันพระศาสดาทรง
 อนุโมทนา.

การที่ข้าพเจ้าจะเรียบเรียงอรรถ-
 กถาอธิบายความ เป็นเรื่องที่ทำ
 ได้ยาก แม้โดยแท้. ถึงอย่างนั้น
 เพราะเหตุที่สัตตศาสนา พร้อมทั้ง
 อรรถกถาเดิมยังมีอยู่ ข้อวินิจฉัย
 ของบูรพาจารย์ ผู้้องอาจทั้งหลาย
 ก็ยังอยู่ที่เดียว.

ฉะนั้น ข้าพเจ้าจะเรียบเรียง
 อรรถกถาอธิบายความแห่งคัมภีร์-

^๑ ไป. ฉพภิญโญ.

^๒ ไป. คัม. อูปนิสสาช.

นิกาย เปฏุเกนาปี
 สันนทิตวา ยถาพล.
 สุวิสุทฺทมสังกัณฺเณ
 นิปุณฺตถวินิจฺฉย
 มหาวิหารวาสิน
 สมย อวิโลมย.

ปมาทเลขํ วชฺเชตวา
 ปาฬี สมฺมา นโยชย
 อุปเทสํ วิภาเวนฺโต
 กริสฺสามตถวณฺเณ.

อิติ อตถํ อสังกัณฺเณ
 เนตฺติปฺปกรณฺสฺส เม
 วิภชฺชนฺตสฺส สกุกจฺจ
 นิสามยถ สาธโวติ.

เนตติปกรณ์ โดยอาศัยสัตตสุตตาสัน
 พร้อมทั้งอรรถกถา และข้อวินิจฉัย
 ของบูรพาจารย์ผู้่องอาจนั้น หยั่ง-
 ลงสู่นิกายทั้ง ๕ ทั้งเทียบเคียง
 พระคัมภีร์เปฏุโกปเทศตามกำลังให้
 บริสุทธิดีไม่ให้ระคน ให้มีวินิจฉัย
 ความอันละเอียด ไม่ให้ผิดลัทธิของ
 สำนักมหาวิหาร.

ปาฐะที่จารไว้ด้วยความปลั่งเปลอภ
 จะเว้นเสีย พระบาลีก็จะประกอบ
 เข้าให้ถูกต้องทำข้อเสนอแนะให้แจ่ม-
 แจ้ง.

ขอเชิญสาธุชนทั้งหลาย จงสดับ
 โดยเคารพซึ่งเนื้อความอันไม่ระคน
 แห่งพระคัมภีร์เนตติปกรณ์ ของ
 ข้าพเจ้า ผู้จำแนกอยู่ด้วยประการ
 ฉะนี้ เทอญ.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อธิบายความหมายของคำว่าเนตติปกรณ์

ตตถ ไนตตีติ เกนญฺเจน
เนตติ^๑? สทฺธมฺมนยฺนญฺเจน **เนตติ**.
 ยถา หิ ตณฺหา สตฺเต กามาภิภวํ
 นยตีติ “ภวเนตตี”ติ วุจฺจติ, เอวมยฺมปิ
 เวเนยฺยสตฺเต อริยธมฺมํ นยตีติ
 สทฺธมฺมนยฺนญฺเจน “เนตตี”ติ วุจฺจติ.

ในคำนั้น จะอธิบายคำว่า เนตติ-
 ปกรณ์ต่อไป ชื่อว่า **เนตติ** โดยความ
 หมายความว่าอะไร? ชื่อว่า **เนตติ**
 โดยความหมายว่านำไปสู่พระสัทธรรม.
 เหมือนอย่างว่า ตณฺหา เรียกชื่อว่า
 “ภวเนตตี” เพราะความหมายว่านำ
 เหล่าสัตว์ไปสู่ภพภูมิภพเป็นต้น ฉนฺได
 แม้เนตตินี้ก็เรียกชื่อว่า “เนตติ” โดย
 ความหมายว่า นำไปสู่พระสัทธรรม
 เพราะนำเวไนยสัตว์ทั้งหลายไปสู่พระ-
 อริยธรรม ฉนฺนั.

อถวา นยฺนุติ ตายาติ **เนตติ**.
 เนตติปฺปรณฺเณน หิ กรณฺญฺเตน
 ธมฺมกติกา เวเนยฺยสตฺเต ทสฺสนมคฺคํ
 นยฺนุติ สมฺปาเปนฺตีติ, นียฺนุติ^๒ วา
 เอตถ เอตสฺมี ปกรณฺเณ อธิฏฺจานญฺเต
 ปติฏฺจาเปตฺวา เวเนยฺยา นิพฺพานํ
 สมฺปาปิยนฺตีติ **เนตติ**.

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **เนตติ** เพราะ
 ความหมายว่าเป็นเหตุนำไป. อธิบายว่า
 เนตติปกรณ์เป็นเครื่องมือให้พระธรรม-
 กติกทั้งหลายนำพวกเวไนยสัตว์คือทำ
 พวกเวไนยสัตว์ให้บรรลุถึงโสดาปัตติ-
 มรรค, อีกประการหนึ่ง พระธรรมกติก
 ย่อมนำไป คือ ให้พวกเวไนยสัตว์ตั้งอยู่
 ที่ปกรณ์นี้อันเป็นที่รองรับแล้ว ทำให้ถึง

^๑ ฉ. ตตถ เกนญฺเจน เนตติ.

^๒ ไป. สนิยฺนุติ.

น หิ เนตติอุปเทศสนฺนิสฺสเยน
 วินา อวิปริตฺตตตถาวโพโธ สมฺภวติ.
 ตถา หิ วุตฺตํ “ตสฺมา นิพฺพายิตฺตุ-
 กาเมนา”ติอาทิตฺวา สพฺพปาปี หิ
 สุตฺตสฺส อตฺถสํวณฺณนา เนตติ-
 อุปเทศายตฺตา, เนตติ จ สุตฺตปฺปภาวา,
 สุตฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธปฺปภาวนฺติ.

สา ปนายิ เนตติ ปกรณ-
 ปริจฺเจทโต ติปฺปเกทา หารนย-
 ปฏฺฐานานํ วเสน. ปจฺมณฺหิ
 หารวิจฺจาโร, ตโต นยวิจฺจาโร, ปจฺจนา
 ปฏฺฐานวิจฺจาโรติ. ปาฬิววตฺถานโต
 ปน สงฺคหวารวิภาควารวเสน ทฺวิธา.
 สพฺพปาปี หิ เนตติ สงฺคหวารो
 วิภาควาโรติ วารทฺวยเมว โหติ.

พระนิพพาน เพราะเหตุนั้น ปกรณ์นี้
 จึงชื่อว่า เนตติ. ◻

จริงอยู่ เว้นจากการอาศัยข้อแนะนำคือ
 เนตติปกรณ์เสีย การเข้าใจอรรถแห่ง
 สุตตะอันไม่วิปริต ย่อมไม่สำเร็จ. สมจริง
 ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า “เพราะเหตุนี้
 ผู้ใคร่ความดับทุกข์” ดังนี้เป็นต้น. จริงอยู่
 การอธิบายความแห่งสุตตะคือพระพุทฺธ-
 วจนะทั้งหมดเกี่ยวเนื่องกับข้อแนะนำของ
 เนตติปกรณ์ และเนตติปกรณ์ก็มาจาก
 สุตตะคือพระพุทฺธวจนะ สุตตะคือพระ-
 พุทฺธวจนะก็เกิดมาจากสัมมาสัมพุทฺธเจ้า
 ฉะนั้นแล.

ก็เนตติปกรณ์นี้นั้น ว่าโดยตอน
 ของปกรณ์แบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ เป็น
 หาระตอนหนึ่ง นยะตอนหนึ่ง ปฏฺฐานะ
 ตอนหนึ่ง. ก็ตอนแรกเป็นหาวิจาร
 ตอนต่อจากหาวิจารนั้น เป็นนยวิจาร
 ตอนสุดท้าย เป็นปฏฺฐานวิจาร. แต่ว่า
 โดยกำหนดพระบาลีมี ๒ ส่วน คือ
 สังคหวารส่วนหนึ่ง วิภาควารส่วนหนึ่ง.
 เพราะเนตติทั้งหมดก็มี ๒ วารเท่านั้น
 คือ สังคหวาร วิภาควาร.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วาโร. วุตตญะหัตถ์ เปฏเฏ

ชื่อว่า หารสัมปาทวาร. ข้อนี้สมดังคำที่
ท่านพระมหากัจจายนเถระกล่าวไว้ใน
คัมภีร์เปฏเฏว่า

“ยตุถ จ สพเพ หารา
สมปตมานา^๑ นยนติ สุตตตถุ
พยุฉนวิธิปุกุตตา
สา ภูมี หารสมปาทโต”ติ.

“ก็ภูมิดีที่รวมหาระไว้ทั้งหมดนำเข้า
เข้าใจเนื้อความของสูตรได้เพราะ
วิธีของพญัณชนะมีหลายอย่าง ภูมि
นั้นชื่อว่า หารสัมปาทวาร”.

นยสมุฏฐานสาสนปฏฐานวาร-
วิภาโค ปากโฏ เอว. สาสนปฏฐาน-
วาโร ปน สงคหวาเร วีย อุกุเทศ-
นิตุเทศวาเรสุปี น สรูปโต อุกุทโฏติ.
เอตถาห “อิทัง เนตติปุปกรณ์ มหา-
สาวกภาสิตัง, ภควตา อนุโมทิตนุ”ติ
จ กถเมตัง วิญญาตตีติ? ปาพิโต
เอว. น หิ ปาพิโต อญญัง ปมาณตรัง
อตถิ. ยา หิ จตุหิ มหาปเทศหิ
อวิรุทธา ปาพิ, สา ปมาณัง. ตถา
หิ อครหิตาย อัจริยปรมปราย
เปฏโกปเทโส วีย อิทัง เนตติปุปกรณ์
อาภตัง. ยทิ เอวัง กสมาสุส นิทานัง
น วุตตัง. สาวกภาสิตานมปิ หิ

การจำแนกนยสมุฏฐานวาร
(เนตติปกรณหน้า ๑๕๓-๑๗๗) และ
สาสนปัฏฐานวาร (เนตติปกรณหน้า
๑๗๗-๒๘๙) ชัดเจนแล้วทีเดียว. ก็
สาสนปัฏฐานวารท่านมิได้ยกขึ้นโดยสรุป
แม้ในอุทเทสวารและนิตเทสวารเหมือน
อย่างในสังคหวารดังนี้. ในอธิการนี้
มีผู้สงสัยกล่าวว่า “คัมภีร์เนตติปกรณนี้
จะรู้ได้อย่างไรว่า คัมภีร์เนตติปกรณนี้
พระมหาสาวกได้ภาษิตไว้ และว่าพระ
ผู้มีพระภาคตรัสอนุโมทนาไว้?” ตอบว่า
รู้ได้โดยพระบาลีนั่นเอง. เพราะเรื่องอื่น
จากพระบาลีที่จะสำคัญยิ่งจะมีอยู่ก็หาไม่ได้.
จริงอยู่ พระบาลีใดที่ไม่ผิดไปจากมหา-

^๑ ไป. สมปตมานา.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สุภสุตต^๑อนงฺคณสุตต^๒กจฺจายนสํยุตฺตาทินํ
 นิทานํ ภาสิตนฺติ ? นยิทํ เอกนฺติกํ.
 สาวกภาสิตานํ พุทฺธภาสิตานมฺปิ หิ
 เอกจฺจานํ ปฏิสมฺภิทามคฺคินิทฺเตสาทินํ
 ธมฺมปทพุทฺธวํสาทินญจ นิทานํ น
 ภาสิตํ, น จ ตาวตา ตานิ
 อปฺปมาณํ, เอวมิธาปิ ทฏฺฐพฺพํ.

ปเทศทั้ง ๔ พระบาลีนั้นถือเป็นสำคัญ.
 จริงอย่างนั้น คัมภีร์เนตติปกรณ์นี้
 ท่านอาจารย์ได้นำสืบ ๆ กันมาโดยการ
 สืบต่อของอาจารย์ที่ไม่มีใครติเตียนเลย
 เหมือนคัมภีร์เปฏโปกเทศ. ถ้ามว่า
 ถ้าเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึง
 มิได้กล่าวคำอันเป็นต้นเรื่องของคัมภีร์
 เนตติปกรณ์นั้นไว้ด้วยเล่า. เพราะ
 พระสูตรทั้งหลายมีสุภสูตร อนังคณสูตร
 และกัจจายนสูตรเป็นต้น แม้เป็นสาวก-
 ภาสิต ท่านก็ได้กล่าว คำต้นเรื่องไว้ ?
 ตอบว่า ข้อนี้มีชี้แน่นอนไปโดยส่วนเดียว.
 เพราะสาวกภาสิตบางพวกเช่นคัมภีร์
 ปฏิสัมภิทามรรคและคัมภีร์นิทเทศ (คือ
 มหานิทเทศและจุพนิทเทศ) เป็นต้น
 และแม้พุทธภาสิตทั้งหลายบางพวกเช่น
 คัมภีร์ พระธรรมบทและคัมภีร์พุทธวงศ์
 เป็นต้น ท่านก็มีได้กล่าวคำเริ่มต้นไว้
 สาวกภาสิตและพุทธภาสิตเหล่านั้น มี
 ประมาณเท่านั้น จะไม่สำคัญก็หาไม่ได้
 แม้ในคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ ท่านก็พึง
 เห็นเหมือนอย่างนั้นเกิด.

^๑ ที. สี. ๘/๒๕๐.

^๒ ม. มุ. ๑๒/๔๒.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิทานอภินาม สุตตวินยานัน
 วมุณณทาคาริกอุปาลิตเถราทีหิ มหา-
 สาวเกแหว ภาสิตํ, อิทญจ มหา-
 สาวกภาสิตํ, เถรํ มุญจิตฺวา อนนฺต-
 วิสยตฺตา อิมิสฺสา วิจาร์ณายาติ
 กิเมเตน นิตานคเวสเนน, อตฺโตเยเวตถ
 คเวสิตพฺโพ, โย ปาพิยา อวิรุทฺโธติ.
 อถวา ปาพิยา อตฺถสํวณฺณนาภาวโต
 น อิมิสฺส ปกรณฺสฺส วิสุํ
 นิตานวจนิกิจฺจํ อตฺถิ, ปฏิสัมภิทามคฺค-
 นิตฺทเทสาทินํ วิทยาติ ทฏฺฐพฺพํ.

อันธรรมดาคำว่า คำเริ่มต้นของ
 พระสูตรและพระวินัย พระมหาสาวก
 ทั้งหลายมีพระอานนทเถระผู้เป็นขุนคลัง
 แห่งพระธรรมและพระอุปาสีเถระเป็นต้น
 นั้นเองได้ภาษิตไว้, และคัมภีร์เนตติ-
 ปกรณ์นี้ พระมหาสาวกได้ภาษิตไว้
 เพราะการวิจารณ์ เรื่องนี้วันพระเถระ
 เสียแล้วไม่ใช่เป็นวิสัยของผู้อื่นเลย
 เพราะฉะนั้น จะมัวไปหาคำอันเป็นต้น
 เรื่องนี้ทำไมเล่า ควรจะหาเนื้อความอัน
 ไม่ผิดพลาดจากพระบาลีในคัมภีร์เนตติ-
 ปกรณ์นี้เท่านั้นเถิด. อีกประการหนึ่ง
 พึงเห็นว่า เพราะคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้
 เป็นคัมภีร์อธิบายความแห่งพระบาลี
 ปกรณ์นี้จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีคำ
 เริ่มต้นไว้ต่างหากเหมือนอย่างคัมภีร์
 ปฏิสัมภิทามรรค และคัมภีร์นิตเทศ
 เป็นต้น.

อิทานิ เอตสฺมี ปกรณเ
 นานปฺปการโกสลลตฺถํ อโย วิภาโค
 เวทิตพฺโพ : สพฺพเมว เจตํ ปกรณํ
 สาสนปริเยฏฺฐิจฺจารวโต เอกวิธํ, ตถา
 อริยมคฺคสมฺปาทนโต วิมุตฺติริสโต จ.

บัดนี้ เพื่อความฉลาดโดยประการ
 ต่าง ๆ ในปกรณ์นี้ พึงทราบวิภาคดังนี้
 คือ พึงทราบวิภาคของปกรณ์โดยนัยมี
 อาทิวา ก็ปกรณ์นี้ทั้งหมดทีเดียวมี
 อย่างเดียว โดยเป็นคัมภีร์ค้นคว้าทาง

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พยุชนตถวิจาร์ภาวโต ทูวิธํ, ตถา
สงคหวิภาคภาวโต ฌมฺมวินยตถ-
สํวณฺณโต โลกียโลกุตฺตรตถสงคหณโต
รูปารูปฌมฺมปรีคคาหโกโต ลกฺขณลกฺขีย-
ภาวโต ปวตฺตินิกฺขิตฺตวจนโต^๑ สภาค-
วิสภาคนินฺทเทสโต สาธารณาสาธารณ-
ฌมฺมวิภาคโต จ.

ศาสนา, มีอย่างเดียวกัน โดยเป็น
คัมภีร์ที่ยังอริยมรรคให้สำเร็จ และโดย
เป็นคัมภีร์ที่มีวิมุตติเป็นรส. มี ๒ อย่าง
โดยเป็นคัมภีร์วิจารณ์พยัญชนะและ
วิจารณ์อรรถ, มี ๒ อย่างเช่นเดียวกัน
โดยเป็นสังคหวารและวิภาควาร โดย
เป็นคัมภีร์อธิบายเนื้อความพระธรรม
และพระวินัย โดยเป็นคัมภีร์รวบรวม
ประโยชน์ที่เป็นโลกียะและโลกุตระ โดย
เป็นคัมภีร์กำหนดรูปธรรมและอรุปธรรม
โดยเป็นคัมภีร์ที่กำหนดและเป็นคัมภีร์ที่
ควรกำหนด โดยเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึง
ความเป็นไปและการถอยกลับ โดยเป็น
คัมภีร์แสดงไชธรรมที่เป็นสภาคกันและ
เป็นวิสภาคกัน และโดยเป็นคัมภีร์
จำแนกธรรมที่ทั่วไปและไม่ทั่วไป.

ติวิธํ ปุคฺคตตฺตยนินฺทเทสโต ติวิธ-
กลฺยาณวิภาคโต ปริณฺณตตฺตยกถนโต
ปหานตตฺตยูปเทสโต สิขฺขตตฺตยสงคหณโต
ติวิธสงฺกิลเสวิโสธนโต มุลคีตฺตอนุคีตฺติ-
สงคีตฺติเภทโต ปิฎกตตฺตยตถสํวณฺณโต

มี ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์แสดงไช
บุคคลทั้ง ๓ โดยเป็นคัมภีร์จำแนก
ธรรมอํนงาม ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์
กล่าวปริญา ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์
แนะนำการละ ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์

^๑ โป. ปวตฺตวจนโต.

हारन्यपुञ्जानुपपत्तौ ज.

รวบรวมสิกขา ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์
ชำระสังกิเลส ๓ อย่าง โดยเป็นคัมภีร์
แบ่งเป็นมูลคัตติอนุคัตติและสังคัตติ โดยเป็น
คัมภีร์อธิบายความปิฎกทั้ง ๓ และโดย
แยกประเภทเป็นหาระ ณะ และ
ปฏิฐาน.

जटुपुत्रं जटुपुत्रिसम्भिताविसयो
जटुन्यतेसनतो ऋमतुत्ततेसनापुत्रि-
कम्भिरावतो ज. पणुजवित्रं
अभियन्धेयथात्रिम्विभाकतो पणुजखनुर-
नितुत्तेसतो पणुजकतिप्रिजुत्तेसतो पणुज-
निकायतुत्तविवरणतो ज. जटुपुत्रं
जटुपुत्रिसम्भिताविसयो ज. अखुत्तुत्तु-
पाहिरायतनविकाकतो ज. सतुत्तुत्तु-
सतुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
सुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
सुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
अणुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
पत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
जटुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
सहसुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
नयेन पकरुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-
वेत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तुत्तु-

มี ๔ อย่าง โดยเป็นวิสัยแห่งปฏิ-
สัมภิตา ๔ โดยเป็นคัมภีร์แสดงนัย ๔
โดยเป็นคัมภีร์ลึกซึ่งโดยธรรมอรรถ
เทศนาและปฏิเวธ. มี ๕ อย่าง โดยการ
จำแนกธรรมมีอภิญาญะธรรมเป็นต้น
โดยแสดงไขขันธ์ ๕ โดยกำหนดคัตติ ๕
และโดยเปิดเผยอรรถแห่งนิกายทั้ง ๕. มี
๖ อย่าง โดยจำแนกเป็นอารมณ์ ๖ และ
โดยจำแนกเป็นอายตนะภายใน ๖
อายตนะภายนอก ๖. มี ๗ อย่าง โดย
กำหนดวิญญาณฐิติ ๗. มี ๘ อย่าง
โดยแสดงไของค์ ๘ มีสุตตะเป็นต้น. มี
๑๔ อย่าง โดยจำแนกที่รองรับสุตตะ. มี
๑๖ อย่าง และมี ๒๘ อย่าง โดยประเภท
แห่งสาสนปฏิฐาน. มี ๘๔,๐๐๐ อย่าง
โดยความเป็นคัมภีร์วิจารณ์ธรรมขันธ์
๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตตถ สาสนปริเยฎฐิภาวโตติ
 สกัลลํ เนตติปุปฺภกรณํ สิกฺขชุตฺตยสงฺกหสฺส
 นวํกสฺส สตฺถุสาสนสฺส อตฺถ-
 สํวณฺณนาภาวโต. อริยมคฺคสมฺปาทนโตติ
 ทสฺสนภุมิภาวนาภุมิสมฺปาทนโต. วิมุตฺติ-
 รสโตติ สาสนสฺส อมตปรีโยसानตฺตา
 วุตฺตํ. พุญฺชนตฺถวิจารภาวโตติ หาร-
 พุญฺชนปทกมฺมณยานํ พุญฺชน-
 วิจารตฺตา อตฺถปทอตฺถนยานํ อตฺถ-
 วิจารตฺตา วุตฺตํ. สงฺกหวิภาคภาโว
 ปฺรโต อาวิภวิสฺสติ. ฌมฺมวินยตฺถ-
 สํวณฺณโตติ สกฺลสฺสาปิ ปรียตฺติ-
 สาสนสฺส ฌมฺมวินยภาวโต วุตฺตํ.
 ลกฺขณลกฺขิยภาวโตติ เนตฺติวจนสฺส
 ลกฺขณตฺตา อุทฺทาหรณสฺสุตฺตานนฺจ
 ลกฺขิยตฺตา วุตฺตํ. สภาควิสภาค-
 นิทฺเทสโตติ สมานชาตียา ฌมฺมา
 สภาคา, ปฏิปฺกฺษา วิสสภาคา,
 ตํวิจารภาวโตติ อตฺถโก. สาธารณ-
 สาธารณฌมฺมวิภาคโตติ ปหาเนกภูจ-
 สหเชกภูจตาทิสามณฺเณน เย ฌมฺมา
 เยสํ ฌมฺมานํ นามวตฺถาทินา
 สาธารณา ตพฺพิธฺรุตาย อสาธารณา
 จ, ตํวิภาคโต ทฺวิชนฺติ อตฺถโก.

ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า โดย
 เป็นคัมภีร์ค้นคว้าทางศาสนา อธิบาย
 ความว่า เนตติปกรณทั้งสิ้น ท่าน
 กล่าวไว้ เพราะเป็นคัมภีร์อธิบายความ
 สัตถุศาสน์มีองค์ ๘ อันรวมไว้ด้วยสิกขา
 ๓. คำว่า โดยเป็นคัมภีร์ที่ยังอริยมรรค
 ให้สำเร็จ ท่านกล่าวไว้เพราะเป็นคัมภีร์
 ที่ยังภูมิโสดาปัตติมรรคและภูมิมรรค
 เบื้องสูง ๓ ให้สำเร็จ. คำว่า โดย
 เป็นคัมภีร์มีวิมุตติเป็นรส ท่านกล่าวไว้
 เพราะพระศาสนามีอมตะเป็นที่สุด. คำว่า
 โดยเป็นคัมภีร์วิจารณ์พยัญชนะและวิจารณ์
 อรรถ ท่านกล่าวไว้ เพราะหาระ
 พยัญชนะบท และกัมมณฺย เป็นการ
 วิจารณ์พยัญชนะ เพราะอรรถบทและ
 อรรถนัยเป็นการวิจารณ์อรรถ. ความเป็น
 คัมภีร์ที่รวมความและจำแนกความ จักมี
 แจ่มข้างหน้า. คำว่า โดยเป็นคัมภีร์
 อธิบายเนื้อความพระธรรมและพระวินัย
 ท่านกล่าวไว้ เพราะปริยัติศาสนาแม้
 ทั้งสิ้นเป็นพระธรรมวินัย. คำว่า โดย
 เป็นคัมภีร์กำหนดและเป็นคัมภีร์ที่ควร
 กำหนด ท่านกล่าวไว้เพราะคำใน
 เนตติปกรณเป็นคำที่กำหนด และเพราะ

จังหวัดสุรินทร์

สร้างคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อตฺตสฺส สงฺคหคคาถา อนุคฺติ,
 ตํตํสฺส ตฺตตฺตโยชนวเสน วิปฺปกิณฺณสฺส
 ปกฺรณสฺส สงฺคายนํ สงฺคิตฺติ. ส
 “เถรสฺส ปฺรโต ปวตฺติตฺตา”ติ
 เวทิตพฺพา, เอตาสํ ติสฺสนนฺนํ เกทโต
 ติวินฺนํ อตฺโต. **ปญฺจกฺขนฺธนิทฺเทสโต**
 รุปาทีปญฺจกฺขนฺธสีลาทีปญฺจกฺขนฺธ-
 นิทฺเทสโต ปญฺจวิชนฺติ อตฺโต.
สฺสตาธิฏฺฐานวิภาคโต โลภโทสมโหหนํ
 อโลภาทิสโมหนํ กายวจิมโนกฺมมานํ
 สทฺธาทีปญฺจนิทฺทรียานนฺจ วเสน
 จุทฺทสฺส สฺสตาธิฏฺฐานสฺส วิภาค-
 วจนโต จุทฺทสฺสวิชนฺติ อตฺโต. ส
 สฺสวณฺณนฺติ น ปปญฺจิตํ.

ท่านกล่าวไว้ เพราะเป็นคัมภีร์จำแนก
 ธรรม ๓ อย่างมีธรรมอันงามในเบื้องต้น
 เป็นต้น. คำว่า **โดยเป็นคัมภีร์แบ่งเป็น**
มูลคฺติ อนุคฺติ และสังคิตฺติ ความว่า
 การกล่าวที่แรก ชื่อว่ามูลคฺติ คาทา
 รวมความที่กล่าวไว้แล้วนั้นแหละ ชื่อว่า
 อนุคฺติ การรวบรวมปกรณ์ที่กระจัด-
 กระจายด้วยอำนาจการประกอบเนื้อความ
 แห่งพระสูตรนั้น ๆ ไว้ ชื่อว่าสังคิตฺติ.
 สังคิตฺตินั้นพึงทราบว่าเป็นไปแล้วต่อจากพระเถระ”,
 เนตติปกรณ์จึงมี ๓ อย่าง โดยแบ่ง
 เป็นคฺติ ๓ เหล่านี้. คำว่า **โดยแสดงไข**
ขันธ์ ๕ ความว่า เนตติปกรณ์มี ๕
 อย่าง โดยแสดงขันธ์ ๕ มีรูปขันธ์เป็นต้น
 และธรรมขันธ์ ๕ มีศีลเป็นต้น. คำว่า
โดยจำแนกที่รองรับสฺสตา ความว่า
 เนตติปกรณ์มี ๑๔ อย่าง โดยเป็น
 ธรรมจำแนกที่รองรับสฺสตา ๑๔ อย่าง
 ด้วยสามารถโลกะ โทสะ โมหะ อโลภะ
 อโทสะ อโมหะ กายกรรม วจกรรม
 มโนกรรม และอินทริย์ ๕ มีศรัทธา
 เป็นต้น. คำที่เหลือพึงเข้าใจได้ง่าย
 เพราะฉะนั้นไม่ต้องให้พิสดาร.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑. สงคหวารวณฺณนา

เอวํ อเนกเภทวิภคฺเต เนตติปฺ-
ปการณฺเ ยทิทํ วุตฺตํ “สงคหวิภาค-
วารวเสน ทฺวิธนฺ”ติ, ตตฺถ สงคหวารो
อาทิ. ตสฺสาปิ “ยํ โลโก ปุชฺยเต”ติ
อยํ คาถา อาทิ. ตตฺถ ยนฺติ
อนิยมโต อุปโยคนิทฺเทโส. ตสฺส
“ตสฺสา”ติ อิมินา นิยมนํ เวทิตพฺพํ.
โลโกติ กตฺตุนิทฺเทโส. ปุชฺยเตติ
กิริยานิทฺเทโส. สโลกปาโลติ กตฺตु-
วิเสสนํ. สทาติ กาลนิทฺเทโส.
นมสฺสติ จาติ อุปจเยน กิริยา-
นิทฺเทโส. ตสฺสาติ สามินิทฺเทโส.
เอตฺนฺติ ปจฺจตฺตนิทฺเทโส. สาสนฺวรฺนฺติ
ปจฺจตฺตนิทฺเทเสน นิทฺทิฏฺฐธมฺมนิทฺสฺสนํ.
วิทฺฐิหิติ กรณฺวจเนน กตฺตุนิทฺเทโส.
เณยฺยนฺติ กมฺมวาจกิริยานิทฺเทโส.
นรฺวรสฺสาติ “ตสฺสา”ติ นิยมเตว
ทสฺสิตสฺส สรูปโต ทสฺสนํ.

๑. พรรณนาสังคหวาร

ในคัมภีร์เนตติปกรณ์ซึ่งจำแนกไว้
หลายประเภทอย่างนี้ สังคหวารเป็น
วาระต้นในคำที่กล่าวไว้ว่า “เนตติปกรณ์
มี ๒ อย่าง โดยเป็นสังคหวารและวิภาค-
วาร”. คาถานี้ว่า “โลกพร้อมทั้ง
พระโลกบาล ย่อมบูชาและนมัสการ
ทุกเมื่อ ซึ่งระผู้ประเสริฐพระองค์ใด”
เป็นคาถาต้น แม้แห่งสังคหวารนั้น.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า พระองค์ใด
เป็นคำแสดงทศุติยาวิภคฺติโดยไม่กำหนด
แน่นอน. พึงทราบการกำหนดแน่นอน
ของคำนั้นด้วยคำนี้ว่า “พระองค์นั้น”.
คำว่า โลก เป็นคำแสดงถึงกัตตุคือผู้ทำ.
คำว่า ย่อมบูชา เป็นคำแสดงถึงกิริยา
คือการกระทำ. คำว่า พร้อมทั้งพระ-
โลกบาล เป็นวิเสสนะของกัตตุ. คำว่า
ทุกเมื่อ เป็นคำแสดงกาล. คำว่า และย่อม
นมัสการ เป็นคำแสดงถึงกิริยาโดยการ
เข้าไปสังสม. คำว่า พระองค์นั้น เป็นคำ
แสดงฉฺฐวิภคฺติ. คำว่า นี้ เป็นคำ
แสดงถึงปฐมวิภคฺติ. คำว่า ศาสนาอัน
ประเสริฐ เป็นคำแสดงธรรมที่ได้แสดง

ไว้โดยการแสดงปฐมาวิปัสสิ. คำว่า
 ท่านผู้รู้ทั้งหลาย เป็นคำแสดงถึงกัตตุคือ
 ผู้ทำด้วยตติยาวิภัติ. คำว่า ควรทราบ
 เป็นคำแสดงกิริยาที่เป็นกัมมวาทก. คำว่า
 นระผู้ประเสริฐ เป็นคำแสดงโดยสรูปถึง
 นระผู้ประเสริฐซึ่งกำหนดแสดงไว้แน่นอน
 ว่า “พระองค์นั้น”.

อธิบายคำว่าโลก

ตตถ โลกियนฺติ เอตถ ปุณฺณา-
 ปุณฺณานิ ตพฺพิปาโก จาติ โลโก
 ปชา, สตฺตนิกาโยติ อตฺถ. โลก-สทฺโท
 หิ ชาตีสทฺทตาย สามณฺณวเสน
 นีรวเสสโต สตฺเต สงฺคณฺหาติ.
 กิณฺจาปี หิ โลกสทฺโท สงฺขาร-
 ภาชเนสฺสปี ทิฏฺฐปฺปโยโค, ปุชฺชนกิริยา-
 โยคฺยภูตตาวเสน ปน สตฺตโลกวจโน
 เอว อิธ คหิโตติ ทฏฺฐพฺพ. ปุชฺยเตติ
 มานยติ, อปฺจายตฺติ อตฺถ.

บรรดาคำเหล่านั้น ที่ชื่อว่า โลก
 เพราะมีความหมายว่า เป็นที่ดูบุญบาป
 และผลของบุญบาปนั้น ใจความว่า
 หมุ่สัตว์ คือสัตว์นิกาย. จริงอยู่ ศัพท์
 ว่าโลก ย่อมรวมถึงสัตว์ทั้งหลาย โดย
 ไม่เหลือ ด้วยอำนาจเป็นคำสามัญ
 เพราะความเป็นศัพท์เกี่ยวกับชาติ. ก็
 ศัพท์ว่าโลก มีการใช้ที่เห็นได้แม้ใน
 สังขารโลกและภาชนโลก แม้โดยแท้
 ถึงอย่างนั้น ก็พึงเห็นว่า ในที่นี้ท่านถือ
 เอาโลกที่บอกความหมายว่าสัตว์โลกเท่า-
 นั้น ด้วยอำนาจความเป็นโลกที่ใช้กิริยา

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คือการบูชาได้. คำว่า **ย่อมนบูชา** คือ
ย่อมนับถือ, อธิบายว่า ย่อมขอบน้อม.

อธิบายคำว่าพระโลกบาล

โลกัม ปาเลนุตติ โลกपालา,
จตุตทาโร มหาราชาโน. โลกียา
ปน อินฺทยมวรุณกุเวรา โลกपालาติ
วทนฺติ. สห โลกपालเอหิตี **สโลกปาโล,**
“โลโก”ติ อิมินา ตุลยาธิกรณํ.
อถวา อิสฺสรียาธิปจฺเจน ตํตํสตุต-
โลกสฺส ปาลนโต รกฺขณโต ขตุติย-
จตุมหาราชสฺสกุสฺยามสนฺตฺสิตฺตฺสนิมิต-
ปรนิมิตตวสวตฺติมหาพฺรหฺมาทโย โลก-
पालา. เตหิ สห ตํตํสตุตฺตนิกาโย
สโลกปาโล โลกโกติ วุตฺโต. อถวา
“เทวเม ภิกฺขเว สุกฺกา ธมฺมา
โลกัม ปาเลนุตติ”ติ^๑ วจนโต
หิโรตฺตปฺปธมฺมา โลกपालา. เตหิ
สมนฺนาคโต โลกโก **สโลกปาโล.**

ที่ชื่อว่า พระโลกบาล เพราะมี
ความหมายว่า คຸ້มครองโลกไว้, ได้แก่
ท้าวมหาราชทั้ง ๔. แต่ชาวโลกก็พูดกัน
ว่า พระอินทร์ พระยม พระวรุณ และ
พระกุเวร ชื่อว่าพระโลกบาล. โลกย่อม
เป็นไปกับพระโลกบาลทั้งหลาย เพราะ
เหตุนั้น จึงชื่อว่า **พร้อมทั้งพระโลกบาล,**
เป็นตุลยาธิกรณะเข้ากับ คำว่า “โลก”
นี้. อีกอย่างหนึ่ง กษัตริย์ ท้าวมหาราช
ทั้ง ๔ ท้าวสักกะ ท้าวสุยาม ท้าวสันตฺสิต
พระสุนิมิตตะ พระปรนิมิตตวสวัตติ
และท้าวมหาพรหมเป็นต้น ชื่อว่า พระ
โลกบาล เพราะคຸ້มครองไว้ คือเพราะ
รักษาไว้ซึ่งสัตว์โลกนั้น ๆ ด้วยอำนาจ
และความเป็นใหญ่. หมู่สัตว์นั้น ๆ พร้อมกับ

^๑ อจ. ทก. ๒๐/๖๕, ขุ. อิติ. ๒๕/๒๕๗.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หิโรตตปุปสมปยุนา หิ ปาปครหิโน
สปุปริสา ฌมฺมจฺจนฺทวนฺตตาย^๑ ภควติ
ปุชานมกฺการปรา โหนฺตติ.

พระโลกบาลเหล่านั้น เรียกว่า โลก
พร้อมทั้งพระโลกบาล. อีกอย่างหนึ่ง
ธรรมคือหิริและโอตตปัปะ ก็ชื่อว่า
โลกบาล เพราะมีพระบาลีว่า “ดูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรมขาว ๒ เหล่านี้ ย่อม
คุ้มครองโลก”. โลกประกอบด้วยธรรม
เป็นโลกบาลเหล่านั้น ชื่อว่า **พร้อม
ทั้งพระโลกบาล.** จริงอยู่ คนทั้งหลาย
ผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปัปะดีเทียบบาป
เป็นสัตบุรุษ ย่อมเป็นผู้มุ่งบูชาและ
นมัสการพระผู้มีพระภาคเพราะความเป็น
ผู้มีความพอใจในธรรม ฉะนี้แล.

อธิบายคำว่าทุกเมื่อ

สทาติ สพุพกาลํ รตฺติญฺเจว
ทิวา จ. สทาติ วา ภควโต
ธรมานกาลเล ตโต ปรมฺจ. อถวา
สทาติ อภินิหารโต ปฏฺจาย ยาว
สาสนนฺตรธานา, ตโต ปรมฺปิ

คำว่า **ทุกเมื่อ** คือ ตลอดกาล
ทั้งปวง ได้แก่ ทั้งกลางคืนและกลางวัน.
อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **ทุกเมื่อ** ได้แก่
ในกาลที่พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์
อยู่และต่อจากนั้น. อีกอย่างหนึ่ง คำว่า

^๑ สี: สปุปริสา โปธิสคฺคา ฌมฺมจฺจนฺทวนฺตตาย.

จังหวัดสุรินทร์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วา. มหาภินิหารโต ปฏุจาย หิ ทุกเมื่อ ได้แก่ ตั้งแต่บำเพ็ญอภินิหาร
 มหาโพธิสตุตา โพธิยา นียตตาย จนกระทั่งถึงพระศาสนาอันตรธานไป
 พุทฺธงฺกุรภูตา สเทวกสุส โลกสุส หรือแม้ต่อจากนั้น. เพราะตั้งแต่บำเพ็ญ
 ปุชฌียา เจว วนฺทนียา จ โหนฺติ. มหาอภินิหาร พระมหาโพธิสัตว์ทั้งหลาย
 ยถาห ภควา สุขเมธภูโต เป็นหน่อพระพุทธรเจ้า เพราะเป็นผู้
 แน่นอนต่อการตรัสรู้จึงเป็นผู้ที่โลกพร้อม- เหมือน
 ทั้งเทวโลกฟิงบุชาและฟิงไหว. เหมือน
 อย่างที่พระผู้มีพระภาคครั้งเป็นสุขเมธดาบส
 ได้ตรัสไว้ว่า

“ทีปฺกโร โลกวิฑู
 อาหุติณฺ ปฏิกคฺโค
 มม กम्मํ ปกิตฺเตตฺวา
 ทกฺขิณฺ ปาทมฺพุทฺธิ.
 เย ตตฺถาสฺสุ ชินฺปฺตฺตา
 ปทกฺขิณมกํสุ มํ^๑
 เทวา มนุสฺสา อสุรา จ^๒
 อภิวาเทตฺวาน ปกฺกมฺนุ”ติ.^๓

“พระพุทธรที่บังกร ผู้รู้แจ้งโลก
 ทรงรับเครื่องบูชา ทรงประกาศ
 กรรมของเราแล้ว ทรงยกพระบาท
 เบื้องขวาขึ้น. พระสาวกของพระ-
 พิชิตมารที่อยู่ ณ ที่นั้น ได้ทำ
 ประทักษิณเราทุก ๆ องค์ เทวดา
 มนุษย์ อสูร ยักษ์ อภิวาทเราแล้ว
 พากันกลับไป”.

^๑ ส. ม. โป. สหุเพ ปกฺกมฺนุ.

^๒ ส. โป. นรา นาคา จ กนฺธพฺพา.

^๓ พุ. พุทฺธ. ๓๓/๔๒๔.

อธิบายคำว่านมัสการ

นมัสสตี จาติ เกจิ เกสณฺจิ
 ปุชาสกุการาทีนึ กโรนฺดาปี เตสํ
 อปากฏคฺคฺนตาย นมกฺการํ น กโรนฺติ,
 น เอวํ ภควโต, ยถาภูตอพฺภุคฺคต-
 กิตฺติสทฺทตาย ปน ภควนฺตํ สทฺเวโก
 โลโก ปุชยตี เจว นมสฺสตี จาติ
 อตฺถ. “สทา นรมนฺสุโส”ติ เกจิ
 ปจฺนตี, ตํ น สุนฺทรํ. ตสฺสาตี ยํ
 สทฺเวโก โลโก ปุชยตี เจว นมสฺสตี
 จ, ตสฺส. เอตฺนฺตี อิทานึ วตฺตพฺพํ
 พุทฺธิยํ วิปริวตฺตมานํ สามณฺเณน
 ทสฺเสตี.

คำว่า และนมัสการ ความว่า
 คนบางพวกแม้เมื่อกระทำการบูชาและ
 สักการะเป็นต้นแก่คนบางพวก แต่ไม่
 กระทำการนมัสการ เพราะคนบางพวก
 เหล่านั้นเป็นผู้มีคุณไม่ปรากฏ แต่
 สำหรับพระผู้มีพระภาคหาเหมือนอย่าง
 นั้นไม่ ก็โลกพร้อมทั้งเทวโลก ย่อมบูชา
 และนมัสการพระผู้มีพระภาคเพราะความ
 ที่พระองค์เป็นผู้มีกิตติศัพท์ขจรไปตาม
 ความเป็นจริง. อาจารย์บางพวกย่อม
 สวดว่า สทา นรมนฺสุโส ดังนี้ คำนั้น
 ไม่ดี. คำว่า พระองค์นั้น คือ พระองค์
 ที่โลกพร้อมทั้งเทวโลกบูชาและนมัสการ.
 คำว่า นี้ พระเถระย่อมแสดงถึงศาสนาที่
 ฟังกล่าวอยู่ ณ บัดนี้ อันเปลี่ยนแปลง
 ไปในความรู้โดยความเป็นคำเสมอกัน.

อธิบายคำว่าศาสนานันประเสริฐ

ศาสนวรฺนตี ตํ สรูปโต ทสฺเสตี. คำว่า ศาสนานันประเสริฐ ท่านอาจารย์
 ตตฺถ ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปฺรายิกปรมตฺเถหิ ย่อมแสดงถึงศาสนานั้นโดยสรูป. ในคำ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถารหิ สตุเต สาสติ วินิติ
 เอเตนาติ สาสนํ, ตเทว เอกนต-
 นิยุยานญฺเจน อนนฺตสธารณคฺณตาย
 จ อุตฺตมญฺเจน ตํ ตํ อภิปตฺถิต-
 สมิทฺธิเหตุตาย ปณฺทิตฺเตหิ วริตพฺพโต
 วา วรํ. สาสนเมว วรนฺติ **สาสนวริ.**

นั่น คำสอนที่ชื่อว่า ศาสนา เพราะมี
 ความหมายว่าเป็นเหตุสอน คือฝึกหัด
 สัตว์ทั้งหลายตามควรด้วยประโยชน์
 ปัจจุบัน ประโยชน์ในอนาคต และ
 ประโยชน์อย่างยอดเยี่ยม ศาสนา
 นั้นแหละ ชื่อว่า ประเสริฐ เพราะความ
 เป็นเหตุแห่งความสำเร็จสิ่งที่ปรารถนา
 นั้น ๆ โดยความหมายว่า นำออกไปจาก
 ทุกข์โดยส่วนเดียว และโดยความหมาย
 ว่าสูงสุด เพราะความเป็นธรรมชาติ
 มีคุณอันไม่ทั่วไปแก่สิ่งอื่น หรือเพราะ
 เป็นธรรมชาติอันบัณฑิตทั้งหลายพึง
 ปรารถนา. ศาสนานั้นแหละประเสริฐ
 เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **ศาสนาอัน
 ประเสริฐ.**

วิฑูหิตฺติ ยถาสภาวโต กมฺมกมฺมผลานิ
 กุสลาภิเกเท จ ธมฺเม วิทนฺตฺติ
 วิฑู, ปณฺทิตมฺนุสฺสา, เตหิ ฅาตพฺพํ
 ฅาณมรหิตฺติ วา **เวยยํ. นรฺวรสฺสาติ**
ปฺริสวรสฺส, อคฺคปฺคฺคลสฺสาติ อตฺโถ.

คำว่า **ท่านผู้รู้ทั้งหลาย** อธิบายว่า ที่
 ชื่อว่า ท่านผู้รู้ทั้งหลาย เพราะมีความ-
 หมายว่า รู้กรรมและผลของกรรมและ
 ธรรมทั้งหลายอันต่างด้วยธรรมที่เป็นกุศล
 เป็นต้น ตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่
 พวกมนุษย์ที่เป็นบัณฑิต, ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
 เหล่านั้น ชื่อว่า **ควรทราบ** เพราะมี
 ความหมายว่า **ควรรู้** หรือมีความหมาย

อิทํ วุตตํ โหติ : โย
 อนนฺตยสวาทารณมหารุณาสพฺพญฺญตฺตญ-
 ญาณาทิกุณวิเสสโยเคน สเทวเกณ
 โลเกณ ปุชฺชนิโย นมสฺสนิโย จ
 ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ, ตสฺส
 โลเก อุตฺตมปฺกฺกสฺส เอตํ อิทานิ
 อเมหฺหิ วิภชิตพฺพหารนยปฏฺจฺจาน-
 วิจารณวิสยภูตํ สาสนํ อาทิกฺกฺกฺกฺก-
 ตาทิกุณสมฺปตฺติยา วรํ อคฺคํ
 อุตฺตมํ นิปฺปนฺนณโคจรตฺยา ปณฺทิต-
 เวทนียเมวาทิ.

ภควโต หิ วจนํ เอกคากามตฺตมฺปิ
 สจฺจปฏฺิจฺจสมฺปฺปาทขนฺธายตฺนธาตฺนทฺริย-
 สติปฏฺจฺจานาทิสภาวธมฺมฺนิทฺฐารณกฺขม-
 ตาย โสพฺสหารปณฺจนยโสพฺสอฏฺฐ-
 วิสตีวิธปฏฺจฺจานวิจารโยคฺยภาเวณ จ

ว่าควรซึ่งญาณ. คำว่า ของนระผู้
 ประเสริฐ คือ ของบุรุษผู้ประเสริฐ,
 อธิบายว่า ของบุคคลผู้เลิศ.

คำนี้มีอรรถาธิบายดังต่อไปนี้ :
 พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธ-
 เจ้าพระองค์ใด ที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก
 พึ่งบูชาและนมัสการ เพราะทรงประกอบ
 ด้วยคุณวิเศษมีพระมหากรุณาและพระ-
 สัพพัญญุตญาณอันเป็นอนันตยสวาทารณ
 เป็นต้น, ศาสนานี้ของพระอรหันต-
 สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็น
 บุคคลสูงสุดในโลก เป็นขอบเขตแห่งการ
 พิจารณาด้วยหาระนยะและปฏิจจानที่เรา
 ทั้งหลายจะพึงจำแนก ณ บัดนี้ เป็น
 ศาสนาที่ประเสริฐ เลิศสูงสุด ด้วย
 คุณสมบัติมีความงามในเบื้องต้นเป็นต้น
 บัณฑิตควรทราบทีเดียว เพราะความ
 เป็นอารมณ์แห่งญาณอันละเอียด ฉะนั้นแล.

จริงอยู่ พระดำรัสของพระผู้มีพระภาค
 แม้มีเพียงคาถาเดียวก็ลึกซึ้งอย่างเยี่ยม
 เพราะความเป็นพระดำรัสควรแก่การ
 ขยายสภาวะธรรมมีสัจจะ ปฏิจฺจสมฺปฺปาท
 ษันธ์ อายตนะ ธาตุ อินทริย์และ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปรหมคมุภีร์ อตถโต อคาธปาร์
 สณฺหสุขุมฌานวิสยเมวาติ. เตเนวาท
 “ปณฺณวณฺตสฺสายํ ฐมฺโม, นายํ ฐมฺโม
 ทฺพฺปณฺณสฺสา”ติ.^๑ อถวา ภควโต
 สาสนํ ปริณฺฎากุกฺกเมน ลกฺขณา-
 วโพธปฺปฏิปตฺติยา สฺขณฺณตมฺขาทิหิ
 โอคาทิตพฺพตฺตทา อวิณฺญนฺํ สฺปิณฺนเตนปี
 น วิสโย โหติติ อาห “วิทฺทฺทิ
 เณยฺยณฺ”ติ. ตถา จ วุตฺตํ “เอตฺ
 วิณฺญฺ ปุริโส”ติอาทิ.

สติปัฏฐานเป็นต้น และเพราะความเป็น
 พระดำรัสควรแก่การวิจารณ์ด้วยหาระ
 ๑๖ อย่าง นยะ ๕ อย่าง ปัฏฐาน
 ๒๘ อย่าง ว่าโดยอรรถ ไม่หยั่งถึงฝั่งได้
 เป็นวิสัยแห่งญาณอันละเอียดสุขุมอย่าง-
 เดียว ฉะนี้แล. ด้วยเหตุนี้แหละ
 ท่านพระสารีบุตรจึงกล่าวว่า “ธรรมนี้
 ของท่านผู้มีปัญญา ธรรมนี้ไม่ใช่ของผู้มี
 ปัญญาทราบบ” ดังนี้. อีกอย่างหนึ่ง
 ศาสนาของพระผู้มีพระภาคไม่ใช่เป็น
 วิสัยของพวกคนที่ไม่รู้ โดยที่สุด แม้ด้วย
 ความฝัน เพราะจะพึงหยั่งลงได้ โดย
 มุ่งสฺขณฺณตนิพพานเป็นต้น ด้วยการปฏิบัติ
 เพื่อความหยั่งรู้ลักษณะ ตามลำดับแห่ง
 การกำหนดรู้ เพราะเหตุนี้ ท่าน-
 พระมหากัจจายนะจึงกล่าวว่า “ท่านผู้รู้
 ทั้งหลายควรทราบ” ดังนี้. สมจริง
 ดังพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า
 “คนผู้รู้ความ ของงมาเกิด” ดังนี้เป็นต้น.

อปเร ปน “ตํ ตสฺส
 สาสนวรณฺ”ติ ปจฺนติ, เตสํ มเตน

ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่ง ย่อม
 สวดว่า “ตํ ตสฺส สาสนวรํ”, ตามมติ

^๑ ที. ปา. ๑๑/๓๒๕, อจ. อฏฺฐก. ๒๓/๒๓๒.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยัม-สทุโท สาสน-สทุเทเน สมานาธิ-
 กรโณติ ทฎุจพุโพ. อิทัง วุตตัง
 โหติ ยัม สาสนวรรัง สโลกปาโล
 โลโก ปุชยติ นมสฺสติ จ, ตัง
 สาสนวรรัง วิทฺฐิ ณาตพุพนฺติ.
 อิมสฺมิณฺจ นเย สโลกपाल-สทุเทเน
 ภควาปิ วุจฺจติ. ภควา หิ
 สโลกคฺคตายกตฺตา^๑ นิปฺปฺริยาเยน
 สโลกปาโล, ตสฺมา “ตสฺสา”ติ
 สโลกपालสฺส สตฺถุโนติ อตฺถโก.
 สโลกปาโลติ เจตฺถ สโลกपाल-
 สทุโท คฺคณฺเฑโตปิ สตฺถุวิสยตฺตา
 สาสน-สทุทาเปกฺขตฺยา สามิภาเวน
 สมฺพนฺธิวิเสสฺสุโต ปธานฺภูโต^๒ วย
 ปฏินิทฺเทสํ อรหฺตฺติ.

ของอาจารย์อีกพวกหนึ่งนั้น ศัพท์ว่า ใด
 ฟังเห็นว่า เป็นสมานาธิกรณะเข้ากับ
 ศัพท์ว่าศาสนา. คำนี้มีอรรถาธิบายว่า
 โลกพร้อมทั้งพระโลกบาล ย่อมบูชา
 และนมัสการซึ่งศาสนาอันประเสริฐใด
 ศาสนาอันประเสริฐนั้น ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
 ควรทราบ. ก็ในบัดนี้ แม้พระผู้มี
 พระภาค ท่านกล่าวด้วยศัพท์ว่าเป็น
 พระโลกบาลด้วย. จริงอยู่ พระผู้มี
 พระภาคชื่อว่า เป็นพระโลกบาลโดยตรง
 เพราะความที่พระองค์เป็นผู้เลิศในโลก
 เพราะเหตุนั้น คำว่า “พระองค์นั้น”
 จึงมีความหมายว่า ของพระศาสดาผู้
 เป็นพระโลกบาล. อนึ่ง ในคำว่า
 พร้อมทั้งพระโลกบาลนี้ ศัพท์ว่า
 พระโลกบาล แม้เป็นคุณศัพท์ก็เป็น
 ศัพท์ที่พิเศษ ที่มีความสัมพันธ์ด้วยความ
 เป็นจัญญูวิภัตติ โดยมุ่งถึงศัพท์คือศาสนา
 เพราะเป็นวิสัยของพระศาสดา ย่อมควร
 ซึ่งการที่จะแสดงไขกลับเป็นเหมือนตัว
 ประธาน.

^๑ ม. สโลกคคณาชกตฺตา.

^๒ ม. ปฏฺจานฺภูโต.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กถิ ปน สยัม ฌมฺมสุสสามิ
ภควา ฌมฺมํ ปุชฺยตีติ ? นายํ
วิโรธ. ฌมฺมครุโน หิ พุทฺธา
ภควนฺโต. เต สพุพกาลํ ฌมฺมํ
อปจายมานาว วิหรนฺตีติ. วุตฺตณฺเฑหตํ
“ยนฺนุนาหํ ยวายํ ฌมฺโม มยา
อภิสมฺพุทฺโธ, ตเมว ฌมฺมํ สกุกตฺวา
ครุํ กตฺวา อุนิสฺสสาย วิหเรยฺยนฺ”ติ.^๑

อปิจ ภควโต ฌมฺมปุชฺณา
สตุตฺตสตุตฺตาหปฺปฏิปตฺติอาทีหิ ทีเปตพุพา.
ฌมฺมสุสสามิติ จ ฌมฺเมน สเทวกสุส
โลกสุส สามิติ อตุโถ, น ฌมฺมสุส
สามิติ. เอวมฺปิ นมฺสฺสตีติ วจัน
น ยุชฺชติ. น หิ ภควา กณฺจ
นมฺสฺสตีติ, เอโสปี นิทฺโทโส.^๒ น
หิ นมฺสฺสตีติ ปทสุส นมกฺการํ
กโรตีติ อยเมว อตุโถ, อถ โข
ครุกรณฺน ตนฺนินฺโน ตปฺโปโณ

ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคผู้ทรง-
เป็นเจ้าของพระธรรมด้วยพระองค์เอง
จะบูชาพระธรรมอย่างไรกันเล่า? ตอบว่า
ข้อนี้ไม่ผิด. เพราะพระผู้มีพระภาคพุทธ-
เจ้าทั้งหลายเคารพพระธรรม. พระผู้มี
พระภาคพุทธเจ้าเหล่านั้น ย่อมอ่อนน้อม
ต่อพระธรรมอยู่อย่างเดียวตลอดกาลทั้ง-
ปวง. สมดังคำที่ตรัสไว้ว่า “อย่า
กระนั้นเลย เราควรสักการะเคารพ
พระธรรมที่เราตรัสรู้แน่แท้แล้วอาศัย
อยู่” ดังนี้.

อีกประการหนึ่ง การบูชาพระ-
ธรรมของพระผู้มีพระภาคพึงแสดง ด้วย
เรื่องทั้งหลายมีการทรงปฏิบัติธรรมตลอด
๗ สัปดาหเป็นต้น. และคำว่า ทรงเป็น
เจ้าของพระธรรม ก็มีความหมายว่า
ทรงเป็นเจ้าของแห่งโลก พร้อมทั้งเทวโลก
โดยธรรม ไม่ใช่มีความหมายว่า เป็น
เจ้าของแห่งพระธรรม. ถามว่า แม้เมื่อ
เป็นอย่างนั้น คำว่า นมัสการ ก็ย่อม
ไม่ถูก. เพราะพระผู้มีพระภาคย่อมไม่

^๑ ส. ส. ๑๕/๒๐๕, อ. จตุกก. ๒๑/๒๖.

^๒ ส. โป. น โทโส.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตปฺปพฺภาโรติ อยมฺปิ อตุโถ ลพฺภติ.
ภควา จ ฌมฺมครุทาย สพฺพกาลํ
ฌมฺมนินฺนโปณฺนปพฺภาวณ วิหฺรตีติ.
อญฺจ อตุโถ “เยน สุทํ สุวาทํ
นิจฺจกปฺปี วิหฺรามิ”ติ^๑ เอวมาทีหิ
สุตฺตปฺปเทหิ ทีเปตพฺโพ. “วิทฺุหิ
เนยฺยนุ”ติปิ ปาโร. ตสฺส “ปณฺุชิตฺเทหิ
สปรสฺนฺตนาเนสุ เนตพฺพํ ปาเปตพฺพนุ”ติ
อตุโถ. ตตฺถ อตฺตสฺนฺตนาเน ปาปนํ
พฺุชฺณนํ, ปฺรสฺนฺตนาเน โปชนฺนฺติ
ทญฺุจพฺพํ.

นมัสการใคร ๆ, ตอบว่า แม้ข้อนี้
ก็ไม่ผิด. เพราะบทว่า นมัสการ ไม่ใช่
มีความหมายดังนี้ออย่างเดียวว่า กระทำ
นมัสการ, โดยที่แท้ ย่อมได้ความหมาย
แมื่อดังนี้ว่า พระองค์ทรงโน้มไปในพระ-
ธรรมนั้น ทรงโน้มไปในพระธรรมนั้น
ทรงเง้อมไปในพระธรรมนั้น เพราะทรง
กระทำความเคารพ. ก็พระผู้มีพระภาค
ย่อมทรงประทับอยู่ด้วยความเป็นผู้โน้มไป
โน้มไปเง้อมไป ในพระธรรมตลอดกาล
ทั้งปวง เพราะความที่พระองค์ทรงเป็น
ผู้เคารพพระธรรม. อนึ่ง ความข้อนี้
พึงแสดงด้วยบทพระสูตรมีอาทิอย่างนี้ว่า
“ได้ยินว่า เรานั้น ย่อมอยู่ตลอดกับ
เป็นนิจ ด้วยพระธรรมใด” ดังนี้.
ปาฐะว่า “วิทฺุหิ เนยฺย” ดังนี้ก็มิ.
ปาฐะนั้นมีเนื้อความว่า “ศาสนานัน
ประเสริฐนี้ บัณฑิตทั้งหลาย พึงนำไป
คือพึงให้ถึงในสันดานของตนและสันดาน
ของบุคคลอื่น”. ใน ๒ ประการนั้น การ
ให้ถึงในสันดานของตน พึงเห็นว่า การ

^๑ ม. ม. ๑๒/๔๖๑.

วิภาวิตา โหตีติ เอวํ ภควโต ตีสุปิ
 อวตณาสุ สพฺพสตฺตํ อํกนฺตหิตป-
 ปฏฺฐิลากเหตุภูตา อาทิมชฺฌปฺริโยสาน-
 กลฺยาณา นีรวเสสา พุทฺธคฺคณา อิมาย
 คากาย ปกาสิตาติ เวทิตพฺพํ.

บริบูรณ์ ด้วยพระคุณของพระสัพพัญญู
 ทั้งสิ้น มีพระศัพพัญญาน พระอสา-
 ธารณญานทั้ง ๖ พระพุทธธรรมเฉพาะ
 พระองค์ ๑๘ เป็นต้น. และความเจริญ
 ด้วยพระคุณเช่นนั้น เว้นองค์ประกอบ
 แห่งบุญและพระปัญญา กล่าวคือ พระ-
 บารมี ๓๐ ทศที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ
 กระทำอภินิหารสมบัติอันมีพระมหากรุณา
 เป็นประธานให้เป็นที่ระลึกก่อน ย่อมไม่ได้
 เพราะเหตุนั้น จึงเป็นอันพระเถระ
 ได้ประกาศแม่เหตุสัมปทาโดยอรรถ
 เพราะเหตุนี้พึงทราบว่ พระเถระได้
 ประกาศพระพุทฺธคุณไม่มีเหลืออันมี
 ความงามในเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด
 จึงเป็นเหตุได้ประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วน-
 เดียวแก่สรรพสัตว์ทั้งหลายในกิริยาที่
 กำหนดทั้ง ๓ ของพระผู้มีพระภาคด้วย
 คากานี้ ด้วยประการฉะนี้.

ทฺฐิตยนเย ปน ยสฺมา สิขุขตฺตย-
 สงฺคหํ สผลํ อริยมคฺคสาสนํ
 ตสฺส อารมฺมณภูตญจ อมตธาตุํ
 ตทฺธิคมฺมุปายญจ ปุพฺพภากปฏฺฐิตฺตีสานํ
 ตทตฺถปฺริทีปนญจ ปฺริยตฺตีสานํ

ส่วนในนัยที่ ๒ เพราะเหตุที่โลก
 พร้อมทั้งเทวโลก เมื่อตรัสรู้ด้วยอำนาจ
 การตรัสรู้สัจจะ เมื่อใส่ใจซึ่งความที่
 พระศาสนาเป็นพระศาสนา ประกอบ
 ด้วยคุณวิเศษมีความเป็นธรรมที่พระผู้มี

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยถารหิ สจฺจามิสฺมยวเสน อภิสเมนฺโต
 สุวากุฆาตตาทิกุณฺวิเสสยุตฺตตํ มนสิ-
 กโรนฺโต สกุกจฺจํ สวณธารณ-
 ปริปฺพจฺฉาทิหิ ปริจยํ กโรนฺโต จ
 สเทวโก โลโก ปุชฺยติ นาม.
 โลกนาถอ จ สมฺมาสมฺโพธิปฺตติยา
 เวเนยฺยานํ สกุกจฺจํ ฌมฺมเทสเนน
 “อริยํ โว ภิกฺขเว สมฺมาสมาริ
 เทเสสฺสามิ”,^๑ “มคฺคานนฺฏจฺจฺจิกโก
 เสฏฺโฐ”,^๒ “ยาวตา ภิกฺขเว ฌมฺมา
 สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค
 เตสํ อคฺคมกฺขายติ”,^๓ “ขยํ วิราคํ
 อมตํ ปณีตํ”,^๔ “เอกายโน อยํ
 ภิกฺขเว มคฺโค สตฺตานํ วิสฺสุทฺธิยา”,^๕
 “ฌมฺมํ โว ภิกฺขเว เทเสสฺสามิ อาทิ-
 กลฺยาณนุ”ติอาทิหิ วจเนหิ โถมเนน
 จ ปุชฺยติ นาม. ตสฺมา สาสนวารสฺส

พระภาคตรัสไว้ดีแล้วเป็นต้น และเมื่อ
 กระทำความสังสมด้วยการฟัง การทรง
 ไว้และการสอบถามเป็นต้น ตามสมควร
 โดยเคารพ ชื่อว่า ย่อมบูชาศาสนา คือ
 อริยมรรคพร้อมทั้งผล อันรวมไว้ด้วย
 สิกขา ๓ อมตธาตุ (นิพพาน) อันเป็น
 อารมณ์ ของศาสนา คือ อริยมรรค นั้น
 ปฏิบัติศาสนา อันเป็นบุพภาค ซึ่งเป็นอุบาย
 บรรลุอมตธาตุนั้น และปฏิบัติศาสนา
 อันเป็นเครื่องกำหนดแสดงเนื้อความของ
 ปฏิบัติศาสนานั้น. พระโลกนาถ
 ชื่อว่า ย่อมทรงบูชา ด้วยการบรรลุ
 พระสัมมาสัมโพธิญาณ ด้วยการทรงแสดง
 ธรรมโดยเคารพแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย
 และด้วยการทรงสดุดีด้วยพระดำรัสทั้ง-
 หลายมีอาทิว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรา
 จักแสดงสัมมาสมาริอันเป็นอริยะแก่เธอ

^๑ ม. อ. ๑๔/๑๘๐, ส. มหา. ๑๕/๒๕.

^๒ พ. ธ. ๒๕/๕๑, อภ. ก. ๓๗/๖๓๒.

^๓ พ. อธิ. ๒๕/๒๕๘, อภ. จตุกก. ๒๑/๔๔.

^๔ พ. พ. ๒๕/๕, พ. ส. ๒๕/๓๖๗.

^๕ ที. มหา. ๑๐/๓๒๕, ม. ม. ๑๒/๑๐๓, ส.

มหา. ๑๕/๑๕๐.

^๖ ม. อ. ๑๔/๕๐๕, เนคฺติปกรณ. ภูมิพโลภิกขุ ๑๑.

ปุชณียภาโว อธิ วุจฺจมาโน ทั้งหลาย” ว่า “บรรดาทางทั้งหลาย
 อนวเสสโต ฌมฺมคฺเณ ทีเปตฺติติ มรรคม็องค์ ๘ ประเสริฐที่สุด” ว่า
 เย อริยภาวาทโย นียฺยานาทโย “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่เป็น
 ขยวิราคาทโย มทนิมฺมทนาทโย สังขตะกัฏฐิ อสังขตะกัฏฐิ มีประมาณ
 อสงฺขตาทโย สุวากุขาทตาทโย เท่าใด วิราคะ เรากล่าวว่า เลิศกว่า
 อาทิกุลฺยาณตาทโย จ อเนเกหิ ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น” ว่า “ธรรม
 สุตฺตปเทหิ ปเวทิตา อเนเก เป็นที่สิ้นกิเลส สำรอกกิเลส เป็นอมตะ
 ฌมฺมคฺเณ, เต นีรวเสสโต อิมาย เป็นธรรมอันประณีต” ว่า “ดูกรภิกษุ
 คาถาย ปกาสิตาคี เวทิตพฺพา. ทั้งหลาย นี้เป็นทางเอก เพื่อความ
 บริสุทฺธิของสัตว์ทั้งหลาย” ว่า “ดูกร-
 ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมมีความ
 งามในเบื้องต้นแก่เธอทั้งหลาย”. ฉะนั้น
 ความที่ศาสนาอันประเสริฐเป็นศาสนาที่
 ควรบูชา ที่พระเถระกำลังกล่าวอยู่ ณ
 ที่นี้ ย่อมแสดงถึงพระธรรมคุณทั้งหลาย
 โดยไม่มีส่วนเหลือ เพราะเหตุนั้น พึง
 ทราบว่า พระเถระได้ประกาศพระธรรม-
 คุณทั้งหลายมากมายด้วยบทพระสูตร
 ทั้งหลายมิใช่น้อย มีความเป็นอริยธรรม
 เป็นต้น มีความเป็นธรรมนำออกจาก
 ทุกข์ เป็นต้น มีความเป็นที่สิ้นกิเลสเป็นที่
 สำรอกกิเลส เป็นต้น มีความสร้าง
 ความเมา เป็นต้น มีความเป็นธรรมที่ไม่มี
 ปัจจัยปรุงแต่ง เป็นต้น มีความเป็นธรรม

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วเป็นต้น
และมีความเป็นธรรมงามในเบื้องต้น เป็น
อาทิด้วยกาลานี้ โดยไม่มีส่วนเหลือเลย.

อธิบายคุณของพระอริยสงฆ์

ยสุมา ปน อริยสจฺจปฺปฏิเวธน
สมุคฺฆาภูติสมุโฆหาเยว ปรมตฺถโต
ปณฺฑิตา พาลยาทิสมติกฺกมนโต,
ตสุมา ภาวิตโลกุตฺตรมคฺคา สจฺจิกต-
สามณฺณผลา จ อริยปฺคฺคฺลา วิเสสโต
วิหฺตุติ วุจฺจนฺติ. เต หิ ยถาวุตฺต-
สาสนวโร อวิปริตโต ฅาตุํ เนตฺตฺตฺจ
สปรสนฺตฺตฺตฺเน สกฺกฺกฺนฺตฺตฺติ อฏฺฐอริย-
ปฺคฺคฺลสมฺมุหฺสฺส ปรมตฺถสํมฺสฺสาปี อธิ
คฺหิตตฺตฺตา เย สฺสฺปฺปฏิปฺนฺนตฺตฺทโย
อนเนเกหิ สุตฺตปเทหิ สํวณฺณิตฺตา
อริยสํมฺคฺคฺนา, เตปี นิรวเสสโต อธิ
ปกาสิตาติ เวทิตพฺพา.

ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้ถอนความ
หลงพร้อมได้แล้วนั่นเอง ด้วยการ
แทงตลอดอริยสัจโดยปรมัตถ์ชื่อว่า เป็น
บัณฑิต เพราะก้าวล่วงเสียซึ่งความเป็น
คนพาลเป็นต้น ฉะนั้น พระอริยบุคคล
ทั้งหลาย ผู้ทำโลกุตตรมรรคให้เกิดแล้ว
และผู้ทำให้แจ้งสามัญผลแล้ว จึงเรียกว่า
ผู้รู้ โดยพิเศษ. ก็ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
เหล่านั้น ย่อมอาจเพื่อจะรู้และนำไปซึ่ง
ศาสนาอันประเสริฐตามที่กล่าวแล้วโดย
ไม่วิปริต ทั้งในสันดานของตนและ
บุคคลอื่น เพราะเหตุนั้น แม้คุณของพระ-
อริยสงฆ์ที่ได้อธิบายไว้ด้วยบทพระสูตร
เป็นอันมาก มีความที่ท่านเป็นผู้ปฏิบัติดี
เป็นต้น ฟังทราบว่าเป็นพระเถระประกาศ
แล้วในปกรณ์นี้ โดยไม่มีส่วนเหลือ เพราะ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวํ ปจฺมคากาย สาติสยํ
รตนตฺตยคุณปริทีปนํ กตฺวา อิทานิ

“สพฺพปาปสฺส อกรรมํ
กุสลสฺส อุปสมฺปทา
สจิตฺตปริโยทปนํ
เอตํ พุทฺธาน สาสนนุ”ติ^๑

วจนโต สงฺเขปโต สิกฺขตฺตยสงฺคหํ
สาสนนํ ตํ ปน สิกฺขตฺตยํ ฅาน-
วิเสสวิเสยภาวเภทโต อวตฺตภาวเภทโต จ
ติวิธํ โหติ. กถํ? สุตฺมยฅานโคจโร
จ โย “ปริยตฺตีสทฺถมฺโม”ติ วุจฺจติ.
จินฺตามยฅานโคจโร จ โย
อาการปริวิตกกฺกทิกฺกจินฺชฺฅานกฺขนฺตฺติหิ
คเหตุพฺพากาโร วิมุตฺตตายตนวิเสโส

ในปกรณ์นี้ ท่านถือเอาแม่พระสงฆ์โดย
ปรมาตมคือหมู่พระอริยบุคคล ๘.

(ท่านพระเถระ) ครั้งกระทำการ
กำหนดแสดงคุณพระรัตนตรัยอันมีความ
ประเสริฐอย่างยิ่ง ด้วยคาถาแรกอย่างนี้
แล้ว บัดนี้ (เมื่อจะจำแนก) ศาสนาอัน
รวมไว้ด้วยสิกขา ๓ โดยย่อ โดยพระบาลี
ว่า

“การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การยัง
กุศลให้ถึงพร้อม ๑ การทำจิต
ของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ นี้เป็นคำสอน
ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”.

ก็ศาสนานั้น ได้แก่สิกขา ๓ มี ๓ อย่าง
โดยจำแนกเป็นความต่างแห่งญาณความ-
ต่างโดยเป็นอารมณ์ และโดยจำแนกเป็น
กิริยาที่กำหนด. ข้อนี้เป็นอย่างไร? คือ
พระธรรมที่เรียกว่า “ปริยัตติสัทธรรม”
เป็นอารมณ์ของสุตมยฅาน ๑. พระธรรม
ที่มีอาการพึงถือเอาด้วยความตริกตาม
อาการความทนต่อความเห็นและความเพ่ง

^๑ ที. มหา. ๑๐/๕๗, ขุ. ธ. ๒๕/๔๐-๔๑, เนตติปกรณ์.
ภูมิพโลภิกขุ ๖๕, ๑๑๖, ๒๕๖, ๒๘๐.

“ปฏิบัติสัทธมโม”ติ วุจฺจติ. วิปัสสนา-
 ญาณาทิสหคโต ภาวนามยฺญาณโคจโร
 จ โย “ปฏิเวธสัทธมโม”ติ วุจฺจติ.
 เอวํ ติวริชมปิ^๑ สาสนํ สาสนวรนฺติ
 ปเทน สงฺกณฺหิตฺวา ตตฺถ ยํ ปจฺมํ,
 ตํ อิตเรสํ อธิคมฺปาโยติ สพฺพสาสน-
 มฺลญฺตํ อตฺตโน ปกรณฺสฺส จ
 วิสยญฺตํ ปริยตฺติสาสนเมว ตาว
 สงฺเขปโต วิภชนฺโต “ทฺวาทส ปทานิ”ติ
 คาถมาห.

ตตฺถ ทฺวาทธาติ คณนปริจฺเจโท.
 ปทานิติ ปริจฺจินฺนธมฺมนิทฺสฺสนํ. เตสุ
 พุญฺชนปทานิ ปชฺชติ อตฺถโก เอเตหิติ
 ปทานิ. อตฺถปทานิ ปน ปชฺชนฺติ
 ฌายนฺตีติ ปทานิ. อุกฺกมฺปิ วา
 อุกฺกตา โยเชตพฺพํ พุญฺชนปทานมฺปิ
 อวิปริตํ ปฏิปชฺชิตพฺพตฺตา, อตฺถปทานํ
 อตฺตริวิเสสชาติคมฺสฺส การณภาวโต,

เป็นชนิดของวิมุตตายนะ เรียกว่า
 “พระปฏิบัติสัทธรรม” เป็นอารมณ์ของ
 จินตามยญาณ ๑. และพระธรรมที่เรียก
 ว่า “ปฏิเวธสัทธรรม” ที่สหคตด้วย
 วิปัสสนาญาณเป็นต้น เป็นอารมณ์ของ
 ภาวนามยญาณ ๑. ศาสนาทั้ง ๓ อย่างนี้
 รวมไว้ด้วยบทว่า ศาสนาอันประเสริฐ
 ในบรรดาศาสนาทั้ง ๓ อย่างนั้น ศาสนา
 ที่ ๑ เป็นอุบายบรรลุศาสนาสองนอกนี้
 ดังนั้น จึงได้แก่ปริยัติศาสนานั้นเอง ซึ่ง
 เป็นมูลแห่งศาสนาทั้งปวงและเป็นขอบเขต
 แห่งปกครองของตน เมื่อจะแสดงโดยสังเขป
 ก่อนจึงกล่าวคาถาว่า มี ๑๒ บท.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ๑๒
 เป็นคำกำหนดจำนวน. คำว่า บท
 เป็นคำแสดงไชธรรมที่ได้กำหนดไว้แล้ว.
 บรรดาบทเหล่านั้น พญฺญชนะบท ชื่อว่า
 บท เพราะอรรถว่า เป็นเหตุรู้เนื้อความ.
 ส่วนอรรถบท ชื่อว่า บท เพราะอรรถว่า
 รู้ คือ ทราบเนื้อความ. อีกอย่างหนึ่ง
 แม้บททั้ง ๒ ก็พึงประกอบทั้ง ๒ บท

^๑ ส. โป. เอคํ ติวริชมปิ.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตานิ ปทานิ ปรัต ปาพิณณเฆว
 อาวิภวิสุสนุตีติ ตตฺเถว วณฺณยิสฺสาม.
 อตฺถสุจฺนาทิตฺถโต สุตฺตํ. วุตฺตเญหฺตํ
 สงฺกฺเหสุ

โดยประการทั้ง ๒ เพราะแม้พยัญชนบท
 จะต้องปฏิบัติอย่างไม่ผิดพลาด เพราะ
 ความที่อรรถบทเป็นเหตุบรรลुकุณวิเศษ
 อย่างเยี่ยม, บทเหล่านั้น จักมีแจ้งใน
 พระบาลีที่เดี่ยวข้างหน้า เพราะเหตุนั้น
 ข้าพเจ้าจักอธิบายไว้ในพระบาลีนั้นนั้น-
 แหละ. ชื่อว่า สุตตะ เพราะอรรถว่า
 บ่งถึงประโยชน์เป็นต้น. ข้อนี้ สมดังคำ
 ที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า

“อตฺถานํ สุจฺนโต
 สุวุตฺตโต สวณฺโตถ สุทฺถนโต
 สุตฺตาทนา สุตฺตสภาคโต จ
 สุตฺตนฺติ^๑ อกฺขาตนฺ”ติ.^๒

“พระสูตรเรียกว่า สุตตะ เพราะ
 บ่งถึงประโยชน์ เพราะมีอรรถอัน
 พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้วเพราะ
 เพลิดเพลินเพราะหลังประโยชน์
 เพราะป้องกันด้วยดี และเพราะมี
 ส่วนเสมอด้วยเส้นด้าย” ดังนี้.

ตเทตํ ตตฺถ สุตฺตปิฏกาวเสน
 อากตํ, อิท ปน ปิฏกตฺถยวเสน
 โยเชตพฺพ. “ทฺวาทส ปทานิ สุตฺตนฺ”ติ
 วุตฺตํ ยํ ปรียตฺติสาสนนฺติ อตฺถโต.
 ตํ สพฺพนฺติ ตํ “สุตฺตนฺ”ติ วุตฺตํ

สุตตะนั้นนั้นมาในคากาถานั้น โดยเป็น
 สุตตันตปิฎก, ส่วนในคัมภีร์เนตติปกรณ์นี้
 พึงประกอบโดยเป็นปิฎกทั้ง ๓. อธิบาย
 ว่า คำที่กล่าวว่า สุตตะ คือพระพุทธ-
 วจนะมี ๑๒ บท ก็คือปริยัติศาสนา.

^๑ ส. สุตตํ สุตตนฺติ.

^๒ สมณคปาสาทิกา. ๑/๑๕, สมุทฺทลวิลาสินี. ๑/๒๒,
 อฏฺฐสาลินี. ๒๖.

สกลํ พุทฺธวจนํ. พุญฺชนญจ อตุโถ
 จาติ พุญฺชนญเจว ตทตุโถ จ.
 ยโต “ทฺวาทส ปทานิ สุตฺตนฺ”ติ
 วุตฺตํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ: อตฺตสฺจนาทิตฺโต
 สุตฺตํ ปริยตฺติธมฺโม, ตณฺจ สพฺพํ
 อตฺตโต ทฺวาทส ปทานิ จ
 พุญฺชนปทานิ เจว จ อตฺตปทานิ
 จาติ. อถวา ยเทตํ “สาสนวรนฺ”ติ
 วุตฺตํ, ตํ สพฺพํ สุตฺตํ ปริยตฺติ-
 สาสนสฺส อธิปฺเปตตฺตา. อตฺตโต ปน
 ทฺวาทส ปทานิ พุญฺชนตฺตปทสมุทฺทา-
 ภาวโต. ยถาห “พุญฺชนญจ อตุโถ
 จา”ติ. ตํ วิญฺญเญยฺยํ อุมฺยนฺติ ยสฺมิ
 พุญฺชนเ อตฺเต จ วจนวณฺเียภาเวน
 สมฺพนฺเช สุตฺตโวหาโร, ตทฺภยํ สรูปโต
 วิญฺญาตพฺพํ ตตฺต กตมํ พุญฺชนํ
 กตโม อตุโถติ. เตเนวาท “โก
 อตุโถ พุญฺชนํ กตมนฺ”ติ.

คำว่า สุตตะ คือพระพุทธรวจนะทั้งหมด
 นั้น ได้แก่ พระพุทธรวจนะทั้งสิ้นที่ท่าน
 พระเถระกล่าวว่ “สุตตะ” นั้น. คำว่า
 พญัญชนะและอรรถ คือ พญัญชนะและ
 อรรถของพญัญชนะนั้น. เพราะท่านกล่าว
 ไว้ว่า “สุตตะมี ๑๒ บท”. ข้อนี้มีอรรถา-
 ธิบายดังนี้ ปริยัติธรรมชื่อว่า สุตตะ
 เพราะอรรถมีบ่งถึงประโยชน์เป็นต้น ก็
 สุตตะทั้งหมดนั้น ว่าโดยอรรถมี ๑๒ บท
 คือ พญัญชนบท ๖ และอรรถบท ๖.
 อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธรวจนะที่กล่าวว่
 “ศาสนาอันประเสริฐ” ทั้งหมด ชื่อว่า
 สุตตะ เพราะท่านประสงค์เอาปริยัติ-
 ศาสนา. แต่ว่โดยอรรถก็มี ๑๒ บท
 เพราะปริยัติศาสนารวมอยู่ในพญัญชนบท
 และอรรถบท. ดังที่ท่านพระเถระกล่าว
 ไว้ว่า “พญัญชนะและอรรถ”. คำว่า
 พญัญชนะและอรรถทั้ง ๒ อย่างนั้น
 ก็ควรทราบ ความว่ ในพญัญชนะและ
 อรรถใด ที่สัมพันธ์โดยความเป็นศัพท์
 และความหมายมีบัญญัติเรียกว่ สุตตะ,
 พญัญชนะและอรรถทั้ง ๒ อย่างนั้น ก็
 ควรทราบโดยสรุปว่ ใน ๒ อย่างนั้น
 พญัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ด้วยเหตุ นั้นแหละ ท่านพระเถระจึง
กล่าวว่า “อรรถเป็นอย่างไร พัญชนะ
เป็นอย่างไร”.

เอวํ “สาสนนวรรน”ติ วุตตสฺส
สฺสุตตสฺส ปรียตฺติภาวํ ตสฺส จ
อตฺตพฺยณฺชนปทภาเวน เวทิตพฺพตํ
ทสฺเสตฺวา อิทานิ ตสฺส ปวีจฺยุปายํ
เนตฺติปฺปกรณํ ปทตฺตวิภาเคน ทสฺเสตฺ
“โสฬสหารา”ติ คาถมาห.

ท่านพระเถระ ครั้นแสดงความที่
สุดตะที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ศาสนานัน
ประเสริฐ” เป็นปริยัติและความที่ สุดตะ
นั้น เป็นเรื่องที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายควรทราบ
โดยความเป็นอรรถบทและพัญชนบท
อย่างนี้ แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะแสดง
คัมภีร์เนตติปกรณ์อันเป็นอุบายคั้นคว้า
สุดตะ คือ พระพุทธวจนะนั้น โดยจำแนก
เป็นความเฉพาะบท จึงกล่าวคาถาว่า
(คัมภีร์เนตติปกรณ์) “มีหาระ ๑๖” ดังนี้.

ตตฺถ โสฬส หารา เอติสฺสาติ
โสฬสหารา. ปณฺจนยา อฏฺฐารส-
มฺลปทาติ เอตฺถาปิ เอสเว นโย.
อถวา โสฬส หารา โสฬสหารา.
เอวํ อิตฺตตฺถาปิ. หารนฺยมฺลปทานิ
เอวํ หิ สงฺเขปโต วิตฺถารโต จ
ภาสิตานิ^๑ เนตฺติติ. สาสนนฺส
ปรีเยญฺจิติ สาสนนฺส อตฺตปรีเยสนา,

บรรดาคำเหล่านั้น หาระของ
คัมภีร์เนตติปกรณ์นี้มี ๑๖ เพราะเหตุ นั้น
คัมภีร์เนตติปกรณ์นี้ชื่อว่า มีหาระ ๑๖.
แม้ในคำว่า มินยะ ๕ มีมูลบท ๑๘
นี้ก็มียันต์ดังนี้แหละ. อีกอย่างหนึ่ง หาระ
๑๖ อย่าง ชื่อว่า หาระ ๑๖. แม้ใน
๒ บทนอกนี้ ก็อย่างนี้. จริงอยู่ หาระ
นยะ และมูลบททั้งหลายนั้นแหละ ท่าน

^๑ ส. ปกาสิตานิ.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริยัติศาสนาสุส อตฺถสํวณฺณนาติ
 อตฺโถ, สกฺลสฺเสว วา สาสฺนสฺส
 อตฺถวิจาร์ณาติ อตฺโถ. ปฏิปตฺติปฏิ-
 เวธปิ หิ เนตฺตินยานุสาเรน
 อธิคจฺจนฺตํติ.

พระเถระกล่าวโดยย่อและโดยพิสดาร
 ว่าเป็นเนตติปกรณ์ ฉะนี้แล. คำว่า
 เป็นคัมภีร์ที่คั่นคว่ำศาสนา คือ เป็น
 คัมภีร์แสวงหาเนื้อความของคำสอน,
 อธิบายว่า เป็นคัมภีร์อธิบายความของ
 ปริยัติศาสนา หรืออธิบายว่า เป็นคัมภีร์
 วิจารณ์ความหมายของศาสนาทั้งสิ้นนั้น-
 เอง. เพราะแม้ปฏิบัติศาสนาและปฏิเวธ-
 ศาสนาสัตว์ทั้งหลายจะบรรลุได้ก็ด้วยแนว
 แห่งนี้ของคัมภีร์เนตติปกรณ์.

อธิบายคำว่า พระมหากัจจายนะ

มหกจฺจาเนนาติ^๑ กจฺจติ ปุราตโน
 อิติ, ตสฺส วุสาณการภูโตยํ
 มหาเถโร “กจฺจาโน”ติ วุจฺจติ.
 มหกจฺจาโนติ ปน ปุชฺชาวณฺ, ยถา
 มหาโมคคฺลลาโนติ. “กจฺจายนโคตฺต-
 นิทฺทิกฺกุจา”ติปิ ปาโร. อยณฺจ คาทา
 เนตฺติ สงฺกายนฺเตหิ ปกรณตฺถ-

คำว่า พระมหากัจจายนะ อธิบายว่า
 คำว่า กัจจะ ได้แก่ ฤๅษีที่มีอยู่ใน
 สมัยก่อน, พระมหาเถระองค์นี้เป็นเครื่อง
 ประดับวงศ์ของกัจจฤๅษีนั้น จึงเรียก
 กันว่า “กัจจายนะ”. ส่วนคำว่า มหา-
 กัจจายนะ เป็นคำกล่าวด้วยการยกย่อง
 เหมือนคำว่า มหาโมคคัลลายนะ. มีปาฐะ

^๑ ส. มหากัจจายน.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงคณฺหวเสณ จปีตาติ ทฏฺจพฺพทา.
 ยถา จายํ, เอวํ หารวิภงฺควาเร
 ตํตํหารนิตฺเทศนิกมเน “เตนาห
 อายสฺมา”ติอาทิวจฺนํ. หาราทิสฺมฺทหาย-
 ภูตายํ เนตฺติยํ พฺยณฺชนตฺถสฺมฺทหายเอ จ
 สุตฺเต กิ เกน วิจฺยตีติ วิจฺจารณายํ
 อาห “หารา พฺยณฺชนวิจโย”ติอาทิ.

ตตฺถ โสฬสปี หารา มฺลปท-
 นิตฺถารณมนฺตเรน พฺยณฺชนมฺุเขเนว
 สุตฺตสฺส สํวณฺณนา โหนฺติ, น นยา
 วย มฺลปทสงฺขาตสฺภาวธมฺม นิตฺถารณ-
 มฺุเขนาติ เต “พฺยณฺชนวิจโย
 สุตฺตสฺสา”ติ วุตฺตา. อตฺถนยา ปน
 ยถาวุตฺตอตฺถมฺุเขเนว สุตฺตสฺส
 อตฺถสฺมฺปฏิปตฺติยา โหนฺตีติ อาห
 “นยา ตโย จ สุตฺตตฺถโถ”ติ. อยญจ

ว่า “กัจจายนโคตตฺตนิทฺทิจฺจา” ดั่งนี้ก็มี.
 ก็คาคานี้พึงเห็นว่า พระเถระทั้งหลายผู้
 สังกายนาคัมภีร์เนตติปกรณ์ได้ตั้งไว้
 เกี่ยวกับการรวบรวมอรรถแห่งปกรณ์.
 ในคำลงท้ายแห่งนิตเทศของหาระนั้น ๆ
 ก็มีคำว่า “ด้วยเหตุ นั้น ท่านพระมหา-
 กัจจายนะได้กล่าวไว้” ดั่งนี้เป็นต้น ใน
 วาระแห่งหารวิภังค์ เหมือนกับคาคานี้.
 ท่านพระเถระกล่าวไว้ในการวิจารณ์ว่า
 “หาระเป็นวิธีวิจยฺยสุตตะด้วยพฺยณฺชนะ”
 เป็นต้น เพื่อจะเลี่ยงคำถามว่า ในคัมภีร์
 เนตติปกรณ์อันเป็นคัมภีร์ที่ประชุมหาระ
 เป็นต้น และในสุตตะอันเป็นที่ประชุม
 พฺยณฺชนะและอรรถ มีอะไร วิจยฺยอะไรไว้.

ในคํานั้น มีอธิบายดั่งนี้ หาระ
 ทั้ง ๑๖ เป็นวิธีอธิบายสุตตะโดยมุ่ง
 พฺยณฺชนะอย่างเดียวนั้น เว้นการขยายมูลบท
 ไม่ใช่เป็นวิธีอธิบายโดยมุ่งขยายสภาว-
 ธรรมที่เรียกว่ามูลบท เหมือนอย่างนยะ
 ดั่งนั้น หาระเหล่านั้นท่านพระเถระจึง
 กล่าวว่่า “เป็นวิธีวิจยฺยสุตตะคือพระพุทฺธ-
 วจนะด้วยพฺยณฺชนะ”. ส่วนอรรถนัย
 ย่อมมีไว้เพื่อความสมบูรณ์แห่งเนื้อความ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิจารณ์ ปรีชาพิ อากมิสสุติ. เกจิ
 “นโย จา”ติ ปจฺนติ, ตํ น
 สุนฺทริ. อุกฺมยํ ปรีคฺคหิตนฺติ หารา
 นยา จาติ เอตํ อุกฺมยํ สุตฺตสฺส
 อตฺถนิตฺถารณวเสน ปรีสมนฺตโต คหิตํ
 สพฺพธา สุตฺเต โยชิตํ. วุจฺจติ สุตฺตํ
 วทติ สํวณฺเณติ. กถํ ? ยถาสุตฺตํ
 สุตฺตานุรูปํ, ยํ สุตฺตํ ยถา
 สํวณฺเณตพฺพํ, ตถา สํวณฺเณตีติ
 อตฺถโก. ยํ ยํ สุตฺตนฺติ วา
 ยถาสุตฺตํ, สพฺพํ สุตฺตนฺติ อตฺถโก.
 เนตฺตินเยน หิ สํวณฺเณตุํ อสกฺกฺญเณยฺยํ
 นาม สุตฺตํ นตฺถีติ.

ของสุตตะ คือพระพุทธรวณะ โดยมุ่งถึง
 อรรถตามที่กล่าวแล้วนั่นเอง ด้วยเหตุนี้
 ท่านพระเถระจึงกล่าวว่า “และนยะทั้ง ๓
 เป็นอรรถของสุตตะคือ พระพุทธรวณะ”.
 ก็คำวิจารณ์ข้อนี้ จักมาถึงแม้ข้างหน้า.
 อาจารย์บางพวกสวดว่า “นโย จ” ดังนี้,
 คำสวดของอาจารย์บางพวกนั้น ไม่ดี.
 คำว่า ทั้งหาระและนยะทั้ง ๒ นี้ ได้
 กำหนดถือเอาแล้ว อธิบายว่า คำว่า
 หาระและนยะทั้ง ๒ นี้ ท่านถือเอาแล้ว
 โดยรอบคือรอบด้านด้วยอำนาจการ
 ขยายความ ของสุตตะคือพระพุทธรวณะ
 คือท่านประกอบแล้วในสุตตะโดยประการ
 ทั้งปวง. ย่อมเรียก คือ ย่อมกล่าว
 ขยายความสุตตะ. ข้อนี้อย่างไร? คือ
 ตามควรแก่สุตตะ คือ อนุรูปแก่สุตตะ
 อธิบายว่า สุตตะคือพระพุทธรวณะใด
 พึงอธิบายด้วยประการใด ย่อมอธิบาย
 ด้วยประการนั้น. อีกอย่างหนึ่ง สุตตะ
 ใด ๆ เพราะเหตุนี้เชื่อว่า ตามควรแก่
 สุตตะ อธิบายว่า ได้แก่ สุตตะทั้งหมด.
 เพราะสุตตะคือพระพุทธรวณะที่เชื่อว่า
 ไม่พึงอาจจะอธิบายได้ตามนัยของ เนตติ-
 ปกรณ์ ย่อมไม่มี ฉะนี้แล.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อิทานิ ยัม วุตตัม “สาสนนารวิ
วิทฺธิ เณยฺยน”ติ, ตตฺถ เนตฺติ-
สํวณฺณนํ วิสยภูตํ ปริยตฺติธมฺมเมว
ปการนฺตเรณ นียเมตฺวา ทสฺเสตฺถ
“ยา เจว”ติอาทิ วุตตัม.

ตตฺถ อตฺถสฺส กตปริจฺเจโท
พฺยณฺชนปฺปพฺนฺโธ เทสฺนา, โย
ปาโรจฺติ วุจฺจติ. ตทฺถโถ เทสิตํ ตาย
เทสฺนํ ปโปธิตตฺตา. ตทฺถกฺกญฺจ
วิมุตฺตตายตฺนสีเสน ปริจยํ กโรนฺตํ
อนฺุปาทาปรินิพฺพานปริโยสานํ
สมฺปตฺตํ เหตุภาวโต เอกนฺเตน
วิญฺเณยฺยํ, ตทฺถกฺกญฺจ วิมุตฺตสฺส
เณยฺยสฺส อภาวโต ตทฺทว ทวํ
วิญฺเณยฺยนฺติ อิมมตฺถํ ทสฺเสติ ยา
เจว ๆเปฯ วิญฺเณยฺยนฺติ. ตตฺตราติ
ตสฺมี วิชานเน สาเชตพฺเพ
นิปฺพาเทตพฺเพ เจตํ ภูมํ.

บัดนี้ ท่านพระเถระประสงค์จะ
แสดงกำหนดปริยัติธรรมอย่างเดียว ซึ่ง
เป็นขอบเขตของการอธิบายแห่งคัมภีร์
เนตติปกรณ์ในคำที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า
“ศาสนอันประเสริฐ ท่านผู้รู้ทั้งหลาย
ควรทราบ” โดยประการอื่น จึงกล่าว
คำว่า “เทศนาและข้อที่แสดงใจ” ดังนี้
เป็นต้น.

ในคำนั้น คำประพันธ์โดยพยัญชนะ
ที่ได้กระทำขึ้นตอนไว้ในข้อความทั้งหลาย
ที่เรียกว่า ปาฐะ ชื่อว่าเทศนา. เนื้อความ
ของเทศนานั้น ชื่อว่า ข้อที่แสดง เพราะ
ทำให้รู้ได้ด้วยเทศนานั้น. ก็ทั้ง ๒ อย่างนั้น
ควรรู้โดยส่วนเดียว เพราะความเป็นเหตุ
แห่งสมบัติทั้งหลาย อันมีอนุปาทาปริ-
นิพพานเป็นที่สุดของคนทั้งหลายผู้กระทำ
การสั่งสม โดยมุ่งวิมุตตายนะเป็นสำคัญ
อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง ๒ อย่างนั้นแหละ
ควรรู้ เพราะสิ่งที่ควรรู้พ้นไปจาก
เทศนาและข้อที่แสดงทั้ง ๒ อย่างนั้นก็
ไม่มี เพราะเหตุนั้น ท่านพระเถระจึง
แสดงความข้อนี้ไว้ว่า เทศนาใจและข้อที่
แสดงใจทั้ง ๒ อย่างนั้นแหละก็ควรรู้.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ก็บ่ว่า **ตตฺร** นี้ เป็นสัจตมีวิภัตติ ไซ้ ในความรู้ันั้นที่จะฟังให้สำเร็จผล คือฟัง ให้ผลิตผล.

อยมานุปุพฺพิติ อัย วทฺขมามา
อนุปุพฺพิ หารนยานัน **อนุกุกโม,**
อนุกุกเมน วทฺขมามา หารนยาติ **อตฺโถ.**
นววิชสุตฺตุนุตฺปริเยฏฺฐีติ สุตฺตาทิวเสน
นวคฺสฺส สาสนสุสฺส ปฺริเยสนา
อตฺถวิจาราติ **อตฺโถ.** สามิตฺถเก วา
เอตํ ปจฺจตฺตํ นววิชสุตฺตุนุตฺปริเยฏฺฐียา
อนุปุพฺพิติ. อถวา **อนุปุพฺพิติ** กรณตฺถ
ปจฺจตฺตํ. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ยถา-
วุตฺตวิชานเน สาเชตพฺเพ วทฺขมามา
หารนยานุปุพฺพิยา อัย นววิชสุตฺตุนุตฺสุส
อตฺถปฺริเยสนาติ.

คํว่า **มีลำดับดังต่อไปนี้** คือ มีลำดับ ที่จะกล่าวถึงต่อไป ได้แก่ มีลำดับแห่ง หาระและนยะ ดังต่อไปนี้ อธิบายว่า มีหาระและนยะที่จะกล่าวถึงโดยลำดับ. คํว่า **ที่คั่นคว้าสุดตะคือพระพุทฺธวจนะ** ทั้ง ๕ อย่าง ความว่า ที่คั่นคว้าคือ พิจารณาเนื้อความแห่งคําสอนอันมีองค์ ๕ โดยเป็นสุดตะเป็นต้น. อีกอย่างหนึ่ง คํว่า **นววิชสุตฺตุนุตฺปริเยฏฺฐิ** นี้ เป็น ปฐมาวิภัตติลงในอรรถแห่งจํฐีวิภัตติ ความว่า มีลำดับแห่งการคั่นคว้า สุดต้นตะ ๕ อย่าง. อีกอย่างหนึ่ง คํว่า **อนุปุพฺพิ** เป็นปฐมาวิภัตติลงในอรรถ แห่งตติยาวิภัตติ. มีอรรถาธิบายดังนี้ การคั่นคว้าเนื้อความแห่งสุดตะคือ พระ- พุทฺธวจนะ ๕ อย่างดังนี้ ก็ด้วยลำดับ แห่งหาระและนยะที่จะกล่าวถึงต่อไปใน การรู้ตามทีกล่าวแล้วที่จะฟังให้สำเร็จผล.

เอตฺถาท : กถํ ปนตฺถ ในอิการันนี้ มีผู้สงสยกล่าววว่า ก็
เคยฺยงฺคาคาทินํ **สุตฺตภาโว,** **สุตฺตภาเว** ในเรื่องนี่ ความที่องค์มีองค์คือเคยยะ

จังหวัดเพชรบูรณ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๓๓-๑-๒๓-๑๐๓

จ เตสํ กถํ สาสนสฺส นวญฺจกาโว.
 ยญฺจ สงฺกहेสุ วุจฺจติ “สคาถกํ
 สุตตํ เคยฺยํ, นิคฺคาถกํ สุตตํ
 เวยฺยาकरणน”ติ, ตถา จ สติ
 สุตตญฺจกเมว น สียา. อถาปิ วิสุ
 สุตตญฺจกํ สียา, มงฺคฺลสฺุตตาทีนํ^๑
 สุตตญฺจกสงฺกโห น สียา, คาถาภาวโต
 ธมฺมปทาทีนํ วีย, เคยฺยญฺจกสงฺกโห วา
 สียา, สคาถกตฺตา สคาถวคฺคสฺส
 วีย, ตถา อุกฺโตวิภังฺกาทิสฺส สคาถ-
 กปฺปเทसानนฺติ ? วุจฺจเต :

เป็นต้นจะเป็นสุตตะได้อย่างไร และเมื่อ
 องค์กรคือเคยยะเป็นต้นเหล่านั้นเป็นสุตตะ
 ความที่ศาสนา คือคำสอนจะเป็นศาสนา
 มีองค์ ๙ ได้อย่างไร. และคำใดที่ท่าน
 กล่าวไว้ในอรรถกถาทั้งหลายว่า “พระ-
 สุตที่มีคาถา ชื่อว่า เคยยะ พระสูตร
 ที่ไม่มีคาถาชื่อว่า เวยฺยาकरणะ” และ
 เมื่อเป็นอย่างนั้น องค์กรคือสุตตะอย่างเดียว
 ก็ไม่ควรจะมี. แม้ถ้าว่า องค์กรคือสุตตะ
 ควรจะมีแยกออกไปได้ พระสูตรทั้งหลาย
 มีมงคลสูตรเป็นต้น ก็ไม่ควรจะรวมเข้า
 อยู่ในองค์กรคือสุตตะ เพราะมงคลสูตร
 เป็นต้นเป็นพระคาถาเหมือนอย่างพระ-
 ธรรมบทเป็นต้น หรือว่า ควรจะรวม
 เข้าในองค์กรคือเคยยะ เพราะมีคาถาปนอยู่
 ด้วยเหมือนคัมภีร์สคาถาวรรค ในคัมภีร์
 ทั้งหลายมีอุกฺโตวิภังค์เป็นต้นก็มีข้ออ้างว่า
 มีคาถาปนอยู่ด้วยเหมือนอย่างนั้น ?
 เรื่องนี้ข้าพเจ้าขอเฉลยดังต่อไปนี้

สุตฺตนฺติ สามญฺญวิริ
 วิเสสวิริโย ปเร

พระพุทธรวณะ มีการจัดแบบเป็น
 สามัญญชื่อว่า สุตตะ มีการจัดแบบ

^๑ ขุ. ส. ๒๕/๓๗๖.

สนิมิตดา นีรุพหตุตา
สหตายนุณน นานุณโต.

ที่ต่างออกไปอย่างอื่น ซึ่งประกอบ
ด้วยเหตุที่หมาย เพราะเป็นคำ
ติดปาก ความรวมกับข้ออื่นมีได้
แต่ไม่ใช่มาจากข้ออื่น.

สพพสุสาปี หิ พุทฺธวจนสุส
สุตฺตานุติ อัย สามณฺณวธิ. ตถา
หิ “เอตฺตํ กํ ตสฺส ภควโต
สุตฺตาคตํ สุตฺตปริยาปนฺนํ,^๑ สาวตฺถิยา
สุตฺตวิภงฺเก สกฺวาเท ปณฺจ
สุตฺตสฺตานี”^๒ติ อาทิวจนโต วินยาภิธมฺม-
ปริยตฺตวิเสสเป สุตฺตโวหาโร หิสฺสตี.
ตเทกเทเสสฺ ปน เคยฺยาทโย วิเสสวธิโย
เตน เตน นิมิตฺเตน ปตฺติภูจิตา.
ตถา หิ เคยฺยสุส สคาถกตฺตํ
ตพฺภาวนิมิตฺตํ. โลเกปิ หิ สสิโลกํ
สคาถกํ จุณฺณียคณฺถํ^๓ “เคยฺยน”ติ
วทนฺตี. คาทาวีรเห ปน สตี ปุจฺฉิตฺวา
วิสฺสชฺชนภาโว เวยฺยากรณสุส.
ปุจฺฉาวิสฺสชฺชนณฺหิ “พฺยากรณน”ติ
วฺจฺจตี. พฺยากรณเมว เวยฺยากรณนฺตี.

อธิบายความว่า พระพุทธวจนะ
ทั้งหมดมีการจัดแบบเป็นสามัญ ดังนี้ว่า
ชื่อว่า สุตตะ. จริงอย่างนั้น แม้ใน
ความต่างกันของวินัยปริยัติและอภิธรรม
ปริยัติก็ปรากฏการบัญญัติชื่อสุตตะ โดย
พระบาลีมีอาทิว่า “เอตตํ กํ ตสฺส ภควโต
สุตฺตาคตํ สุตฺตปริยาปนฺนํ พระพุทธ-
วจนะมีประมาณเท่านั้น ของพระผู้มี
พระภาคนั้นมาแล้วในสุตตะ นับเนื่อง
แล้วในสุตตะ สาวตฺถิยา สุตฺตวิภงฺเก
ในวิภังค์แห่งสุตตะเมืองสาวตฺถิ สกฺวาเท
ปณฺจ สุตฺตสฺตานี ในสกฺวาเทมีสุตตะ
๕๐๐ สูตร”. ส่วนในเอกเทศของพระพุทธ-
วจนะนั้น มีการจัดแบบที่ต่างออกไป
มีเคยยะเป็นต้น ตั้งชื่อไว้ด้วยเหตุหมาย
นั้น ๆ. จริงอย่างนั้น ความที่เคยยะเป็น

^๑ วิ. ภิกฺขุณี. ๓/๒๖๗.

^๒ สมฺโมหวิโนทนี. ๔๖.

^๓ สี. จุณฺณียคณฺถ.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอวํ สนฺเต สคาถกาทีนํปิ
 ปญฺหาวิสุสฺสชฺชนวเสน ปวตฺตानํ
 เวยฺยากรณภาโว อาปชฺชตีติ ?
 นาปชฺชตี, เคยฺยาทีสญฺญานํ อโนกาส-
 ภาวโต “คาถาวิรเห สตี”ติ
 วิเสสิตตฺตา จ. ตถา हि ฌมฺมปทาทีสุ
 เกวลํ คาถาพนฺฺเชสุ สคาถกตฺเตปิ
 โสมนสฺสญฺญานมยิกคาถายตฺเตสุ “วุต-
 ตญฺเหดนฺ”ติอาทิวจนสมฺพนฺฺเชสุ อพฺภุต-
 ฌมฺมปฏิสํยุตฺเตสุ จ สุตฺตวิเสเสสุ
 ยถากุณฺมํ คาถาอุทานอิตฺตวุตฺตกอพฺภุต-
 ฌมฺมสญฺญา ปติฏฺฐิตา, ตถา สตีปิ
 คาถาพนฺฺชภาเว ภควโต อตีตาสฺ
 ชาติสุ จรียานุภาวปฺปกาสเกสุ ชาตก-
 สญฺญา. สตีปิ ปญฺหาวิสุสฺสชฺชนภาเว
 สคาถกตฺเต จ เกสุจิ สุตฺตนฺฺเตสุ
 เวทสฺส ลภาปนโต เวทลฺลสญฺญา
 ปติฏฺฐิตาติ เอวํ เตน เตน
 สคาถกตฺตาทินา นิมิตฺเตน เตสุ
 เตสุ สุตฺตวิเสเสสุ เคยฺยงฺคาทีสญฺญา
 ปติฏฺฐิตาติ วิเสสวโร สุตฺตงฺคโต
 ปเร เคยฺยาทโย.

คัมภีร์ที่มีคาถาปนอยู่ เป็นเหตุหมาย
 ของความเป็นองค์คือเคยยะนั้น. เพราะว่า
 แม้ในทางโลกคัมภีร์ที่เป็นร้อยแก้วมี
 คำโคลงปนอยู่ มีคาถาปนอยู่ เขาเรียก
 กันว่า “เคยยะ”. แต่เมื่อมีการเว้น
 จากคาถาความเป็นคัมภีร์ที่ถามตอบเป็น
 ของเวยยากรณะ. เพราะการถามตอบ
 เรียกว่า “พยากรณ์”. พยากรณ์นั้นแหละ
 คือเวยยากรณะ ฉะนี้. ถามว่า เมื่อเป็น
 อย่างนี้ แม้พระสูตรทั้งหลายที่มีคาถา
 ปนอยู่เป็นต้น เป็นไปเกี่ยวกับปัญหา
 วิสัชนา ก็จะต้องกลายเป็นเวยยากรณะ
 ไปด้วยซิ. ตอบว่า ไม่ต้อง เพราะความ
 ชื่อว่าเคยยะเป็นต้น ไม่อำนวยการให้
 และเพราะทำให้ต่างกันออกไปแล้วว่า
 “เมื่อมีการเว้นจากคาถา”. จริงอย่างนั้น
 ในข้อต่างของพระสูตรทั้งหลายมีพระ-
 ธรรมบทเป็นต้นที่พระผู้มีพระภาคผูกเป็น
 คาถาไว้อย่างเดียว และแม้เมื่อมีคาถา
 ปนอยู่ที่ประกอบด้วยพระคาถานั้นสำเร็จ
 ด้วยพระโสมนัสญานที่เชื่อมไว้ด้วยคำมี
 อาทิวว่า “ข้อนี้สมดังคำที่พระผู้มีพระภาค
 ตรัสไว้แล้ว” ดังนี้ และที่ประกอบด้วย
 ธรรมอันน่าอัศจรรย์ ก็ตั้งชื่อว่าคาถา

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ว่าอุทาน ว่าอิติวุตตกะ และว่าอัพภูต-
 ธรรม ตามลำดับ แม้เมื่อมีความเป็น
 พระสูตร ที่ทรงผูกไว้เป็นคาถาอย่างนั้น
 ในความต่างแห่งพระสูตรที่ประกาศ
 อานุภาพแห่งพระจรรยาในอดีตชาติทั้ง
 หลายของพระผู้มีพระภาค ก็ได้ตั้งชื่อไว้
 ว่าเป็นชาดก. แม้เมื่อมีความเป็นข้อ
 ปัญหาวิสัย และความเป็นพระสูตรที่มี
 คาถาปนอยู่ในพระสูตรทั้งหลายบางพวก
 ก็ได้ตั้งชื่อไว้ว่าเป็นเวทลละ เพราะให้
 ได้ความรู้ เพราะเหตุนั้น ในความต่าง
 แห่งพระสูตรทั้งหลายนั้น ๆ ได้ตั้งชื่อ
 องค์กรมีเคยยะเป็นต้น ด้วยเหตุมีความเป็น
 พระสูตรที่มีคาถาปนอยู่เป็นต้นนั้น ๆ
 ดังกล่าวมาจะนี้ เพราะเหตุนั้น จึงมี
 การจัดแบบที่ต่างออกไปอย่างอื่นจากองค์กร
 คือสูตรตะ ได้แก่องค์คือเคยยะเป็นต้น.

ยํ ปเนตถ เคยยงคาทิมิตฺตฺรหิตํ
 สุตฺตํ, ตํ สุตฺตงฺคํ วิเสสสณฺญา-
 ปรีหาเรณ สามณฺณสณฺญา
 ปวตฺตฺนโตติ. นนุ จ สคาถกํ สุตฺตํ
 เคยยํ, นิกฺคาถกํ สุตฺตํ เวยยา-
 กรณนฺติ สุตฺตงฺคํ น สมฺภาวตีติ

ก็ในข้อนี้ สูตรตะใดที่เว้นจากเหตุ
 หมายมีองค์กรคือเคยยะเป็นต้น สูตรตะนั้น
 ก็ได้แก่องค์คือสูตรตะ เพราะเป็นไปด้วยชื่อ
 อันเป็นสามัญ โดยเสียงเสียซึ่งชื่อที่ต่าง
 ออกไป ฉะนั้นแล. ถ้ามว่า ก็พระสูตรที่มี
 คาถาปนอยู่เป็นเคยยะ พระสูตรที่ไม่มี

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โจทนา ตทวตถา เอวาติ ? น ตทวตถา, โสธิตตตทา. โสธิตถญหิ ปุพฺเพ คาทาวิรเห สติ ปุจฺฉา- วิสสชฺชนภาโว เวยยาकरणสฺส ตพฺภาวนิมิตฺตนฺติ. ยญจ วุตฺตํ “คาทา- ภาวโต มงฺคลสฺสุตฺตาทินํ สุตฺตงฺคสฺงฺคโห น สียา”ติ, ตมปิ น นิรุพฺพหตฺตทา. นิรุพฺพห หิ มงฺคลสฺสุตฺตาทิสฺส สุตฺตภาโว, น หิ ตานิ ธมฺมปทพฺพุทฺธวํสาทโย วีย คาทาภาเวน ปญฺญาตานิ, กิณฺดู สุตฺตภาเวนเว. เตเนว หิ อฏฺฐกถาย “สฺสุตฺตนาอมกนฺ”ติ นามกฺคหณฺ กตฺ.

คาทาเป็นเวยยาकरणะมีใช่หรือ เพราะ ฉะนั้น คำที่ว่าองค์คือสุดตะ ย่อม ไม่มีดังนี้ เป็นคำที่วางที่ตั้งลงได้ตั้งนั้น ทีเดียว ตอบว่า ไม่ใช่เป็นคำที่วางที่ตั้งลง ได้ตั้งนั้น เพราะเป็นคำที่ได้เฉลยไว้แล้ว. จริงอยู่ คำที่ได้เฉลยไว้แล้วในตอนต้นว่า เมื่อมีการเว้นจากคาทา ความเป็นคัมภีร์ ที่ถามตอบเป็นของเวยยาकरणะ อัน เป็นเหตุหมายของความเป็นเวยยาकरणะ นั้น. และคำใดที่ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ว่า “มงฺคลสูตรเป็นต้นไม่น่าจะจัดเข้าเป็นองค์ คือสุดตะ เพราะเป็นคาทา”, แม้คำนั้นก็ไม่ใช่ เพราะเป็นคำติดปาก. ด้วยว่า การจัดเป็นสุดตะไว้ในมงฺคลสูตรเป็นต้น เป็นการติดปาก เพราะมงฺคลสูตรเป็นต้น เหล่านั้น ไม่ใช่ปรากฏด้วยความเป็น คาทา เหมือนอย่างคัมภีร์พระธรรมบท และคัมภีร์พุทธวงศ์เป็นต้น แต่ปรากฏ แล้วด้วยความเป็นสุดตะอย่างเดียวกันได้ อย่างไร. ก็ด้วยเหตุที่นั่นแล ในอรรถกถา ท่านจึงได้กระทำการตั้งชื่อไว้ว่า “มีชื่อว่า พระสูตร”.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยํ ปน วุตตํ “สคาถกตตทา
 เคยยงคสงคโห วา สिया”ติ, ตทปิ
 นตฺถิ, ยสฺมา สหตาณฺเณน. สห
 คาถาหิติ หิ สคาถกํ. สหภาโว
 จ นาม อตฺถโต อณฺเณน โหติ,
 น จ มงฺคลสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 โกจิ สุตฺตปฺปเทโส อตฺถิ. โย สห
 คาถาหิติ วุจฺเจยฺย, น จ สมฺมาโย
 นาม โภจิ อตฺถิ. ยทปิ วุตตํ
 “อฺภโตวิภงฺกาทิสฺสฺสฺสฺสฺส
 เคยยงคสงคโห สिया”ติ, ตทปิ น
 อณฺเณโต. อณฺเณ เอว หิ ตา
 คาถา ชาตกาทิปริยาปนฺนตฺตทา. อโต
 น ตาหิ อฺภโตวิภงฺกาทินํ เคยยงค-
 ภาโวติ เอวํ สุตฺตาทินํ องฺคานํ
 อณฺเณมณฺเณสงฺกรรภาโว เวทิตพฺโพ.
 ยสฺมา ปน สพฺพมฺปิ พุทฺธวจนํ
 ยถาวุตฺตนฺเณน อตฺถานํ สฺวจนาทิตฺตฺถน
 สุตฺตนฺเตว วุจฺจติ, ตสฺมา วุตตํ
 “นววิธสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส”ติ.

อนึ่ง คำใดที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า
 “น่าจะรวมเข้ากับองค์คือเคยยะ เพราะ
 มงคลสูตรเป็นต้นประกอบด้วยพระคาถา”
 แม้คำนั้น ก็ไม่มี เพราะความรวม
 เข้ากันได้ย่อมมีได้ด้วยองค์อื่น. ด้วยว่า
 พระสูตรที่ประกอบด้วยพระคาถาทั้งหลาย
 เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า มีคาถาปนอยู่.
 ก็ที่ชื่อว่า ความรวมเข้ากันได้ โดย
 ความหมายย่อมมีได้ด้วยองค์อื่น แต่ใน
 พระสูตรทั้งหลายมีมงคลสูตรเป็นต้น ที่
 จะมีข้ออ้างว่าเป็นพระสูตรอะไรที่พ้นจาก
 พระคาถาหาไม่. การอ้างพระสูตร
 ใดที่จะพึงกล่าวว่า เป็นไปกับด้วย
 พระคาถา และชื่อว่าความรวมอะไร ๆ
 จะมียูกก็หาไม่ได้. แม้คำใดที่ข้าพเจ้า
 กล่าวไว้ว่า “ในคัมภีร์อฺภโตวิภงฺกเป็นต้น
 ข้ออ้างคำที่ประกอบด้วยพระคาถา น่า
 จะรวมเข้ากับองค์คือเคยยะ” ดังนี้ แม้
 คำนั้น ก็ไม่ใช่มาจากองค์อื่น. เพราะ
 คาถาเหล่านั้นเป็นอื่นที่เดียว เพราะ
 นับเนื่องอยู่ในพระพุทฺธวจนะ มีชาดก
 เป็นต้น. เพราะเหตุนั้น คัมภีร์ทั้งหลาย
 มีอฺภโตวิภงฺกเป็นต้น เป็นองค์คือเคยยะ
 ด้วยพระคาถาเหล่านั้นก็หาไม่ได้ เพราะ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุ นั้น บัณฑิตพึงทราบความที่องค์ทั้ง-
หลาย มีสุดตะเป็นต้นไม่มีความปะปน
ซึ่งกันและกันอย่างนี้. ก็เพราะพระ-
พุทธวจนะแม่ทั้งหมด ท่านพระเถระ
เรียกว่า สุดตะ อย่างเดียว ด้วยอรรถ
คือบ่งถึงประโยชน์ทั้งหลายเป็นต้น ตาม
ความที่ได้กล่าวไว้แล้ว เหตุ นั้น ท่าน
พระเถระจึงกล่าวไว้ว่า “เป็นคัมภีร์ที่
กันกว่าพระสูตรต้นตะคือพระพุทธวจนะ ๘
อย่าง” ดังนี้.

สงคหวารวณณนา นิฎฐิตา.

พรรณนาสังคหวาร จบ.

จังหวัดเพชรบูรณ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๒. อุทเทสวารวณฺณา

๑. เอวํ สงฺกหฺวาเรน สงฺเขปโต
ทสฺสิตฺเต หาราทโย อิทานิ วิภาเคน
ทสฺสเสตุํ “ตตฺถ กตฺเม โสฬส
หารา”ติอาทิตฺเตสนา อารทฺธา. ตตฺถ
ตตฺถาติ ยํ วุตฺตํ “โสฬสหารา
เนตฺติ”ติ, ตสฺมี วจฺเน, ติสฺสํ วา
คาถายํ, ยานิ หารนยฺมุลปทานิ
อุทฺทฏฺฐานิ, เตสฺสุติ อตฺถโก. กตฺเมติ
ปฺจฺจนาจฺจนํ. ปฺจฺจนา จ นามเสา
ปญฺจวิธา อทฺธิฏฺฐชฺเชตนาปฺจฺจนา ทิฏฺฐ-
สํสนฺทนาปฺจฺจนา วิมตฺติจฺเจตนาปฺจฺจนา
อนุมฺติปฺจฺจนา กถेतฺตฺกมฺยตาปฺจฺจนาติ. ตาสฺสุ
อยํ กถेतฺตฺกมฺยตาปฺจฺจนา. โสฬสชาติ
คณฺนวเสน ปฺริจฺเจโท. เตน เนสํ น
ตโต อุทฺธํ อโร จาติ เอตฺตฺปรมตํ
ทสฺสเสติ. สวา เจตฺตฺปรมตา ปฺรโต
อาวิภาวิสฺสติ. หาราติ คณฺนวเสน
ปฺริจฺจินฺนํ สามญฺญโต ทสฺสนํ.
เทสนา วิจโยติอาทิตฺติ สรฺูปทสฺสนํ.

๒. พรณนาอุทเทสวาร

๑. บัดนี้ ท่านอาจารย์ประสงค์จะ
แสดงโดยวิภาคซึ่งวิธี มีหาระเป็นต้นที่
ได้แสดงไว้แล้วโดยสังเขป ด้วยสังคหวาร
อย่างนี้ จึงเริ่มเทศนามีคำว่า “ตตฺถ
กตฺเม โสฬส หารา” ในคำนั้น หาระ
๑๖ อย่าง เป็นไฉน ดังนี้เป็นต้น. บรรดา
บทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ ความว่า
ในคำที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า “คัมภีร์เนตติ-
ปกรณ์มีหาระ ๑๖” ดังนี้ หรือความว่า
ในคำถานั้น อธิบายว่า ในบรรดาหาระ
นยะ และมูลบทที่ได้ยกขึ้นเหล่านั้น.
บทว่า กตฺเม (เป็นไฉน) เป็นคำถาม.
ก็ชื่อว่าคำถามนี้มี ๕ อย่าง คือ

๑. อทฺธิฏฺฐชฺเชตนาปฺจฺจนา คำถามสอง
ความที่ตนยังไม่เห็น
๒. ทิฏฺฐสํสนฺทนาปฺจฺจนา คำถาม
เทียบเคียงสิ่งที่ตนเห็นแล้ว
๓. วิมตฺติจฺเจตนาปฺจฺจนา คำถามตัด
ความสงสัย
๔. อนุมฺติปฺจฺจนา คำถามเพื่อการ
อนุมัติ คือยอมรับ

๕. กถกมฺยตาปฺจุฉา คำถามที่
ต้องการจะตอบเอง.

บรรดาคำถามทั้ง ๕ อย่างนั้น คำถาม
นี้เป็นคำถามที่ต้องการจะตอบเอง. บทว่า
โสฬส ๑๖ เป็นคำกำหนดเกี่ยวกับจำนวน.
ด้วยบทนั้น ท่านพระเถระย่อมแสดงความ
ที่หาระเหล่านั้น มีจำนวนนี้เป็นอย่างยิ่ง
เพราะไม่มากขึ้นหรือน้อยลงกว่านั้น. ก็
ความที่หาระเหล่านั้นมีจำนวนเท่านี้เป็น
อย่างยิ่งนั้น จักมีแจ้งข้างหน้า. คำว่า
หาระ เป็นคำแสดงหาระที่กำหนดเกี่ยว-
กับจำนวน โดยความเสมอกัน. คำว่า
เทศนาหาระ วิชยหาระเป็นต้น เป็น
คำแสดงโดยสรุป.

ความหมายของคำว่า หาระ

ตตฺถ เกณฺฏเจเน หารา ?
หริยนฺติ เอเตหิ, เอตฺถ วา
สุตฺตเคยฺยาทีวีสยา อณฺเฏณสํสย-
วิปลฺลสาธาติ หารา, หรณฺติ วา สยํ
ตานิ, หรณฺมตฺตเมว วาติ หารา

จะวินิจฉัยในคำเหล่านั้นต่อไป ชื่อ-
ว่าหาระ ด้วยอรรถว่าอะไร? ความไม่รู้
ความสงสัย และความวิปลาสน อันมี
สุตตะและเคยยะเป็นต้นเป็นอารมณ์ ย่อม
ถูกขจัดไปด้วยวิธีเหล่านี้หรือในวิธีเหล่านี้

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ผลุปจาเรน. อถวา หรียนฺติ โวหรียนฺติ
 ฌมฺมสํวณฺณกฌมฺมปฏิกุคาหเกหิ ฌมฺมสฺส
 ทานคฺคหณวเสนาคิ หารา. อถวา
 หารา วียาคิ หารา. ยถา หิ อเนก-
 รตนาวลิสฺมุโห หารสงฺขาโต อตฺตโน
 อวยวภูตรตนสมฺผลฺเสหิ สมฺบุปฺปชฺชนีย-
 ฆานหิลาทสฺสุโข หุตฺวา ตทฺบุปฺโกคิ-
 ฆนสรีรสนฺดาปํ นิทามปรีฬาหุปฺชนิตํ
 วุปฺสเมตฺติ, เอวเมเตปิ นานาวิธ-
 ปรมตฺตรตนบุปฺพนุชา สํวณฺณนาวิเสสา
 อตฺตโน อวยวภูตปรมตฺตรตนาธิกเมน
 สมฺบุปฺปาทียฆานนิพฺพุตฺติสฺสุขา ฌมฺมปฏิกุ-
 คาหกฆนหทยปรีตาปํ กามราคาคิ-
 กิเลสเหตุกํ วุปฺสเมนฺตฺติ. อถวา
 หารยฺนฺติ อญฺญาณาทินํ หารํ
 อปคมํ กโรนฺติ อัจฺจิกฺขนฺตฺติ วา
 หารา. อถวา โสตุฆนจิตฺตสฺส หรณโต
 รฆณโต จ หารา นีรุตฺตินเยน, ยถา
 “ภเวสุ วนฺตคฺมโน ภควา”ติ.^๑ อยํ
 ตาว หารานํ สาธารณโต อตฺตโน.

เหตุ นั้น วิธีเหล่านี้ ชื่อว่า หาระ แปลว่า
 เป็นเครื่องขจัดหรือเป็นที่ขจัดความไม่รู้
 ความสงสัยและความวิปลาส. อีกอย่าง-
 หนึ่ง ว่าโดยผลุปจาร คือกล่าวผลแต่
 มุ่งเหตุ หรฺนฺติ วา สยํ ตานิ,
 หรณมตฺตเมว วาติ หารา วิธี ชื่อว่า
 หาระ เพราะอรรถว่า ตนเองขจัดความ
 ไม่รู้เป็นต้นเหล่านั้น หรือเพราะอรรถว่า
 เป็นแต่เพียงขจัดเท่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง
 หรฺนฺติ โวหรฺนฺติ ฌมฺมสํวณฺณกฌมฺม-
 ปฏิกุคาหเกหิ ฌมฺมสฺส ทานคฺคหณ-
 วเสนาคิ หารา วิธีทั้งหลายที่ท่านผู้
 อธิบายพระธรรมและท่านผู้รับพระธรรม
 ย่อมนำไป คือ แลกเปลี่ยนกันด้วยอำนาจ
 การให้พระธรรมและการรับพระธรรม
 เหตุ นั้น วิธีทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า
 หาระ. อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า
 หารา วียาคิ หารา วิธีเปรียบเทียบ
 ด้วยสร้อยสังวาลย์ เพราะเหตุ นั้น จึง
 ชื่อว่า หาระ. เปรียบเหมือนสร้อย-
 สังวาลย์รัตนะมิใช่น้อย ที่เรียกว่าหาระ
 เป็นเครื่องประดับที่ทำให้เกิดความชื่นใจ และ

^๑ วิสุทฺธิมคฺค. ๑/๒๗๑, สมณตฺปาสาทิกา. ๑/๑๓๑.

ความสุข ด้วยการสัมผัสรัตนะ อันเป็นส่วนประกอบของตน ย่อมยังความเร้าร้อนทางสรีระของคนผู้ใช้สอยสร้อยสังวาลย์รัตนะนั้น ซึ่งทำให้เกิดความร้อนและความเร้าร้อนให้เข้าไปสงบได้ ฉะนั้น การอธิบายพิเศษอันเกี่ยวเนื่องด้วยรัตนะ คือ พระปรมัตถธรรมมีอย่างต่าง ๆ แม้เหล่านี้ ก็มีอุปไมยเหมือนฉนั้นนั้น เป็นวิธีทำให้เกิดความเย็นใจและความสุขด้วยการบรรลุรัตนะ อันเป็นปรมัตถ์ซึ่งเป็นส่วนประกอบของตน ย่อมยังความเร้าร้อนหทัยของคน ผู้รับพระธรรม อันมีกิเลส มีกามราคะเป็นต้น เป็นเหตุให้เข้าไปสงบได้แล. อีกอย่างหนึ่ง หาระมีวิเคราะหว่า หารยนุติ อัญญาณาทีนั หารอปกมัม กโรนุติ อาจิกุขนุติติ วา หาราแปลว่า วิธีทั้งหลายชื่อว่า หาระ เพราะมีความหมายว่า ย่อมออกเสียง คือ กระทำการขจัด การบัตออกซึ่งความไม่รู้เป็นต้น หรือได้แก่ บอกร. อีกอย่างหนึ่ง ว่าโดยนिरुत्तिन्य มีวิเคราะหว่า โสตุชน-จิตตสฺส หรณโต รณโต จ หาราวิธีชื่อว่า หาระ เพราะนำจิตของคนพังไปและเพราะทำให้ยินดี เหมือนอย่าง

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คำว่า “ภเวสุ วนุตคมโน ภควา” ผู้มี
 การไปในภพทั้งหลายอันตายแล้ว ชื่อว่า
 ภควา. ความหมายของหาระทั้งหลาย
 โดยทั่วไปเท่านั้น.

ความหมายของคำว่า เทสณาหาระ

อสาธารณโต ปน เทสียติ
 สำนวนนียติ เอตาย สุตตตโตติ
 เทสณา, เทสณาสหจรณโต วา
 เทสณา. นนุ จ อญเณปี หารา
 เทสณาสงฆาตสฺส สุตตสฺส อตฺถ-
 สำนวนนโต เทสณาสหจาริโนวาติ ?
 สจฺจเมตํ, อยํ ปน หารโ ยะภุญเณ
 ยถารุตวเสเนว วิญญาณาโน เทสณาย
 สห จรตฺติ วตฺตพฺพตํ อรหติ, น
 ตถา ปเร. น หิ อสฺสาทาทีนว-
 นิสฺสรณาทีสนฺทสฺสนรหิตา สุตตเทสณา
 อตฺถิ. อสฺสาทาทีสนฺทสฺสนวิภาวนลกฺขณ
 จายํ หารโรติ.

ส่วนความหมายโดยไม่ทั่วไปมีดังต่อ
 ไปนี้ เทศนา มีวิเคราะห์ว่า เทสียติ
 สำนวนนียติ เอตาย สุตตตโตติ เทสณา
 แปลว่า อรรถของสุตตะ คือพระพุทฺธ-
 วจนะ อันท่านย่อแสดง คือ อธิบาย
 ด้วยถ้อยคำนี้ เหตุนั้น ถ้อยคำนี้ ชื่อว่า
 เทสณา เป็นเหตุแสดง. อีกอย่างหนึ่ง
 หาระ ชื่อว่า เทสณา เพราะเป็นไป
 ร่วมกับเทศนา. ถ้ามว่า ก็หาระแม้
 เหล่าอื่น ก็มีความเป็นไปร่วมกับเทศนา
 เพราะอธิบายความของสุตตะ คือ
 พระพุทฺธวจนะ กล่าวคือเทศนา ด้วย
 เหมือนกัน มิใช่หรือ? ตอบว่า ข้อนี้จริง
 แต่หาระนี้ ท่านรู้ด้วยอำนาจเป็นหาระ
 ตามที่กล่าวแล้วโดยมาก ย่อมควรซึ่งภาวะ

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่จะพึงกล่าวว่ เทียวไปกับด้วยเทศนา
 หาระเหล่าอื่น หาเป็นอย่างนั้นไม่.
 เพราะเทศนาสุตตะ คือ พระพุทธวจนะ
 เว้นจากการชี้แจงอัสสาทะ(คุณ)อาทีนวะ
 (โทษ) และนิสสรณะ (ทางออก) เป็นต้น
 หารมียูไม่. ก็หาระนี้ มีลักษณะชี้แจง
 และอธิบายอัสสาทะเป็นต้น.

ความหมายของคำว่า วิจัยหาระ

วิจยนุติ เอเตน, เอตถ วา
 ปทปญหาทโย, วิจิติ^๑ เอว วา
 เตสนุติ วิจโย. ปาพิยํ ปน วิจินตติ
 วิจโยติ อยมตโต ทสฺสโต.

วิจยะมีวิเคราะห์ว่า วิจยนุติ
 เอเตน, เอตถ วา ปทปญหาทโย, วิจิติ
 เอว วา เตสนุติ วิจโย บทและปัญหา
 เป็นต้นอันท่านย่อมาพิจารณา ด้วยวิธีนี้
 หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น วิธีนี้ ชื่อว่า วิจยะ
 หรือการพิจารณาบทและปัญหาเป็นต้น
 เหล่านั้น เหตุนั้น ชื่อว่า วิจยะ. แต่
 ในพระบาลีท่านแสดงความหมายนี้ว่า
 วิจินตติ วิจโย วิธีโดยย่อมาพิจารณา
 เหตุนั้น วิธีนั้น ชื่อว่า วิจยะ.

^๑ โป. วิจินติ.

ความหมายของคำว่า ยุตติหาระ

ยุตฺตึติ อุปฺปตฺติสาธนยุตฺติ, อิธ
ปน ยุตฺตึวิจาร์ณา ยุตฺตึ อุตฺตรปท-
โลเปน “รูปภโว รูปนุ”ติ ยถา,
ยุตฺตึสหจรณโต วา. อิธปิ เทสนาหาระ
วุตฺตนเยน อตฺถโก วิตฺถาเรตพฺโพ.

คำว่า ยุตติ ได้แก่ ความสมควร
ที่ให้สำเร็จการเข้าถึง, แต่ในที่นี้ มี
วิเคราะห์ว่า ยุตติวิจาร์ณา ยุตติ การ
พิจารณาความสมควร ชื่อว่า ยุตติ
โดยการลบบทหลังเหมือนคำว่า “รูปภโว
รูป” รูปภพ ชื่อว่า รูป (ลบภโวบทหลัง).
อีกอย่างหนึ่ง วิธี ชื่อว่า ยุตติ เพราะ
เป็นไปกับด้วยความสมควร. แม้ในที่นี้
ก็พึงขยายความให้พิสดารตามนัยที่กล่าว
แล้วในเทศนาหาระ.

ความหมายของคำว่า ปทัฏฐานหาระ

ปทฺฏฐานนฺติ อาสนนฺการณํ,
อิธปิ ปทฺฏฐานวิจาร์ณาติอาทิ
วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

คำว่า ปทัฏฐาน แปลว่า เหตุใกล้,
แม้ในที่นี้ คำว่า ปทฏฐานวิจาร์ณา
การพิจารณาปทัฏฐานเป็นต้น ก็พึง
ทราบตามนัยที่กล่าวแล้ว.

ความหมายของคำว่า ลักษณะหาระ

ลกฺขียนฺติ เอเตน, เอตฺถ วา
 เอกลกฺขณา ฐมา อวุตฺตปิ
 เอกวจนฺนาติ **ลกฺขณฺ**.

ลักษณะ มีวิเคราะห์ว่า ลกฺขียนฺติ
 เอเตน เอตฺถ วา เอกลกฺขณา ฐมา
 อวุตฺตปิ เอกวจนฺนาติ **ลกฺขณฺ**
 ธรรมทั้งหลายที่มีลักษณะอย่างเดียวกัน
 แม้มีได้กล่าวด้วยคำเดียว ท่านย่อม
 กำหนดได้ ด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้
 เหตุนั้น วิธีนี้ ชื่อว่า **ลักษณะ**.

ความหมายของคำว่า จตุพฺพุหาระ

วฺยฺหียนฺติ วิภาเคน ปิณฺฑียนฺติ
 เอเตน, เอตฺถ วาติ **พฺพุโห**.
 นิพฺพจนาทินฺ สุตฺเต ทสฺสิยมานานํ
 จตฺตุนํ พฺพุโหติ **จตุพฺพุโห**, จตฺตุนํ
 วา พฺพุโห เอตฺถาติ **จตุพฺพุโห**.

จตุพฺพุหะ มีวิเคราะห์ว่า วฺยฺหียนฺติ
 วิภาเคน ปิณฺฑียนฺติ เอเตน, เอตฺถ
 วาติ **พฺพุโห** อรรถทั้งหลายอันท่าน
 ย่อมจำแนก คือ รวมกลุ่มกันโดยการ
 จำแนกด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น
 วิธีนี้ ชื่อว่า **พฺพุหะ**. นิพฺพจนาทินฺ
 สุตฺเต ทสฺสิยมานานํ จตฺตุนํ พฺพุโหติ
จตุพฺพุโห หาระใดเป็นเครื่องจำแนกอรรถ
 ๔ อย่างที่แสดงไว้ในสุตตะ มีนิพจน์คือ
 คำวิเคราะห์เป็นต้น เหตุนั้น หาระนั้น

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชื่อว่า จตุพยูหะ เป็นเครื่องจำแนกอรรถ ๔ อย่าง. อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า จตุหนฺ ภา พฺยูโห เอตฺถาติ จตุพยูโห หาระอันเป็นเครื่องจำแนกอรรถ ๔ อย่าง มีนิรุตติเป็นต้นที่แสดงไว้ในสุตตะ (คือ พระพุทธวจนะ) เหตุนั้น ชื่อว่า จตุพยูหะ.

ความหมายของคำว่า อาวัฏฏหาระ

อาวัฏฏียนฺติ เอเตน, เอตฺถ
 ภา สภาคา วิสภาคา จ ฐมา,
 เตสฺ ภา อาวัฏฏนฺติ อาวัฏฏโ.

อาวัฏฏะ มีวิเคราะห์ว่า อา-
 วัฏฏียนฺติ เอเตน, เอตฺถ ภา สภาคา
 วิสภาคา จ ฐมา, เตสฺ ภา
 อาวัฏฏนฺติ อาวัฏฏ สภาคธรรม
 และวิสภาคธรรมทั้งหลาย อันทำนย่อม
 หมุนเวียนไป ด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้
 เหตุนั้น วิธีนี้ ชื่อว่า อาวัฏฏะ หรือ
 ความหมุนเวียนไป ของสภาคธรรมและ
 วิสภาคธรรมทั้งหลายเหล่านั้น เหตุนั้น
 ชื่อว่า อาวัฏฏะ.

ความหมายของคำว่า วิภัตติหาระ

วิภษียนนฺติ เอเตน, เอตถ วา
 สาธารณาสาธารณานํ สํกิลสโวทาน-
 ฌมฺมานํ ภูมียติ วิภตฺติ, วิภชนํ
 วา เอเตสํ ภูมียาติ วิภตฺติ.

วิภตฺติ มิวิเคราะหฺว่า วิภษียนนฺติ
 เอเตน, เอตถ วา สาธารณา-
 สาธารณานํ สํกิลสโวทานฌมฺมานํ
 ภูมียติ วิภตฺติ ภูมิจึงสํกิลสธรรม
 และโวทานธรรมทั้งหลาย อันเป็น
 สาธารณะและอสาธารณะ อันท่านย่อมน
 จำแนก ด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น
 วิธีนี้ ชื่อว่า วิภตฺติ, อีกอย่างหนึ่ง มี
 วิเคราะหฺว่า วิภชนํ วา เอเตสํ ภูมียาติ
 วิภตฺติ การจำแนกภูมิจึงธรรมทั้งหลาย
 เหล่านี้ เหตุนั้น ชื่อว่า วิภตฺติ.

ความหมายของคำว่า ปรีวัตตนหาระ

ปฏิปกฺขวเสน ปรีวัตตียนนฺติ
 อิมินา, เอตถ วา สุตฺเต วุตฺตฌมฺมา,
 ปรีวัตตนํ วา เตสนนฺติ ปรีวัตตโน.^๑

ปรีวัตตนะ มิวิเคราะหฺว่า
 ปฏิปกฺขวเสน ปรีวัตตียนนฺติ อิมินา,
 เอตถ วา สุตฺเต วุตฺตฌมฺมา,
 ปรีวัตตโน ธรรมทั้งหลายที่กล่าวไว้ใน
 สุตตะ คือ พระพุทธวจนะ อันท่านย่อมน

^๑ โป. ปรีวัตโค.

พลิกกลับ ด้วยอำนาจปฏิปักขธรรม
ด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น วิธีนี้
ชื่อว่า **ปริวัตตนะ**, อีกอย่างหนึ่ง มี
วิเคราะห์ว่า ปริวัตตน์ วา เตสนุติ
ปริวัตตโน การพลิกกลับแห่งธรรมที่
กล่าวไว้ในสูตระ คือพระพุทธรวณะ
เหตุนี้ ชื่อว่า **ปริวัตตนะ**.

ความหมายของคำว่า เวจนะโวหาระ

วิวิธ วณํ เอกสเสวตถุสสุ
วากเมตถาติ วิวณํ, วิวณเมว
เวจณํ, วิวิธ วุจจติ เอเตน อตุโถติ.
วา วิวณํ. เสสํ วุตตนยเมว.

เวจนะ มีวิเคราะห์ว่า วิวิธ วณํ
เอกสเสวตถุสสุ วากเมตถาติ วิวณํ
คำต่าง ๆ อันบอกรรณอย่างเดียวกัน
นั่นเอง มีอยู่ในวิธีนี้ เหตุนี้ วิธีนี้
ชื่อว่า **วิวณะ**, วิวณะนั้นแหละเป็น
เวจนะ, อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า
วิวิธ วุจจติ เอเตน อตุโถติ วา วิวณํ
อรรณอันท่านย่อมกล่าว มีประการต่าง ๆ
ด้วยวิธีนี้ เหตุนี้ วิธีนี้ ชื่อว่า **วิวณะ**.
คำที่เหลือมีนัยได้กล่าวแล้วนั้นแหละ.

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายของคำว่า ปัญัญตติหาระ

ปกาเรหิ ปเภทโต วา ฌาปียนฺติ
อิมินา, เอตถ วา อตฺถาติ **ปญฺญตฺติ.**

ปัญญัตติ มีวิเคราะห์ว่า ปกาเรหิ
ปเภทโต วา ฌาปียนฺติ อิมินา, เอตถ
วา อตฺถาติ **ปญฺญตฺติ** อรรถทั้งหลาย
อันท่านย่อมรู้โดยประการทั้งหลาย หรือ
โดยประเภทด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น
วิธีนี้ ชื่อว่า **ปัญญัตติ.**

ความหมายของคำว่า โอตระหาระ

โอดารียนฺติ อนุปฺปเวสียนฺติ
เอเตน, เอตถ วา สุตฺตาคตา
ธมฺมา ปฏิจฺจสมุปฺปาทาทีสุติ **โอดรโณ.**

โอดระนะ มีวิเคราะห์ว่า โอดาริ-
ยฺติ อนุปฺปเวสียนฺติ เอเตน, เอตถ
วา สุตฺตาคตา ธมฺมา ปฏิจฺจ-
สมุปฺปาทาทีสุติ **โอดรโณ** ธรรมทั้ง
หลายอันมาในสุตตะ คือ พระพุทธวจนะ
อันท่านย่อมจัดเข้า คือผนวกเข้าไว้ใน
ธรรมทั้งหลาย มีปฏิจจสมุปบาทเป็นต้น
ด้วยวิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น วิธีนี้
ชื่อว่า **โอดระนะ.**

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายของคำว่า ปริกขารหาระ

ปริกโรติ อภิสงฺขโรติ ผลนฺติ
 ปริกฺขารโ, เหตุ ปจฺจโย จ, ปริกฺขารํ
 อากิฺกฺขตฺติติ ปริกฺขารโ, หารโ,
 ปริกฺขารวิสยตฺตา ปริกฺขารสหจฺรณโต
 วา ปริกฺขารโ.

ปริกขาระ มีวิเคราะห์ว่า ปริกโรติ
 อภิสงฺขโรติ ผลนฺติ ปริกฺขารโ, เหตุ
 ปจฺจโย จ, ธรรมโดย่อมปรุ่่งแต่ง คือ
 สร้างผลขึ้น เหตุนั้น ธรรมนั้น ชื่อว่า
 ปริกขาระ, ได้แก่ เหตุและปัจจัย,
 ปริกฺขารํ อากิฺกฺขตฺติติ ปริกฺขารโ วิธีใด
 ย่อมกล่าวเหตุปัจจัยอันปรุ่่งแต่งผล เหตุนั้น
 วิธีนี้ ชื่อว่า ปริกขาระ, ได้แก่ หาระ,
 อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ปริกขาระ เพราะ
 เป็นไปร่วมกับเหตุปัจจัยปรุ่่งแต่งผล
 เพราะความที่มีเหตุปัจจัยอันปรุ่่งแต่งผล
 เป็นอารมณ์.

ความหมายของคำว่า สมาโรปนหาระ

สมาโรปิยนฺติ เอเตน, เอตถ วา
 ปทฺฐจฺานาทิมฺฺเขน ฐมฺมาติ สมา-
 โรปนโ. สพฺพตฺถ จ ภาวสาธน-
 วเสนาปี อตฺถโธ สมภาวตฺติติ ตสฺสาปี
 วเสน โยเชตพฺพ.

สมาโรปนะ มีวิเคราะห์ว่า
 สมาโรปิยนฺติ เอเตน, เอตถ วา
 ปทฺฐจฺานาทิมฺฺเขน ฐมฺมาติ สมาโรปนโ
 ธรรมทั้งหลาย อันท่านย่อมยกขึ้นโดย
 หัวข้อ มีปทฺฐจฺานหาระเป็นต้น ด้วย

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิธีนี้ หรือที่วิธีนี้ เหตุนั้น วิธีนี้ ชื่อว่า
สมาโรปนะ. ก็ในที่ทั้งปวง ความหมาย
ย่อมสำเร็จได้ แม้ด้วยอำนาจเป็นภาว-
สาธนะ เพราะเหตุนั้น พึงประกอบด้วย
อำนาจแห่งความหมายแม้นั้น.

แก้อรรถบท ทัสทานุกิธิ

ตสฺสาติ ยถาวุตตสฺส หารุทุ-
เทสสฺส. อนุกิธิติ วุตตสฺเสวตถฺสฺส
สุขุคฺคหนตฺถํ อนุปจฺฉา คายนคากา,
ตาสฺส โอสานคากาย อตฺถโต
อสงฺกณฺณาติ ปทตฺถเนน สงฺกรรหิตา,^๑
เตน ยถิปี เกจิ หารา อญฺณมณฺญํ
อวิสิญฺจา วิย ทิสฺสนฺติ, ตถาปี
เตสํ อตฺถโต สงฺกโร นตฺถิติ
ทสฺเสติ. โส จ เนสํ อสงฺกโร
ลกฺขณนิตฺเทเส สุขปากฺเฏ โหติ.

บทว่า ตสฺส โยค ยถาวุตตสฺส
หารุทุเทสสฺส แปลว่า แห่งหระที่ยก
ขึ้นแสดงตามที่กล่าวแล้วนั้น. บทว่า
อนุกิธิ ได้แก่ คากาขั้ตอนท้าย คือ
ภายหลัง เพื่อก็คือเอาเนื้อความที่กล่าว
แล้วนั้นแหละได้โดยง่าย, บรรดาคากาขั้
เหล่านั้น ด้วยคากาสุดท้าย ท่านพระ-
เถระย่อมแสดงว่า คำว่า **ไม่ปะปนกัน**
โดยอรรถ คือ เว้นจากการปะปนกัน
โดยอรรถแห่งบท ด้วยเหตุนี้ หาระ
ทั้งหลาย บางพวกจะปรากฏเหมือนไม่
ต่างซึ่งกันและกัน แม้โดยแท้ ถึง

^๑ ไป. สงฺกรโทสรหิตา.

อย่างนั้น หาระเหล่านั้น ก็ไม่มีความ
ปะปนกันโดยอรรถ. ก็ความไม่ปะปนกัน
ของหาระ เหล่านั้นนั้น ย่อมปรากฏชัด
ในตอนนิตเทศลักษณะ.

เอเตสญเจวาติ เอเตสํ โสฬสนนํ
หารานํ. ยถา อสงฺกโร, ตถา เจว
ภวติ. ก็ ภวติ ? วิตุถารตยา
วิตฺถาเรน. นยวิภตฺติ นเยน อฺปาเยน
ณายเณ วิภาโค. เอเตน ตํ เอว
อสงฺกิณฺณตํ วิภาเวติ. เกจิ
“วิตฺถารนยา”ติ ปจฺนติ, ตํ น
สุทฺธํ, อยญฺจ คาทา เกสุจิ
ไปตฺถเกสุ นตฺถิ.

บทว่า เอเตสญเจว แปลว่า แห่งหาระ
๑๖ เหล่านี้. ย่อมมีการแจกนัยโดย
ประการที่ไม่ปะปนกัน. มีอย่างไร ? มี
โดยพิสดาร. วิตุถารตยา ความเท่ากับ
วิตฺถาเรน แปลว่า โดยพิสดาร. การ
แจกนัย ได้แก่ การจำแนกโดยนัย คือ
โดยอุบาย โดยเป็นเรื่องที่ควรเข้าใจ.
ด้วยคำว่า การแจกนัยนี้ ท่านพระเถระ
ย่อมอธิบายถึงความเป็นนัย ไม่ปะปนกัน
นั้นนั้นแหละ. อาจารย์บางพวกสวดว่า
“วิตฺถารนยา”ดังนี้. คำนั้น ไม่ดี. ก็
คாதานี้ไม่มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งหลาย บางเล่ม.

อธิบายนัย ๕ ประการ

๒. เอวํ หารเ อฺทฺทิสิตฺวา
อิทานิ นเย อฺทฺทิสิตํ “ตตฺถ

๒. ท่านอาจารย์ ครั้นยกหาระขึ้น
แสดงอย่างนี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะยก

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กตเม'ติอาทิ วุตต.

นัยขึ้นแสดง จึงกล่าวคำว่า ตตถ
กตเม ดังนี้ เป็นต้น.

อธิบายความหมายของคำว่า นัย

ตตถ นยนฺติ สงฺกิลเส
โวทานานิ จ วิภาคโต ฅาเปนฺตฺติ
นยา, นียนฺติ วา ตานิ เอเตหิ,
เอตถ วาติ นยา, นยนมตฺตเมว
วาติ นยา, นียนฺติ^๑ วา สยํ
ธมฺมกฺกิกเหหิ อุปนียนฺติ^๒ สุตฺตสฺส
อตฺตปวิจยตฺถนฺติ นยา.

จะวินิจฉัยในคำเหล่านั้นต่อไป :
นัยมีวิเคราะห์ว่า นยนฺติ สงฺกิลเส
โวทานานิ จ วิภาคโต ฅาเปนฺตฺติ
นยา วิธีทั้งหลายเหล่านี้ ย่อมแนะนำ
คือทำให้เข้าใจธรรมที่เศร้าหมองและธรรม
ที่ผ่องแผ้วโดยการจำแนก เหตุนั้น วิธี
ทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า นัย. อีกนัยหนึ่ง
มีวิเคราะห์ว่า นียนฺติ ตานิ เอเตหิ,
เอตถ วาติ นยา ธรรมที่เศร้าหมอง
หรือที่ผ่องแผ้วเหล่านั้น อันท่านย่อม
แนะนำด้วยวิธีเหล่านี้ หรือที่วิธีเหล่านี้
เหตุนั้น วิธีเหล่านี้ ชื่อว่า นัย. อีกอย่างหนึ่ง
มีวิเคราะห์ว่า นยนมตฺตเมววาติ นยา
เพียงแต่การแนะนำเท่านั้น เหตุนั้น ชื่อว่า

^๑ ฉ. นียนฺติ.

^๒ โป. ปาปฺณิยนฺติ.

อถวา นยา วิทยาติ นยา. ยถา
 หิ เอกตตาทโย นยา สมมา ปฏิ-
 วิชฌิมมานา ปจฺจยปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมานํ
 ยถากุกมํ สมฺพนฺธวิภาคพฺยาปาร-
 วิรหानุรูปผลภาวทสฺสเนน อสงฺกรโต
 สมฺมุติสจฺจปรมตฺตสจฺจจันํ สภาวํ
 ปเวทยนฺตนา ปรมตฺตสจฺจปฺปฏิเวธาย
 สํวตฺตนฺตติ, เอวเมเตปิ กณฺหสฺสูก-
 สปฺปฏิภาคธมฺมิภาคทสฺสเนน อวิปริต-
 สุตฺตตถาวโพธาย อภิสมฺภุณฺนตนา
 เวเนยฺยานํ จตฺตสจฺจปฺปฏิเวธาย สํวตฺตนฺตติ.
 อถวา ปริยตฺตติอตฺตสฺส นยฺนโต
 สงฺกิลฺลสโต ยมฺนโต จ นยา
 นิริตฺตตินเยน.

นัย. อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า นียฺยนฺตติ
 สยํ ธมฺมกติกเกหิ อุปนียฺยนฺตติ สุตฺตสฺส
 อตฺตปวิจยตฺตนฺตติ นยา วิธีทังหลาย
 เหล่าไดอันพระธรรมกถีกทังหลาย ย่อม
 นำไป คือนำเข้าไป เพื่อการพิจารณา
 อรรถของสุตตะคือพระพุทธรวจนะ ด้วย
 ตนเอง เหตุนั้น วิธีทังหลายเหล่านั้น
 ชื่อว่า นัย.

อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า นยา
 วิทยาติ นยา วิธีเหมือนนัยทังหลาย เหตุนั้น
 ชื่อว่า นัย. เหมือนอย่างว่า นัยทังหลาย
 มีเอกัตตนัยเป็นต้น ที่บุคคลเข้าใจโดย
 ถูกต้อง จะทำให้เข้าใจชัดซึ่งสภาวะแห่ง
 สมมุติสัจ และปรมัตตสัจ โดยไม่ปะปน
 กันด้วยการเห็นความสัมพันธ์ ความ
 จำแนก ความเว้นจากความขวนขวาย
 และความเป็นผลอันสมควรตามลำดับ
 แห่งปัจจัยธรรม (เหตุ) และปัจจัยุปันน-
 ธรรม(ผล) ย่อมเป็นไปเพื่อความแทงตลอด
 ปรมัตตสัจ ข้อนี้ฉันใด แม้นัยทังหลาย
 เหล่านี้ ก็ฉันนั้น เมื่ออำนาจ เพื่อความ
 หยั่งรู้อรรถแห่งสุตตะ คือพระพุทธรวจนะ
 อันไม่วิปริตด้วยการแสดง วิภาคแห่ง

จังหวัดเพชรบูรณ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธรรมที่มีส่วนเปรียบเทียบกันที่เป็นกัณฑ์-
ธรรมและสุกกธรรม ย่อมเป็นไปเพื่อ
การแทงตลอดสัจจะ ๔ ของเวไนยสัตว์
ทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง ว่าตามนิรุตตินัย
มีวิเคราะห์ว่า ปริยตติอตถุสส นยมนโต
สงฺกิลเสโต ยมนโต จ นยา ชื่อว่า นัย
เพราะแนะนำความหมายของพระปริยัติ
และเพราะเว้นจากความเศร้าหมอง (น
อักษรและ ย อักษร ตัวหน้ามาผสมกัน).

ความหมายของคำว่านันทิยาวัญญนัย

นันทิยาวัญญุติอาทิสฺส นนฺทียา-
วัญญุสส วิย อาวญฺญุ เอตสฺสาติ
นนฺทียาวญฺญุ. ยถา हि นนฺทียาวญฺญุ
อนโตจิเตน ปธานาวยเวน พหิทฺธา
อาวญฺญุติ, เอวมยมิ นโยติ อตุโถ.
อถวา นนฺทียา ตณฺหยา ปโมทสฺส
วา อาวญฺญุ เอตถาติ นนฺทียาวญฺญุ.

จะวินิจฉัยในนัยทั้งหลายมีนันทิยา-
วัญญนัยเป็นต้นต่อไป : นันทิยาวัญญะ
มีวิเคราะห์ว่า นนฺทียาวญฺญุสส วิย
อาวญฺญุ เอตสฺสาติ นนฺทียาวญฺญุ
การเวียนของนัยนี้ เหมือนการเวียน
ของกลีบดอกพุด เหตุนั้น นัยนี้ ชื่อว่า
นันทิยาวัญญะ นัยมีการเวียนเหมือน
กลีบดอกพุด, อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า
การเวียนของกลีบดอกพุด ย่อมเวียนไป
ภายนอกตามกลีบที่เป็นประธานซึ่งอยู่

จังหวัดเพชรบุรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภายใน ฉันได แม้นัยนี้ ก็เหมือนฉันนั้น.
อีกอย่างหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า นนฺทียา
ตณฺหยา ปโมทสฺส วา อาวฏฺโฏ
เอตฺถาติ นนฺทียาวฏฺโฏ ความเวียน
แห่งต้นหาหรือแห่งความปราโมทย์ที่ชื่อว่า
ฉันที มีอยู่ในนัยนี้ เหตุฉัน นัยนี้
ชื่อว่า นนฺทียาวฏฺโฏ.

ความหมายของคำว่า ติปุกขลนัย

ตีหิ อวยเวหิ โลภาทีหิ สงฺกิลฺล-
ปกฺเข อโลภาทีหิ จ โวทานปกฺเข
ปุกฺขโล โสภนฺติ **ติปุกฺขโล.**

ติปุกฺขลํ มีวิเคราะห์ว่า ตีหิ อวยเวหิ
โลภาทีหิ สงฺกิลฺลปกฺเข อโลภาทีหิ
จ โวทานปกฺเข ปุกฺขโล โสภนฺติ
ติปุกฺขโล นัยใด งาม คืองดงาม
ด้วยส่วนทั้ง ๓ มีโลภะเป็นต้นในฝ่าย
สังกิลล(เศร้าหมอง) และด้วยส่วนทั้ง ๓
มีอโลภะเป็นต้นในฝ่ายโหวทานะ (ผ่องแผ้ว)
เหตุฉัน นัยนั้น ชื่อว่า ติปุกฺขลํ นัย
ที่งามด้วยส่วนทั้ง ๓.

จังหวัดเพชรบุรี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายของคำว่า สิวิกกีพิตนัย

อสนุตาสนชวปรกุกมาทิวีสโยเคน สีโ
ภควา, ตสฺส วิกุกีพิตํ เทสนา-
วจิกมฺมฏฺโศ วิหาโรติ กตฺวา
วิปลาสตปฺปฏิปกฺขปริทีปนโต สีหฺส
วิกุกีพิตํ เอตฺถาติ สีหฺวิกุกีพิตฺ,
นโย. พลวิเสสโยคทีปนโต วา
สีหฺวิกุกีพิตสทิสตฺตา นโย สีหฺวิกุกี-
พิตฺ. พลวิเสโส เจตฺถ สทฺธาทีพลํ,
ทสพฺลานิ เอว วา.

สีหฺวิกุกีพิต มิวีเคราะหฺว่า สีหฺส
วิกุกีพิตํ เอตฺถาติ สีหฺวิกุกีพิตฺ, นโย.
การเยื้องกรายของพระผู้มีพระภาคผู้เป็น
ดังราชสีห์มีอยู่ในนัยนี้ เหตุนั้น นัยนี้
ชื่อว่า สีหฺวิกุกีพิตะ โดยที่พระองค์ทรง
กำหนดแสดงวิปลาสธรรมและธรรม อัน
เป็นปฏิบัตย์ต่อวิปลาสนั้น เพราะอธิบาย
ว่า พระผู้มีพระภาคเป็นดังราชสีห์
ด้วยความประกอบคุณวิเศษ มีความไม่
สะดุ้งกลัวความรวดเร็วและความบากบั่น
เป็นต้น ความเยื้องกรายของพระองค์
เป็นวิหารธรรมอันเป็นวัจกรรมคือ การ
ทรงแสดงพระธรรมเทศนา. อีกอย่างหนึ่ง
นัย ชื่อว่า สีหฺวิกุกีพิตะ เพราะเป็นเช่น
กับการเยื้องกรายของราชสีห์ โดยแสดง
ถึงการประกอบด้วยกำลังพิเศษ. ก็
กำลังพิเศษในที่นี้ ได้แก่ พละมีสัทธา-
พละเป็นต้น หรือได้แก่ ทศพลนั่นเอง.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายของคำว่า ทิสาลอจนนัย

อตถนยตตยทิสภาเวน กุสลาภิธมฺมานํ
อาโลจนํ ทิสาลอจนํ.

ทิสาลอจนนัย มีวิเคราะห์ว่า อตถ-
นยตตยทิสภาเวน กุสลาภิธมฺมานํ
อาโลจนํ ทิสาลอจนํ การดูธรรมมีกุศล
เป็นต้น โดยความเป็นทิสาธรรมใน
อรรถนัยทั้ง ๓ ชื่อว่า ทิสาลอจนะ.

ความหมายของคำว่า อังกุสนัย

ตถา อาโลจิตานํ เตสํ ธมฺมานํ
อตถนยตตยโยชเน สมานยนโต องฺกุโส
วีย องฺกุโส. คากาสุ ลญฺเชติ
ปกาสติ สุตตตถนฺติ ลญฺชโก, นโย
จ โส ลญฺชโก จาติ นยลญฺชโก.
คตาทิ ฅาตา, มตาทิ อตฺโถ. โส
เอว วา ปาโร. เสสํ วุตฺตนเยน
เวทิตพฺพํ.

อังกุสะ มีวิเคราะห์ว่า องฺกุโส วียาติ
องฺกุโส นัยเป็นเหมือนตาขอ เหตุนั้น
ชื่อว่า อังกุสะ เพราะนำเอาธรรมเหล่านั้น
ที่ได้ดูแล้วอย่างนั้นมาใช้ในอรรถนัยทั้ง ๓.
จะวินิจฉัยในคากาทั้งหลายต่อไป :
นยลัญชกะ มีวิเคราะห์ว่า ลญฺเชติ
ปกาสติ สุตตตถนฺติ ลญฺชโก, นโย
จ โส ลญฺชโก จาติ นยลญฺชโก
ที่ชื่อว่า ลัญชกะ เพราะความหมายว่า
แสดง คือประกาศเนื้อความของสุดตะ
คือพุทธวจนะ, นัยนั้นด้วย แสดงด้วย
เหตุนี้ ชื่อว่า นัยลัญชกะ นัยที่แสดง

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความหมายของเนื้อความของสูตร. คำว่า
คตา แปลว่า รู้แล้ว ความว่า เข้าใจ
แล้ว. อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะเป็นมตา
นั้นแหละ. คำที่เหลือพึงทราบตามนัยที่
กล่าวแล้ว.

อธิบายมูลบท ๑๘

๓. เอวํ นเยปี อุกุทิสิตฺวา
อิทานิ มูลปทานิ อุกุทิสิตํ “ตตฺถ
กตมานิ”ติอาทิ อารทฺธํ.

๓. ท่านอาจารย์ ครั้นยกแม่น้ำ
ทั้งหลายขึ้นแสดงอย่างนี้แล้ว บัดนี้
ประสงค์จะแสดงมูลบทต่อไป จึงเริ่มคำว่า
“ตตฺถ กตมานิ” ในคำนั้น มูลบท ๑๘
เป็นใจน ดั่งนี้ เป็นต้น.

ความหมายของคำว่า มูลบท

ตตฺถ มูลานิ จ ตานิ นยานํ
ปฏฺจานภากานญจ ปติฏฺจาทาวโต
ปทานิ จ อริคฺมุปายาทาวโต โภฏฺจาทา-
สภาทาวโต จาติ มูลปทานิ.

จะวินิจฉัยในคำเหล่านั้นต่อไป : ชื่อว่า
มูลบท เพราะอรรถว่า บทเหล่านั้น
ชื่อว่า เป็นมูล เพราะความเป็นที่ตั้ง
อาศัยแห่งนัยทั้งหลายและแห่งธรรมอัน

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เนตติอรรถกถา.ป-ท. ๑-๕

เป็นส่วนแห่งปฏิฐาน และชื่อว่าเป็นบท เพราะความเป็นอุบายแห่งการบรรลู่ และ เพราะความเป็นส่วน.

ความหมายของคำว่า กุศล และอกุศล

โกศลลสมภูตญฺเณ, กุจฺฉิตานํ วา ปาปธมฺมานํ สลนโต วิทฺธฺสนโต, กุसानํ วา รากาทินํ ลวณโต, กุสา^๑ วีย วา ลวณโต, กุเสน วา ฅาณน ลาดพฺพโต ปวตฺเตตพฺพโต กุสลานิ, ตปฺปปฏิปกฺขโต อกุสลานิตี ปทตฺโต เวทิตพฺโพ.

ชื่อว่า กุศล เพราะอรรถว่า เกิดแล้ว จากความเป็นผู้ฉลาด หรือเพราะขจัด คือทำลายกรรมที่น่าเกลียด ได้แก่ บาปกรรมทั้งหลาย หรือเพราะตัดกิเลส ชื่อว่า กุสะ ได้แก่ กิเลสมีรากะเป็นต้น หรือเพราะเกี่ยวดูจัญจาคา หรือเพราะ ญาณชื่อว่ากุสะ พึงถือเอา คือพึงให้เป็น ไป. พึงทราบอรรถแห่งบทว่า อกุศล โดยความเป็นปฏิปักษ์ต่อกุศลนั้น.

เอวํ คณนปริจฺเจทโต ชาติเภทโต จ มุลปทานิ ทสฺเสตฺวา อิทานิ สรฺูปโต ทสฺเสนโต สงฺกิลสฺปกฺขมฺเยว ปจฺมํ อุกฺกิสฺติ “ตณฺหา”ติอาทินา.

ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงมูลบท โดยการกำหนดจำนวน และโดยความ ต่างชาติอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะแสดง โดยสรูป จึงยกมูลบทที่เป็นฝ่ายสังกิลส

^๑ ไป. กุส.

อย่างเดียวกันแสดงก่อน ด้วยคำว่า
“ตัณหา” เป็นต้น.

แสดงความหมายของมูลบทแต่ละคำ

ตตถ ตสติ ปริตสตีติ ตณฺหา.
อวิญฺชํ วิญฺชติ, วิญฺชํ น วิญฺชตีติ
อวิชฺชา, วิชฺชาปฏิปกฺขชาติ วา
อวิชฺชา. ลุพฺภนฺติ เตน, สยํ วา
ลุพฺภติ, ลุพฺภนฺตตฺตเมว วา โสตี
โลภ. โทสโมหเสฺวปี เอเสว นโย.
อสุภะ “สุภนฺ”ติ ปวตฺตทา สณฺญา
สุภสณฺญา. สุขสณฺญาทีสุปี อิมินาว
นเยน อตฺถโก เวทิตพฺโพ. สงฺกหนฺติ
คณฺนํ. สโมสฺรณนฺติ สโมโรปนํ.

บรรดาคำเหล่านั้น ธรรมชาติชื่อว่า
ตัณหา เพราะอรรถว่า สะดุ้ง คือ
สะดุ้งโดยรอบ. ธรรมชาติชื่อว่า อวิชชา
เพราะความหมายว่า ประสบสิ่งที่ไม่
ควรประสบ ไม่ประสบสิ่งไม่ควรประสบ,
อีกอย่างหนึ่ง ธรรมชาติ ชื่อว่า อวิชชา
เพราะอรรถว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อวิชชา.
ธรรมชาติชื่อว่า โลภะ. เพราะอรรถว่า
เป็นเหตุโลก หรือเพราะอรรถว่า
โลกเอง หรือเพราะอรรถว่า ธรรมนั้น
เป็นแต่เพียงความโลภเท่านั้น. แม้ในโทษะ
และโมหะ ก็มีนัยนี้แหละ. ความสำคัญ
ที่เป็นไปในสิ่งที่ไม่งามว่า “งาม” ชื่อว่า
สุภสัจฉยา. แม้ในสุภสัจฉยาเป็นต้น ก็
พึงทราบเนื้อความตามนัยนี้แหละ. คำว่า
เป็นที่รวม คือ เป็นที่นับ. คำว่า เป็นที่
ประชุม คือ เป็นที่รวบรวมไว้.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปัจจนิกธมฺเม สมตฺติติ สมโณ.
อนิจฺจาทีหิ วิวิธฺหิ อากาเรหิ
ปสฺสตีติ วิปสฺสนา. อโลภาทโย
โลภาทีปฺปฏิปกฺขโต เวทิตพฺพา. อสุภ
“อสุภนฺ”ติ ปวตฺตา สญฺญา
อสุภสญฺญา, กายานุปสฺสนาสตีปฺภูจฺานํ.
สญฺญาสีเสน หิ เทสฺนา. ทฺกฺข-
สญฺญาทีสุปี เอเสว นโย.

ธรรมชื่อว่า สมณะ เพราะอรรถ
ว่า สงบธรรมอันเป็นข้าศึกทั้งหลาย.
ธรรมชาติชื่อว่า วิปัสสนา เพราะอรรถว่า
เห็นโดยอาการต่าง ๆ มีไม่เที่ยงเป็นต้น.
ธรรมทั้งหลายมีอโลภะเป็นต้น ฟังทราบ
โดยความเป็นปฏิบัติต่ออโลภะเป็นต้น.
ความสำคัญที่เป็นไปในของที่ไม่งามว่า
“ไม่งาม” ชื่อว่า อสุภสัญญา, ได้แก่
กายานุปัสสนาสตีปฏฺฐาน. เพราะ
เทศนามิโดยยกสัญญาเป็นประธาน. แม้
ในทุกขสัญญาเป็นต้นก็มีนัยนี้แหละ.

อธิบายความหมายของบทว่า อุททานัง เป็นต้น

อิทํ อุทฺทานนฺติ อิทํ วุตฺตสฺเสว
อตุตฺตสฺส วิปฺปกิณฺณภาเวน นสฺสิดุ
อทฺตวา อุทฺธํ ทานํ รกฺขณํ อุทฺทานํ,
สงฺกหฺวจฺนนฺติ อตุโธ. “จตุตฺตารो
วิปลฺลสาสา”ติปี ปาโจ. กิเลสฺสญฺมิตฺติ
สงฺกิเลสฺสญฺมิ สพฺเพสํ อกฺุสฺสธมฺมานํ
สโมสฺสรณฺญฺจฺานตฺตฺตา. กุสฺลนํ ยานิ

สองบทว่า อิทํ อุทฺทานํ ความว่า
อุทฺธํ ทานํ แปลว่าการรักษามีให้
เนื้อความที่ได้กล่าวไว้แล้ว นั้นแหละ
หายไป ด้วยความเป็นเนื้อความอัน
กระจัดกระจาย ชื่อว่า อุทฺทานํ แปลว่า
การรวมไว้ นี้อธิบายว่า คำรวมความ.
ปาฐะเป็น “จตุตฺตารो วิปลฺลสาสา” ดังนี้ก็มี.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตีณิ มูลานิ. “กุสลานี”ตีปิ ปจฺหนฺติ. สติปฏฺฐานาติ อสฺสภสณฺณาทโย สนฺธายาห. อินฺทฺริยภฺมิตฺติ สทฺธาทีนํ วิมุตฺติปริปาจนิทฺริยานํ สโมสฺรณภฺจฺจานตฺตา วุตฺตํ. ยฺชฺชนฺตฺติติ โยชฺชียนฺตฺติ. โขติ ปทปฺุรณ, อวธารณตฺเต วา นิปาโต. เตน เอตฺเต เหวาติ ทสฺเสติ. อภฺจฺจารเสวาติ วา. มฺลปทาติ มฺลปทานิ, ลิงฺควิปลฺลาโส วา.

บทว่า กิเลสภูมิ ความว่า เป็นภูมิแห่งสังกิเลส เพราะความเป็นที่ประชุมแห่งอกุศลธรรมทั้งหมด. กุสลานํ ยานิ ตีณิ มูลานิ แปลว่า กุศลมูลทั้ง ๓, อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า “กุสลานี” ดังนี้ก็มี. บทว่า สติปฏฺฐานา ท่านพระเถระกล่าวหมายถึงอสุภสังขยาเป็นต้น. บทว่า อินฺทฺริยภฺมิตฺติ ความว่า ท่านอาจารย์กล่าวไว้ เพราะความเป็นที่ประชุมแห่งอินทริย์ที่บ่มวิมุตติ มีศรัทธาเป็นต้น. บทว่า ยฺชฺชนฺตฺติ แปลว่า ประกอบเข้า. บทว่า โข เป็นนิบาตลงในปทปฺุรณะหรือลงในอวธารณะ. ด้วยศัพท์ว่า โข นั้น ท่านอาจารย์แสดงว่า เอตฺเต เหวา เหล่านี้เท่านั้น. หรือว่า อภฺจฺจารเสว ๑๘ เท่านั้น. บทว่า มฺลปทา เท่ากับ มฺลปทานิ หรือเป็นลึงควิปลาส.

อุทเทสวารวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาอุทเทสวาร จบ.

๓. นิตฺเทศวารวณฺณา

๔. เอวํ อุกฺกุฏฺเจ หาราทโย
 นิตฺทิสิตฺตํ “ตตฺถ สงฺเขปโต”ติอาทิ
 อารทฺธํ. ตตฺถ ตตฺถาติ ตสฺมี
 อุกฺกุฏฺสปาเจ. สงฺเขปโต เนตฺติ
 กิตฺติตาติ สมาสโต เนตฺติปฺปกฺรณํ
 กถิตํ. หารณยมฺลปทานญฺหิ สรฺูปทสฺสนํ
 อุกฺกุฏฺสปาเจเน กถนฺติ.^๑ เอตฺถ จ
 หารณยานํ :

สามณฺณโต วิเสเสน
 ปทตฺโต ลกฺขณํ กโม
 เอตฺตาวตา จ เหตุวาที
 เวทิตพฺพานิ^๒ วิณฺณนา.

^๑ โป. กถิตนฺติ.

^๒ ฉ. เวทิตพฺพา หิ.

๓. พรรณนานิตฺเทศวาร

๔. ท่านอาจารย์ประสงค์จะขยาย
 ความวิธีทั้งหลาย มีหาระเป็นต้น ที่ได้
 ยกขึ้นแสดงแล้วอย่างนี้ จึงเริ่มคำว่า
 “ตตฺถ สงฺเขปโต” เป็นต้น แปลความว่า
 ในปาฐะที่เป็นอุเทศนั้น ข้าพเจ้าจะได้
 กล่าวเนตฺติปฺปกฺรณํ โดยสังเขปต่อไป.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ ความ
 เท่ากับ ตสฺมี โยค อุกฺกุฏฺสปาเจ แปลว่า
 ในปาฐะที่เป็นอุเทศนั้น. คำว่า สงฺเขปโต
 เนตฺติ กิตฺติตา แปลว่า ข้าพเจ้าจะได้
 กล่าวเนตฺติปฺปกฺรณํโดยย่อ. อธิบายว่า
 ข้าพเจ้าจะได้กระทำการแสดงรูปของตน
 แห่งหารนัยและมูลบทโดยปาฐะที่เป็น
 อุเทศ. ก็ในอธิการนี้ บรรดาหาระและ
 นัยทั้งหลาย :

บัณฑิต พิงฺทราบอรรณแห่งบท
 ลักษณะลำดับความ มีประมาณ
 เท่านี้ และข้อปกิณกะมีเหตุเป็นต้น
 โดยความเหมือนกัน โดยความต่าง
 กัน.

เตสุ อวิเสสโต วิเสสโต จ
 หารนยานํ อตฺโต ทสฺสีโต.
 ลกฺขณาทีสุ ปน อวิเสสโต สพฺเพปิ
 หารา นยา จ ยถากุกมํ
 พยฺยชนตฺตมฺเขน นวํคสฺส สาสนสฺส
 อตฺตสํวณฺณนลกฺขณา. วิเสสโต ปน
 ตสฺส ตสฺส หารสฺส นยสฺส จ
 ลกฺขณํ นิตฺเทศ เอว กถยิสฺสาม.
 กมาทีนิ จ ยสฺมา เนสํ ลกฺขณฺเส
 ณาเตสุ วิญฺเญยฺยานิ โหนฺติ, ตสฺมา
 ตานิปี นิตฺเทศโต ปฺรโต
 ปกาสยิสฺสาม.

ในข้อปกิณกะเหล่านั้น อรรถแห่ง
 หาระและนัยโดยความไม่ต่างกันและโดย
 ความต่างกัน ข้าพเจ้าได้แสดงแล้ว.
 ส่วนในข้อปกิณกะมีลักษณะเป็นต้น ว่า
 โดยความไม่ต่างกัน หาระและนัยแม้
 ทั้งหมดมีลักษณะอธิบายความแห่งคำสอน
 มืองค์ ๕ โดยมุ่งพยัญชนะและอัตตะเป็น
 สำคัญตามลำดับ. แต่โดยความต่างกัน
 ข้าพเจ้าจักกล่าวลักษณะแห่งหาระและนัย
 นั้น ๆ ไว้ในนิเทศคือคำขยายนั้นแหละ.
 ก็เพราะข้อปกิณกะมีลำดับเป็นต้น ย่อม
 เป็นอันเข้าใจได้ในเมื่อเข้าใจลักษณะแห่ง
 หาระ และนัยเหล่านั้น ฉะนั้น ข้าพเจ้า
 จักประกาศลำดับเป็นต้นแม้เหล่านั้นต่อ
 จากนิเทศ.

หารสงฺเขป

๑. ยา ปน อสฺสาทาทินวตาดิ-
อาทิกกา นิทฺเทสคาถา, ตาสฺ
อสฺสาทาทินวตาดิ อสฺสาโท อาทิ-
นวตาดิ ปทวิภาโค. อาทินวตาดิ จ
อาทินโว เอว. เกจิ “อสฺสาทา-
ทินวโต”ติ ปจฺนติ, ตํ น สุนฺทรํ.

ตตฺถ อสฺสาทียตีติ อสฺสาโท, สุขํ
โสมนสฺสณฺจ. วุตฺตญฺเหดํ “ยํ ภิกฺขเว
ปญฺจุปาทานกฺขนฺธฺเช ปฏิจฺจ อฺปฺปชฺชติ
สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ ปญฺจสุ
อฺปาทานกฺขนฺธฺเชสุ อสฺสาโท”ติ.^๑ ยถา

หารสังเขป

๑. เทสณาหาระ

๑. ก็คาถาที่เป็นนิเทศมีคำว่า
อสฺสาทาทินวตา เป็นต้น เหล่าใด จะ
วินิจฉัยในคาถาเหล่านั้นต่อไป : คำว่า
อสฺสาทาทินวตา แยกบทเป็น อสฺสาโท
อาทินวตา. และบทว่า อาทินวตา ก็คือ
อาทินโว นั้นเอง. อาจารย์บางพวก
กล่าวว่า “อสฺสาทาทินวโต” ดังนี้ คำ
ของอาจารย์บางพวกนั้นไม่ดี.

ความหมายของคำว่า อัสสาทะ (คุณ)

ในคํานั้น อสฺสาท มีวิเคราะหฺว่า
อสฺสาทียตีติ อสฺสาโท ธรรมใด อัน
บุคคลย่อมนินดี เหตุนั้น ธรรมนั้น
ชื่อว่า อัสสาทะ ได้แก่ สุขและโสมนสฺ.
ข้อนี้สมด้วยพระพุทฺธวจนฺะที่ตรัสไว้ว่า

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๗๓. ส. ขนฺธ. ๑๗/๓๔ ปฎิภาทีสุ
อศฺถโต สมานํ.

เจตํ สุขํ โสมนสฺสํ, เอวํ
 อิฏฐารมฺมณฺมปิ. วุตฺตมฺปิ เจตํ “โส
 ตทสฺสาเทติ ตํ นิกามเต”ติ,^๑ “รูป
 อสฺสาเทติ อภินนฺทติ ตํ อารพฺภ
 ราโค อุปฺปชฺชตี”ติ,^๒ “สํโยชนีเยสุ
 ภิกฺขเว ธมฺเมสุ อสฺสาทานุปฺสฺสิโน”ติ^๓
 จ. อสฺสาเทติ เอตายาติ วา
 อสฺสาโท, ตณฺหา. ตณฺหาหิ
 การณฺภูตาย ปุคฺคโล สุขมฺปิ
 สุขารมฺมณฺมปิ อสฺสาเทติ. ยถา
 จ ตณฺหา, เอวํ วิปลฺลาสาปิ.
 วิปลฺลาสวเสน หิ สตฺตา อนิฏฺฐมฺปิ
 อารมฺมณฺ อิฏฺฐากาเรน อสฺสาเทนฺติ.
 เอวํ เวทนาย สพฺเพสํ เตภูมิก-
 สงฺขารานํ ตณฺหาหิ วิปลฺลาสานญจ
 อสฺสาทวิจาโร เวทิตพฺโพ.

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่สุขโสมนัสเกิด
 ขึ้นเพราะอาศัยอุปาทานขันธ์ ๕ นี้ชื่อว่า
 อัสสาทะ ยินดีในอุปาทานขันธ์ ๕” ดังนี้.
 ก็สุขโสมนัสนี้เป็นฉันใด แม้อิฏฐารมณ
 ก็เป็นฉันนั้น. แม้ข้อนี้ก็สมด้วยพระพุทธร-
 วณะที่ตรัสไว้ว่า “บุคคลนั้น ยินดีรูป
 นั้น ตัดใจรูปนั้น” ว่า “บุคคลยินดี
 เพลิดเพลินรูป เพราะปรารถนารูปนั้น
 ราคะจึงเกิดขึ้น” ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย
 เมื่อภิกษุพิจารณาเห็นความยินดีอยู่ ใน
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน
 ตัณหาย่อมเจริญยิ่งขึ้น” ดังนี้. อีกอย่าง-
 หนึ่ง อัสสาทะมีวิเคราะห์ว่า อสฺสาเทติ
 เอตายาติ อสฺสาโท ที่ชื่อว่าอัสสาทะ
 เพราะเป็นเหตุยินดี ได้แก่ ตณฺหา. ด้วยว่า
 เพราะตณฺหาเป็นเหตุ บุคคลย่อมยินดี
 สุขบ้าง สุขารมณฺบ้าง. ก็ตณฺหาเป็น
 ฉันใด แม่วิปลาส ก็เป็นฉันนั้น. เพราะ
 ด้วยอำนาจวิปลาส สัตว์ทั้งหลาย ย่อม
 ยินดีอารมณ์แม้นไม่น่าปรารถนา โดย

^๑ อภ. ป. ๔๐/๑๕๕.

^๒ อภ. ป. ๔๐/๑๘๕.

^๓ ส. นี. ๑๖/๑๐๓.

กถิ ปน ทุกฺขาทุคฺคสมฺมุขเวทฺธานํ
 อสฺสาทนียตาทิ ? วิปลฺลสโต สุข-
 ปริยายสพฺภาวโต จ. ตถา हि วุตฺตํ
 “สุขา โข อาวุโส วิสาข เวทฺธา
 จิตฺติสุขา วิปริณามทุกฺขา. ทุกฺขา
 เวทฺธา จิตฺติทุกฺขา วิปริณามสุขา,
 อทุกฺขสมฺมุขเวทฺธา ฌานสุขา
 อฌณานทุกฺขา”ติ.^๑ ตตฺถ เวทฺธาย
 อฏฺฐสฺตปริยายวเสน, เตภูมิกสงฺขารานํ
 นิกฺเขปกณฺฑรูปกณฺฑทวเสน, ตณฺหา
 สงฺกิลเสวตฺตวิภงฺเก นิกฺเขปกณฺฑเฑ จ
 ตณฺหานิทฺเทสวเสน, วิปลฺลสสานํ
 สุขสณฺณาทิวเสน^๒ ทฺวาสมฺมุจิทฺถจิตฺต-
 วเสน จ วิภาโค เวทิตฺตพฺโพ.

อาการที่น่าปรารถนาได้. โดยประการ
 อย่างนี้ บัณฑิตพึงทราบการจัดเวทนา
 เป็นธรรมที่น่ายินดีของสังขารอันไปใน
 ภูมิ ๓ ทั้งปวง และจัดค้นหาเป็นธรรมที่
 น่ายินดีของวิปลาสทั้งหลาย.

ถามว่า อทุกขสมมุขเวทนาที่มีสภาวะ
 เป็นทุกข์ จะเป็นธรรมชาติที่น่ายินดีได้
 อย่างไร ? ตอบว่า เป็นได้โดยวิปลาส
 และโดยความมีปริยายว่าเป็นความสุข.
 จริงอย่างนั้น พระธัมมทินนาเถรก็ได้
 กล่าวไว้ว่า “ดูกรท่านวิสาขะ สุข-
 เวทนา เป็นสุขเพราะตั้งอยู่ เป็นทุกข์
 เพราะแปรไป ทุกขเวทนา เป็นทุกข์
 เพราะตั้งอยู่ เป็นสุขเพราะแปรไป
 อทุกขสมมุขเวทนา เป็นสุขเพราะความรู้
 เป็นทุกข์เพราะความไม่รู้” ดังนี้. บรรดา
 ธรรมเหล่านั้น พึงทราบการจำแนก
 เวทนา โดยจัดเป็นปริยายจำนวน ๑๐๘.
 ถึงการจำแนกสังขารอันไปในภูมิ ๓
 โดยจัดไว้ในนิกเขปกัณฑ์และรูปกัณฑ์
 พึงทราบการจำแนกค้นหา โดยจัดเป็น

^๑ ม. มุ. ๑๒/๕๕๒-๓.

^๒ ส.โป. สุขสณฺณาทิวเสน.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ต้นหานิเทศในวิภังค์แห่งสังกิเลสวัตถุและ
ในนิกเขปภัณฑ์ พึงทราบการจัดการ
 จำแนกวิปลาส โดยจัดเป็นสุขบัญญัติ
 เป็นต้น และโดยจัดเป็นทิจิ ๖๒.

ความหมายของคำว่า อาทีนวะ (โทษ)

อาทีนโว ทุกฺขา เวทนา
 ติสฺโสปี วา ทุกฺขตา. อถวา สพฺเพปิ
 เตภูมิกา สงฺขารา อาทีนโว. อาทีนํ
 อติวีย กปณํ วาติ ปวตฺตตฺติติ หิ
 อาทีนโว, กปณมนุสฺโส, เอวํสภาวา
 จ^๑ เตภูมิกา ธมฺมา อนิจฺจตาทโยเคน.
 ยโต ตตฺถ อาทีนวานุปฺสฺสนา
 อารทฺฐวิปฺสฺสกานํ ยถาภูตฺนโยติ วุจฺจติ.
 ตถา จ วุตฺตํ “ยํ ภิกฺขเว
 ปญฺจุปาทานกฺขนุธา อนิจฺจา ทุกฺขา
 วิปริณามธมฺมา, อยํ ปญฺจสุ
 อฺอุปาทานกฺขนุเชสุ อาทีนโว”ติ.
 ตสฺมา อาทีนโว ทุกฺขสจฺจนิทฺเทศภูตฺตานํ
 ชาตฺติยาทีนํ อนิจฺจตาทีนํ ทฺวา-

อาทีนวะ ได้แก่ ทุกขเวทนา หรือ
 ทุกขตาแม้ทั้ง ๓. อีกอย่างหนึ่ง สังขาร
 ที่เป็นไปในภุมิ ๓ แม้ทั้งหมด ก็ชื่อว่า
 อาทีนวะ. ก็อาทีนวะมีวิเคราะห์ว่า
 อาทีนํ อติวีย กปณํ วาติ ปวตฺตตฺติติ
 อาทีนโว แปลว่า ผู้ใด เป็นคนผู้นำ-
 สงสารยิ่ง คือ นำสมเพชเกินที่จะเปรียบได้
 ย่อมเป็นไป คือเป็นไปทั่ว เหตุนั้น
 ผู้นั้น ชื่อว่า อาทีนโว ผู้เป็นไปนำ-
 สงสารยิ่ง ได้แก่ มนุษย์ที่นำสมเพช
 ก็ธรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ มีสภาพเหมือน
 อย่างนั้น เพราะประกอบด้วยความ
 ไม่เที่ยงเป็นต้น. เพราะการพิจารณาเห็น
 ในธรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ นั้น ว่าเป็น

^๑ ไป. สภาวาปี.

จตุตทาพีสาय อาการานญจ วเสน
วิภชิตฺวา นินฺทกิสิตฺพฺโพ.

โทษ ท่านจึงเรียกว่า ยถาภูตํนัย (รู้ตาม
เป็นจริง) ของโยคีทั้งหลาย ผู้เริ่มทำ
วิปัสสนา. จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาค
ได้ตรัสไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อที่
อุปาทานชั้น ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา นี่เป็น
อาทีนวะ คือโทษในอุปาทานชั้น ๕”
ดังนี้. เพราะเหตุนั้น อาทีนวะ บัณฑิต
พึงแสดงไขจำแนกเกี่ยวกับทุกข์ มีความ
เกิดเป็นต้นอันเป็นนิเทศแห่งทุกขสัจ และ
เกี่ยวกับอาการ ๔๒ มีความไม่เที่ยง
เป็นต้น.

ความหมายของคำว่า นิสสรณะ (ทางออก)

นิสฺสรติ เอเตนาติ นิสฺสรณํ,
อริยมคฺโค. นิสฺสรตีติ वा นิสฺสรณํ
นิพฺพานํ. อุกฺขมฺปิ สามณฺณนินฺทเทเสน
เอกเสเสน वा “นิสฺสรณนฺ”ติ วุตฺตํ.
ปี-สทฺโท ปุริมานํ ปจฺฉิมาณญจ
สมฺปิณฺฑทนฺตฺเถ. ตตฺถ อริยมคฺคปฺกฺเข
สตีปฺภูจฺานาทีนํ สตฺตตฺตฺตีสฺโพธิปฺกฺขีย-

นิสสรณะ มีวิเคราะห์ว่า นิสฺสรติ
เอเตนาติ นิสฺสรณํ ที่ชื่อว่า นิสสรณะ
เพราะเป็นเหตุออกไปได้จากวัฏทุกข์
ได้แก่ อริยมรรค, อีกอย่างหนึ่ง มี
วิเคราะห์ว่า ธรรมชาติได้ออกไปจาก
ทุกข์ เพราะเหตุนั้น ธรรมชาตินั้น
ชื่อว่า นิสสรณะ ได้แก่ นิพพาน. ทั้ง

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธมฺมานํ กายานุปัสสนาทีนญจ
ตทนุโตคธเภทานํ วเสน นิสฺสรณํ
วิภชิตฺวา นิตฺทิสิตพฺพํ.

๒ อย่าง ท่านกล่าวว่า “นิสฺสรณะ”
โดยการขยายความเหมือนกัน หรือโดย
เอกเสสสมาส. ปี ศัพท์ มีอรรถรวม
บทข้างต้นและข้างหลังเข้าด้วยกัน. ใน
๒ ฝ่ายนั้น ว่าในฝ่ายแห่งอริยมรรค พึง
แสดงไขแจแนกนิสฺสรณะ ด้วยอำนาจ
โพธิปักขิยธรรม ๓๗ มีสติปัญญา
เป็นต้น และธรรมที่มีประเภทหยั่งลงใน
โพธิปักขิยธรรมนั้น มีกายานุปัสสนา
เป็นต้น.

นิพฺพานปกฺเข ปน กิญฺจาปิ
อสงฺขตาย ธาตุยา นิปุปรียาเยน
วิภาโค นตฺถิ. ปริยาเยน ปน
โสปาทิสฺสนิรุปาทิสฺสเภทเณ. ยโต วา
ตํ นิสฺสํ, เตสํ **ปฏิสัมภิตามคฺเค**^๑
ทสฺสิตปฺปเภทานํ จกฺขาทินํ ฉนฺนํ
ทวารานํ รูปาทินํ ฉนฺนํ อารมฺมณานํ
ตตฺทวารปฺปวตฺตทานํ ฉนฺนํ ฉนฺนํ
วิญฺญาณผลฺลสฺสเวทนาสญฺญาเจตนา-
ตณฺหาวิตกฺกวจิหารานํ ปจฺจวิธาตุอาทินํ
ฉนฺนํ ธาตุณํ ทสฺนุนํ กสิณายตนาณํ

ส่วนในฝ่ายนิพพาน แม้จะไม่มี
การจำแนกอสังขตธาตุโดยตรงก็จริง
ถึงอย่างนั้น ก็มีโดยแบ่งเป็นสอุปาทิ-
เสสนิพพาน และอนุปาทิสฺสนิพพาน.
อีกอย่างหนึ่ง เพราะเหตุว่านิพพานนั้น
ออกไปจากวัฏทุกข์แล้ว จึงควรแสดง
จำแนกด้วยความที่สังขตธรรมทั้งหลาย
เหล่านั้นซึ่งมีประเภทที่ได้แสดงไว้ใน**ปฏิ-**
สัมภิตามรรค มีอาทิอย่างนี้ คือ ทวาร
๖ มีจักขุเป็นต้น อารมณ ๖ มีรูปเป็นต้น
วิญฺญาณ ผัสสะ เวทนา สัญญา

^๑ ชุ. ป. ๓๑/๕.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อสุภานัน กุสลาทินัน ทวตฺตีสาย
 อาการานัน ปณฺจนัน ขนฺธานัน ทฺวาทสนฺนํ
 อายตนาณัน อฏฺฐารสนฺนํ ธาตุนัน
 โลเกียณัน อินฺทฺริยานัน กามธาตฺวาทินัน
 ติสฺสนฺนํ ธาตุนัน กามภวาทินัน ตินฺนํ
 ตินฺนํ ภวานัน จตฺตุนัน ฌานานัน
 อปฺปมณฺณานัน อารุปฺพานัน ทฺวาทสนฺนํ
 ปฏิจฺจสมุปฺปาตฺตคานณฺจาทิ เอวมาทินัน
 สงฺขตธมฺมานัน นิสฺสรณภาเวณ จ
 วิภชิตฺวา นิตฺทิสิตพฺพํ.

เจตนา ตัณหา วิตก และวิจารณ์อย่าง
 ละหก ๆ ที่เป็นไปทางทวารนั้น ๆ
 ธาตุ ๖ มีปฐวีธาตุเป็นต้น อสุภะ ๑๐
 ที่เป็นแดนแห่งกสิณ อาการ ๓๒ มีผม
 เป็นต้น ขันธ ๕ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๘
 อินทรีย์ฝ่ายโลกียะ ธาตุ ๓ มีกามธาตุ
 เป็นต้น รวมอย่างละ ๓ มีกามภพเป็นต้น
 ฌาน ๔ อปฺปมณฺญา ๔ อรูป ๔ และ
 องค์แห่งปฏิจฺจสมุปฺปาต ๑๒ ว่าเป็น
 นิสฺสรณะด้วย.

ความหมายของคำว่า ผล (สิ่งที่ได้รับ)

ผลนฺติ เทสณาผลํ ก็ ปน
 ตนฺติ ? ยํ เทสนาย นิปฺพาทียติ.
 นนฺ จ นิปฺพานาธิคโม ภควโต
 เทสนาย นิปฺพาทียติ. นิปฺพานนฺจ
 “นิสฺสรณน”ติ อิมินา วุตฺตเมวาทิ ?
 สจฺจเมตฺ, ตณฺจ โข ปรมุปราย.
 อิท ปน ปจฺจกฺขโต เทสณาผลํ
 อธิปฺเปตฺ. ตํ ปน สุตฺตมยณฺณํ.
 อตฺถธมฺมเวทาทิอริยมคฺคสฺส ปุพฺพ-

คำว่า ผล ได้แก่ ผลแห่งเทศนา.
 ถ้ามว่า ก็ผลแห่งเทศนานั้น ได้แก่อะไร?
 ตอบว่า สิ่งทีเทศนาทำให้สำเร็จขึ้น.
 ถ้ามต่อไปว่า ก็การบรรลุพระนิพพาน
 เทศนาของพระผู้มีพระภาคทำให้สำเร็จ
 มิใช่หรือ และพระนิพพานท่านกล่าวไว้
 ด้วยคำว่า “นิสฺสรณะ”นี้ นั่นเอง. ตอบว่า
 ข้อนี้จริง แต่พระนิพพานนั้นแล สำเร็จ
 โดยต่อ ๆ มา. ก็ในที่นี้ประสงค์เอาผล

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมปทา ติสฺโส วิชา ๑ อภิญญา
 จตฺสฺโส ปฏิสมภิทา สวากโโพธิ
 ปัจเจกโโพธิ สมมาสมโโพธิติ สพฺพาปิ
 สมปตฺติโย ปุณฺณสมการเหตุกา ภควโต
 เทสนาย สาเชตพฺพตาย ผลนฺติ
 เวทิตพฺพา.

เป็นเทวราช สมบัติจักร ๔ สีสัมปทา
 สมาธิสัมปทา วิชา ๓ อภิญญา ๖
 ปฏิสัมภิทา ๔ สวากโโพธิญาณ ๔
 ปัจเจกโโพธิญาณ สัมมาสมโโพธิญาณ
 อันมีการสร้างสมบุญมาเป็นเหตุ ว่า
 เป็นผล เพราะความเป็นสมบัติที่เทศนา
 ของพระผู้มีพระภาคพึงให้สำเร็จ.

ความหมายของคำว่า อุบาย

อุปาโยติ อริยมคฺคปทฏฺฐานภูตา
 ปุพฺพภาคปฏิปทา. สา หิ ปุริมา
 ปุริมา ปจฺฉิมา ย ปจฺฉิมา อธิ-
 คมฺมุปายภาวโต ปรมุปราย มคฺค-
 นิพฺพานาธิคมสฺส จ เหตุภาวโต
 อุปาโย. ยา จ ปุพฺเพ วุตฺตผลา-
 ธิคมสฺส อุปายปฏิปตฺติ. เกจิ ปน
 “สห วิปสฺสนาย มคฺโค อุปาโย”ติ
 วทนฺติ, เตสํ มเตน นิสฺสรณนฺติ
 นิพฺพานเมว วุตฺตํ สียา. ผลํ วิย
 อุปาโยปิ ปุพฺพภาโกติ วุตฺตํ สียา.
 ยํ ปน วกฺขติ “สพฺเพ ธมฺมา

คำว่า อุบาย ได้แก่ ปฏิปทาส่วน
 เบื้องต้นอันเป็นปทัฏฐานแห่งอริยมรรค.
 จริงอยู่ ปฏิปทานั้น ที่อยู่ข้างต้น ๆ ชื่อว่า
 อุบาย เพราะเป็นอุบายแห่งการบรรลุ
 ปฏิปทาที่หลัง ๆ และเพราะความเป็น
 เหตุแห่งการบรรลุมรรคและนิพพานต่อ ๆ
 มา ซึ่งเป็นการปฏิบัติอุบายแห่งการบรรลุ
 ผลที่กล่าวแล้วในเบื้องต้น. ส่วนอาจารย์
 บางพวกกล่าวว่า “มรรคกับวิปัสสนา
 ชื่อว่า อุบาย”. ตามมติของอาจารย์บาง
 พวกนั้น จะพึงเป็นอันกล่าวนิพพาน
 นั้นเองว่าเป็นนิสสรณะ. จะพึงเป็นอัน

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ฯเปฯ วิสุทธียาติ^๑ อัย อูปาโย”ติ.
 เอตถาปิ ปุพฺพภาคปฏิปทา เอว
 อุกาหฺวาทิ สกุกา วิญญาตุ. ยสฺมา
 ปน “เต ปหาย ตเร โอมฺนฺติ^๒
 อิทํ นิสฺสรณนุ”ติ อริยมคฺคสฺส
 นิสฺสรณภาวํ วกฺขติ. อริยมคฺคโค
 หิ โอมฺตรณนฺติ.

กล่าวว่า แม้อุบายที่เป็นส่วนเบื้องต้น
 ก็เป็นจุดผลด้วย. อนึ่ง ท่านอาจารย์
 จะกล่าวปาฐะไฉว่า คำว่า เมื่อใด
 บุคคลเห็นด้วยปัญญาว่า “ธรรมทั้งปวง
 เป็นอนัตตา เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์
 นี้เป็นทางแห่งความบริสุทธิ์ ปาฐะนี้ ชื่อว่า
 อุบาย” ดังนี้. แม้ในที่นี้ก็อาจทราบได้ว่า
 ปฏิปทาอันเป็นส่วนเบื้องต้นเท่านั้น ท่าน
 ได้ยกมาเป็นตัวอย่าง. แต่เพราะท่าน-
 อาจารย์จะกล่าวต่อไปถึงความที่อริยมรรค
 เป็นนิสสรณะว่า “คำว่า สัตว์พึงละกาม
 เหล่านั้น จะพึงข้ามโอฆะได้ นี้เป็น
 นิสสรณะ”. เพราะอริยมรรคเป็น
 เครื่องข้ามโอฆะได้.

ความหมายของคำว่า อาณัติ

อาณตฺตีติ อาณารหฺสฺส ภควโต
 เวเนยฺยชนฺสฺส หิตฺสิทฺธิยา “เอวํ
 ปฏิปชฺชาหิ”ติ วิธานํ. ตถา หิ

คำว่า อาณัติ ได้แก่ การสั่งการ
 ว่า “จงปฏิบัติอย่างนี้” เพื่อความสำเร็จ
 ประโยชน์แก่อกุลแก่เวไนยชนของพระผู้มี-

^๑ ขุ. ธ. ๒๕/๕๒, ขุ. เถร. ๒๖/๓๖๖.

^๒ ขุ. สุ. ๒๕/๔๘๔, ขุ. มหา. ๒๕/๒๑.

วฤขติ “สุญญโต โลกํ อเวกขสุสุ
โมฆราชาติ^๑ อาณตติ”ติ.

พระภาคผู้ควรแก่การออกคำสั่ง. จะเห็น
ได้ดังที่ท่านอาจารย์จะกล่าวต่อไปว่า
“คำว่า ‘ดูกรโมฆราช เธอจงพิจารณา
ดูโลกโดยความเป็นของสูญ’ ดังนี้เป็น
อาณัติ” (คือคำสั่ง).

โยคินนุติ จตุสจจกมมฏจาน-
ภวานาย ยุตตปุပ္ยุตตานํ เวเนยยานํ,
อตถายาติ วจนเสโส. **เทสนาหาโรติ**
เอเตสํ ยถาวุตตานํ อสฺสาทาทีนํ
วิภชนลกฺขणे สํวณฺณนาวิเสโส
เทสนาหาโร นามาติ อตฺถโถ.
เอตถาห : ก็ ปเนเตสํ อสฺสาทาทีนํ
อนวเสसानํ วจนํ เทสนาหาโร,
อุทาทุ เอกจฺจานนุติ? นีรวเสसानํเยว.
ยสฺมิณฺหิ สุตฺเต อสฺสาทาทีนว-
นีสฺสรณานิ สรฺูปโต อากตานิ, ตตฺถ
วตฺตพฺพเมว นตฺถิ. ยตฺถ ปน
เอกเทเสน อากตานิ, น วา สรฺูปเน
ตตฺถ อนาคตํ อตฺถวเสน นิตฺธาเรตฺวา
หาโร โยเชตพฺโพ. อยญฺจ อตฺถโถ
เทสนาหารวิภฺงเค อากมิสฺสตีติ อธิ

บทว่า **โยคิน** ความว่า แก่
เวไนยสัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบขวนขวายใน
การเจริญกัมมฏฐานเกี่ยวกับอริยสัจ ๔.
มีคำเหลือว่า อตถาย เพื่อประโยชน์. บทว่า
เทสนาหาร มีความว่า การอธิบายแบบ
หนึ่งซึ่งมีลักษณะจำแนกธรรมทั้งหลาย
มีอัสสาทะเป็นต้นตามที่กล่าวแล้วเหล่านี้
ชื่อว่า เทสนาหาระ. ในอธิการนี้ มีผู้
สงสัยถามว่า ก็การกล่าวธรรมมี
อัสสาทะเป็นต้นเหล่านี้ทั้งหมดเลย จึง
ชื่อว่า เทสนาหาระ หรือกล่าวเฉพาะ
บางส่วนเท่านั้น. ตอบว่า กล่าวทั้งหมด
ไม่เหลือเลยทีเดียว. เพราะในสุตตะ คือ
พระพุทธรวณะใด อัสสาทะ อาทีนวะ
และนีสสรณะ มาแล้วโดยสรูป ในสุตตะ
นั้น ก็ไม่มีคำที่จะพึงกล่าวทีเดียว. แต่ใน

^๑ ขุ. ส. ๒๕/๕๔๕, อภ. ก. ๓๗/๗๘.

จังหวัดขอนแก่น

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น ปปณจิตโต.

สุดตะใจ อัสสาทะเป็นต้นมาโดยเอกเทศ
หรือไม่ได้มาโดยสรูป ในสุดตะนั้น ส่วน
ที่ไม่ได้มาจะต้องประกอบหาระ ขยาย
ออกไปด้วยอำนาจอรรถ. และอรรถนี้
จักมีมาในเทศนาหารวิภังค์ เพราะฉะนั้น
ในที่นี้จึงไม่พรรณนาให้พิสดาร.

๒. วิจัยหาระ

๒. ยัม ปุจฺฉิตฺตํ ยํ ปุจฺฉา,
วิจฺยมาณาติ วจนเสโส. วิสฺสชฺชิตฺตํ
อนุกีตฺติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย. ตตฺถ
วิสฺสชฺชิตฺตํ วิสฺสชฺชชนา, สา เอกังส-
พฺยากรณาทิวเสน จตฺตพฺพิธํ พฺยากรณํ.
จ-สทฺโท สมฺปิณฺชนตฺถ, เตน
คากายํ อวตฺตํ ปทาที สงฺกณฺหาติ.
ตา ปน ปุจฺฉาวิสฺสชฺชชนา กสฺสาติ
อาห “สฺตฺตสฺสา”ติ. เอเตน สฺตฺเต
อาคตํ ปุจฺฉาวิสฺสชฺชชนํ วิเจตพฺพนฺติ
ทสฺเสติ.

๒. สองบทว่า ยัม ปุจฺฉิตฺตํ ความ
เท่ากับ ยํ ปุจฺฉา แปลว่า คำถามใด
มีคำที่เหลือว่า วิจฺยมาณา ที่ท่าน
พิจารณาอยู่. แม้ในสองบทว่า วิสฺสชฺชิตฺตํ
อนุกีตฺติ นี้ ก็มีนัยนี้แหละ. บรรดาคำ
เหล่านั้น คำว่า วิสฺสชฺชิตฺตํ ความเท่ากับ
วิสฺสชฺชชนา คือ การตอบ. คำตอบนั้น
ได้แก่ คำพยากรณ์มี ๔ อย่าง คือ
เอกังสพฺยากรณํ แก่โดยส่วนเดียวเป็นต้น.
จ ศัพท์ เป็นสัมปิณฺชนตฺถะ ด้วย จ
ศัพท์นั้น ท่านอาจารย์ย่อรวมเอาคำ
มีบทเป็นต้น ที่มีได้กล่าวไว้ในคากา.
ท่านอาจารย์กล่าวคำว่า “สฺตฺตสฺส ของ

ยา จ อนุคีตติ วุตตสเสว อตฺตสฺส
 ยา อนุ ปจฺฉา คีติ อนุคีติ,
 สงฺคหคคาถา, ปุจฺฉาย วา อนุรูปา
 คีติ. เอเตน ปุพฺพปาปรี คหิตํ.
 พุยากรณสฺส หิ ปุจฺฉานูรูปตา
 อธิ ปุพฺพปาปรี อธิปฺเปตฺตํ.^๑ ยา
 “ปุจฺฉานูสนฺธิ”ติ วุจฺจติ. ปุริมํ
 “สุตฺตสฺสา”ติ ปทํ ปุพฺพปาเปกฺขนฺติ
 ปุณ “สุตฺตสฺสา”ติ วุตฺตํ. เตน
 สุตฺตสฺส นิสฺสยญฺเต อสฺสาทาภิเก
 ปรีคณฺหาติ. เอตฺตาวตา วิจยหารสฺส
 วิสโย นีรวเสเสน ทสฺสิโต โหติ.
 ตถา จ วกฺขติ วิจยหารวิภงฺเก
 “ปทํ วิจินฺติ ๗เปฯ อนุคีตี วิจินฺตี”ติ.

สุตตะ” ดังนี้ เพื่อจะตอบการถามว่า
 ก็การถามและคำตอบเหล่านั้นของอะไร.
 ด้วยบทนี้ ท่านแสดงว่า พึงพิจารณา
 การถามและการตอบ ที่มาในสุตตะด้วย.

สองบทว่า ยา จ อนุคีติ ความว่า
 คำร้อยกรองที่หลังคือ ภายหลังใจแห่ง
 อรรถที่กล่าวแล้วนั้นแหละ ชื่อว่า อนุคีติ
 ได้แก่ สังคหคคาถา (คือคถารวมความ)
 อีกอย่างหนึ่ง คำร้อยกรองอันสมควรแก่
 การถาม ก็ชื่อว่า อนุคีติ. ด้วยคำนี้
 ท่านถือเอาคำหน้าและคำหลัง. เพราะ
 ความที่การแก้จะต้องเป็นการที่สมควรแก่
 การถาม ในที่นี้ท่านจึงประสงค์เอา
 คำหน้าและคำหลัง. ซึ่งเรียกว่า “ปุจฺฉา-
 นูสนฺธิ”. บทว่า “สุตฺตสฺส” บทแรก
 เล็งถึงคำต้น เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า “สุตฺตสฺส” อีก. ด้วยบทว่า
 สุตฺตสฺส นั้น ท่านอาจารย์ย่อมกำหนด
 ถือเอาธรรมมีอัสสาทะเป็นต้น อันเป็นที่
 อาศัยแห่งสุตตะ. โดยลำดับแห่งคำ
 เพียงเท่านี้ ย่อมเป็นอันท่านอาจารย์

^๑ ส. โป. นาม.

ตตถ สุตเต สพุเพสํ ปทานํ
 อนุปุพฺเพน อตฺถโส พุณฺชนโส จ
 วิจโย ปทวิจโย. “อัยํ ปุจฺฉา อภิภูจ-
 โชตนา ทิภูจสฺสนฺทนา วิมตฺติจฺเจตนา
 อนุมตฺติปุจฺฉา กถฺเตกฺกมฺยตาปุจฺฉา สุตฺตา-
 ธิภูจนา ฐมฺมาธิภูจนา เอกา-
 ธิภูจนา อเนกาธิภูจนา สมฺมุติ-
 วิสยา ปรมตฺตวิสยา อตฺตวิสยา
 อนาคตวิสยา ปจฺจุปปฺนฺนวิสยา”ติ-
 อาทินา **ปุจฺฉาวิจโย** เวทิตฺพุโพ.

แสดงขอบเขตแห่งวิจยหาระ โดยไม่มี
 ส่วนเหลือ. และโดยประการนั้น ท่าน
 อาจารย์จะกล่าวต่อไปในวิจยหารวิภังค์ว่า
 “วิจยฺบท ฯลฯ วิจยฺอนุคฺคิตฺ” ดังนี้.

บรรดาการวิจยเหล่านั้น การวิจย
 (การพิจารณา) บททั้งหลายทั้งปวงใน
 สุตตะ โดยอรรถและโดยพยัญชนะ
 ตามลำดับ ชื่อว่า **ปทวิจย**. ฟิงทราบ
ปุจฺฉาวิจย (การพิจารณาคำถาม) โดยนัย
 มีอาทิว่า “คำถามนี้ เป็นอภิภูจฺโชตนา
 ปุจฺฉา (คำถามส่องความที่ยังไม่เห็น)
 ทิภูจฺสํสฺนฺทนาปุจฺฉา (คำถามเทียบเคียง
 สิ่งที่ตนเห็นแล้ว) วิมตฺติจฺเจตนาปุจฺฉา
 (คำถามตัดความสงสัย) อนุมตฺติปุจฺฉา
 (คำถามเพื่อการยอมรับ) กถฺเตกฺกมฺยตา-
 ปุจฺฉา (คำถามที่ต้องการจะตอบ)
 สุตฺตาธิภูจฺจนาปุจฺฉา (คำถามมีสัตว์เป็น
 ที่ตั้ง) ฐมฺมาธิภูจฺจนาปุจฺฉา (คำถามมี
 ธรรมเป็นที่ตั้ง) เอกาธิภูจฺจนาปุจฺฉา
 (คำถามมีที่ตั้งอย่างเดียว) อเนกา-
 ธิภูจฺจนาปุจฺฉา (คำถามมีที่ตั้งหลายอย่าง)
 สมฺมุติวิสยาปุจฺฉา (คำถามมีสมมติเป็น
 ขอบเขต) ปรมตฺตวิสยาปุจฺฉา (คำถามมี

ว่าที่ร้อยตรีถนัด มณีเจริญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

“อิทํ วิสฺสชฺชนํ เอกังสพฺยาकरणํ
 วิภชฺชพฺยาकरणํ ปฏิปฺจุฉาพฺยาकरणํ
 จปนํ สวาเสสํ นีรวเสสํ สอฺตุตฺตรํ
 อนฺตุตฺตรํ โลกียํ โลกฺกุตฺตรนํ”ติอาทินา
 วิสฺสชฺชนวิจโย.

“อัยํ ปุจฺฉา อิมินา สมฺเตติ,
 เอเตน น สมฺเตติ”ติ ปุจฺฉิตตฺถํ
 อาเนตฺวา วิจโย ปุพฺพเพนาปรํ
 สํสนฺหิตฺวา จ^๑ วิจโย ปุพฺพปรวิจโย.

ปรมัตฺถเป็นขอบเขต) อดีตวิสยาปุจฉา
 (คำถามเมื่ออดีตเป็นขอบเขต) อนาคต-
 วิสยาปุจฉา(คำถามเมื่ออนาคตเป็นขอบเขต)
 ปัจจุบันวิสยาปุจฉา(คำถามมีปัจจุบัน
 เป็นขอบเขต)”.

พึงทราบ วิสฺสชฺชนาวิจย (การพิจารณา
 คำตอบ) โดยนัยมีอาทิว่า “คำตอบนี้
 เป็นเอกังสพฺยาकरण (คำตอบโดยส่วน-
 เดียว) วิภชฺชพฺยาकरण (คำตอบโดยแยก
 ประเภท) ปฏิปฺจุฉาพฺยาकरण (ย้อนถาม
 แล้วจึงตอบ) ฐปนพฺยาकरण (งดไม่ตอบ)
 สวาเสสพฺยาकरण (คำตอบอย่างมีส่วน-
 เหลือ) นีรวเสสพฺยาकरण (คำตอบอย่าง
 สิ้นเชิง) สอฺตุตฺตรพฺยาकरण (คำตอบอย่าง
 มีคำอื่นเหนือกว่า) อนฺตุตฺตรพฺยาकरण (ตอบ
 อย่างไม่มีคำอื่นเหนือกว่า) โลกียพฺยาकरण
 (คำตอบแบบโลกียะ) โลกฺกุตฺตรพฺยาकरण
 (คำตอบแบบโลกุตตระ) ดังนี้.

การนำเอาอรรถที่ถามมาวิจย และ
 การวิจยเทียบคำข้างหน้าข้างหลังว่า
 “คำถามนี้สมกับคำนี้ ไม่สมกับคำนี้”
 ชื่อว่า ปุพฺพปรวิจย (พิจารณาข้างหน้า

^๑ ส. ปุพฺพปรํ สํสนฺหิตฺวา.

ว่าที่ร้อยตรีถนัด มณีเจริญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อาทิตยอนันตตาย อนิจจนตติกตาย จ
“อนิจจา”ติอาทิตยา สพฺเพสญฺจ โลกีย-
ธมฺมานํ สงฺกิลเสสภาคียหานภาคียตาที-
วเสน อาทิตยวุตฺตติยา โอการณิทุชารณน
อาทิตยวิจโย.

นิสฺสรณปเท อริยมคฺคสฺส อากมฺนโต
กายานุปัสสนาทีปฺพุพภาคปฏิปทาวิภาค-
วิเสสณิทุชารณวเสน นิพฺพานสฺส
ยถาวุตฺตปริยายวิภาควิเสสณิทุชารณ-
วเสนาคี เอวํ นิสฺสรณวิจโย.

ผลาทินํ ตํตํสฺสุตฺตเทสนาย สาเชตพฺพ-
ผลสฺส ตทฺอุปายสฺส ตตฺถ ตตฺถ
สฺสุตฺตวิจิทวณสฺส จ วิภาควิทุชารณวเสน
วิจโย เวทิตพฺโพ. เอวํ ปทปฺจุฉา-
วิสฺสชฺชนปฺพุพพาปฺรานุคิตินํ อสฺสา-

ทุกขเวทนา โดยนัยมีอาทิตว่า “มีลักษณะ
เสวยอนิฏฐารมณ” สำหรับทุกขสัจ
โดยนัยมีอาทิตว่า “มีลักษณะปฏิสนธิ”
สำหรับที่สภาวะมีอนิจจตาเป็นต้นมีเบื้องต้น
และที่สุดและความเป็นธรรมมีความ
ไม่เที่ยงเป็นที่สุด โดยนัยมีอาทิตว่า
“ไม่เที่ยง” และสำหรับโลกียธรรม
ทั้งปวง ด้วยอำนาจสภาวะมีความเป็น
ธรรมที่มีส่วนแห่งสังกิลเสส และมีส่วน
แห่งความเสื่อมเป็นต้น.

ฟังทราบ นิสฺสรณวิจย (การพิจารณา
นิสฺสรณะ) อย่างนี้ คือ ด้วยอำนาจ
ขยายความต่างแห่งการจำแนกปฏิปทาอัน
เป็นบุพภาคมีกายานุปัสสนาเป็นต้น
เพราะอริยมรรคมาในบทว่านิสฺสรณะ
ด้วยอำนาจขยายความต่างแห่งการ
จำแนกอันมีปริยายตามที่กล่าวของ
นิพพาน.

ฟังทราบวิจย (การพิจารณา)ธรรมมีผล
เป็นต้น ด้วยอำนาจการขยายการจำแนก
ผลที่เทศนาสฺสุตตะคือพระพุทฺธวจนะนั้น ๆ
ฟังให้สำเร็จ อุกฺบายแห่งผลนั้นและการ
กล่าวสังการในสฺสุตตะ คือพระพุทฺธวจนะ

ว่าที่ร้อยตรีถนัด มณีเจริญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทาทินณจ วิเสสนิทุทธารณวเสแนว (อาณัติ) ในที่นั้น ๆ. หาระอันมีลักษณะ-
 วจยลกฺขณเณ “วจโย หาโร”ติ วจัย คือ พิจารณาด้วยอำนาจขยาย
 เวทิตพฺโพ. ความต่างแห่งบทปุจฉา วิสัชนาปุพพา-
 ประ (ข้างหน้าข้างหลัง) อนุคฺติติ และ
 ธรรมมีอัสสาทะเป็นต้น ฟังทราบวา
 “ชื่อว่าวจยหาระ” ดังนี้.

๓. ยุคติหาระ

๓. สพฺเพสนฺติ โสพฺสนนฺ. ญฺมิตฺติ
 พุญฺชนํ สนฺธายาห. พุญฺชนณฺหิ
 มฺลปทานิ วจิ นฺยานํ หารานํ
 ญฺมิตฺติ ปวตฺติจฺจนํ, เตสํ พุญฺชน-
 วจิการภาวโต. วุตฺตณฺหิ “หารา
 พุญฺชนวจโย”ติ. เปฏฺเฏปิ หิ วุตฺตํ
 “ยตถ จ สพฺเพ หารา, สมฺปตฺมานา
 นฺยณฺติ สุตฺตตฺถํ พุญฺชนวธิปฺฤตฺตา”ติ.
 โคจโรติ สุตฺตตฺถ. สุตฺตสฺส หิ
 ปทตฺถุทธารณมฺเขน หารโยชนา. เตสํ
 พุญฺชนตฺถานํ. ยุตฺตายุตฺตปริกฺษาติ
 ยุตฺตสฺส จ อยุตฺตสฺส จ อุปฺปริกฺษา.
 “ยุตฺตายุตฺตปริกฺษา”ติปิ ปาโร, ยุตฺติ-

๓. คำว่า แห่งหาระทั้งปวง ได้แก่
 แห่งหาระ ๑๖. คำว่า ญฺมิตฺติ ท่านอาจารย์
 กล่าวหมายถึงพยัญชนะ. ด้วยว่า
 พยัญชนะ เป็นญฺมิตฺติ คือ ที่ตั้งแห่งความ
 เป็นไป ของหาระทั้งหลาย เหมือนอย่าง
 มฺลปทเป็นญฺมิตฺติแห่งนัยทั้งหลาย ฉะนั้น
 เพราะความที่หาระเหล่านั้น จะฟัง
 พิจารณาด้วยพยัญชนะ. ข้อนี้สมด้วยคำ
 ที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้ว่า “หาระทั้งหลาย
 มีการวจัย(คือพิจารณา)ด้วยพยัญชนะ”
 ดังนี้. จริงอยู่ แม้ในคัมภีร์เปฏฺเฏโกปเทศ
 ท่านอาจารย์ก็ได้กล่าวไว้ว่า “ก็หาระ
 ทั้งปวง มีในที่ใด ย่อมรวมกันทำให้

ว่าที่ร้อยตรีถนัค มณีเจริญ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อยุตตี้นิ วิจาร์ณาติ อตุโถ. กถิ
ปน เตสํ ยุตตายุตตชานนา? จตุหิ
มหาปเทเสหิ อวิรุชฌเนน.

เข้าใจความแห่งสูตรนี้ คือพระพุทธรูปจะ
ได้ เพราะมีวิธีแห่งพยัญชนะมากมาย”
ดังนี้. คำว่า โคจร ได้แก่ อรรถแห่ง
สูตรนี้. จริงอยู่ สูตรนี้มีประการประกอบ
ด้วยหระโดยมุ่งยกอรรถแห่งบทขึ้น. เตสํ
โยค พุณฺชนตฺถานํ แปลว่า แห่ง
พยัญชนะและอรรถเหล่านั้น. บทว่า
ยุตตายุตตปริกฺขา แปลว่า การพิจารณา
ความควรและไม่ควร. ปาฐะเป็น
“ยุตตายุตติปริกฺขา” ดังนี้ก็มี. ความว่า
การพิจารณาความควรและไม่ควร. ก็
การรู้ความควรและไม่ควรแห่งพยัญชนะ
และอรรถเหล่านั้น เป็นอย่างไร? รู้ได้
โดยที่ไม่ผิดไปจากมหาปเทศทั้ง ๔.

ตตฺถ พุณฺชนสฺส ตาว สภาว-
นिरุตฺติภาโว อธิปฺเปตตฺถวาจกาโว
จ ยุตตภาโว. อตฺถสฺส ปน สุตต-
วินยธมฺมตาหิ อวิโลมนํ. อยเมตฺถ
สงฺเขโป. วิตฺถาโร ปน ปฺรโต
อาวิภาวิสฺสติ. หาโร ยุตฺตติ นิทฺทิกฺขโงติ
เอวํ สุตฺเต พุณฺชนตฺถานํ ยุตฺตา-
ยุตตภาววิภาวนลกฺขणे ยุตฺติหาโรติ
เวทิตพฺโพ.

บรรดาพยัญชนะและอรรถเหล่านั้น อัน-
ดับแรก ความที่พยัญชนะเป็นสภาว-
นिरุตติ (ภาษามคธ) และความที่พยัญชนะ
เป็นตัวบอกอรรถที่ประสงค์ ชื่อว่า
ความที่พยัญชนะเป็นสิ่งที่ควร. ส่วน
อรรถเป็นสิ่งที่ต้องไม่ผิดไปจากความ
เป็นธรรมในพระสูตรและพระวินัย. นี้
เป็นความย่อในที่นี้. ส่วนความพิสดาร
จักมีแจ้งข้างหน้า. คำว่า หาโร ยุตฺตติ

ว่าที่ร้อยตรีถนิต มณีเจริญ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิททิฏโฐ ความว่า ฟังทราบว่ายุตติ-
หาระมีลักษณะอธิบายความควร และ
ไม่ควร แห่งพยัญชนะและอรรถในสุดตะ
คือพระพุทธรวจนะอย่างนี้.

๔. ปัทฐฐานหาระ

๔. **ธมฺมนุตติ** ยงฺกิญฺจิสฺส สุตฺตาคถํ
กุสลาภิธมฺมมาห. **ตสฺส** **ธมฺมสฺสาติ**
ตสฺส ยถา วุตฺตสฺส กุสลาภิธมฺมสฺส.
ยํ **ปทฺฐจฺานนุตติ** ยํ การณํ,
โยนิโสมนสิการาติ สุตฺเต อากถํ วา
อนาคถํ วา สมฺภวโต นิทฺธาเรตฺวา
กถेतฺพฺพนฺติ อธิปฺปาโย. **อิติ**ติ เอว,
วุตฺตนเยนาติ อตฺถโก. **ยาว** **สพฺพ-**
ธมฺมาติ ยตฺตกา ตสฺมี สุตฺเต อากตา
ธมฺมา, เตสํ **สพฺเพ**สมฺปิ ยถานรฺรูปิ
ปทฺฐจฺานํ นิทฺธาเรตฺวา กถेतฺพฺพนฺติ
อธิปฺปาโย. อถวา **ยาว** **สพฺพธมฺมาติ**
สุตฺตาคถสฺส ธมฺมสฺส ยํ ปทฺฐจฺานํ,
ตสฺสปี ยํ ปทฺฐจฺานนุตติ สมฺภวโต
ยาว **สพฺพธมฺมา** ปทฺฐจฺานวิจฺจารณา

๔. คำว่า **ธรรม** ท่านอาจารย์
กล่าวหมายถึง ธรรมมีกุศลเป็นต้นที่มา
ในสุดตะคือพระพุทธรวจนะอย่างใดอย่าง
หนึ่ง. คำว่า **แห่งธรรมนั้น** ได้แก่
แห่งธรรมมีกุศลเป็นต้นนั้น คือ ตามที่
ได้กล่าวแล้ว. คำว่า **ปัทฐฐานใด** คือ
เหตุใด. อธิบายว่า ฟังกล่าวขยาย
ความเหตุที่มา หรือที่ไม่ได้มาในสุดตะ
มีโยนิโสมนสิการเป็นต้น ตามควร.
ศัพท์ว่า **อิติ** ความเท่ากับ เอว แปลว่า
อย่างนี้, อธิบายว่า ตามนัยที่กล่าวแล้ว.
คำว่า **ยาว** **สพฺพธมฺมา** ความว่า ฟัง
กล่าวขยายความปัทฐฐานตามสมควรแห่ง
ธรรมแม้ทั้งปวงเท่าที่มีมาแล้วในสุดตะนั้น.
อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **ตลอดธรรมทั้งปวง**

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กาตพฺพาติ อตฺโถ. เอโส ทาโร
 ปทญฺจโนติ เอวํ สุตฺเต อาคตฺตมฺมานํ
 ปทญฺจานญฺจตา ฐมฺมา เตสญฺจ
 ปทญฺจานญฺจตาติ สมุทฺวาโต ปทญฺจาน-
 ญฺจตฺตมฺมณินิทฺตารณลฺกฺขโน ปทญฺจานโน
 นาม ทาโรติ อตฺโถ.

อธิบายว่า ฟังกระทำการพิจารณา
 ปทัฏฐานตลอดธรรมทั้งปวงตามควรว่า
 ธรรมที่มาในสุดตะคือพระพุทธรวณะมี
 ปทัฏฐานใจ แม้ธรรมนั้น ก็มีปทัฏฐาน
 ใจ ดังนี้. คำว่า ทาระนี้ ชื่อว่า
ปทัฏฐานหาระ ความว่า ทาระอันมี
 ลักษณะขยายธรรมอันเป็นปทัฏฐานตาม
 สมควรว่า ธรรมทั้งหลายอันเป็นปทัฏฐ
 ฐานแห่งธรรมที่มาในสุดตะอย่างนี้ และ
 ธรรมทั้งหลายอันเป็นปทัฏฐานแห่งธรรม
 เหล่านั้น ชื่อว่า ปทัฏฐานหาระ.

๕. ลักษณะหาระ

๕. วุตฺตมฺหิ เอกธฺมฺเมติ กุสลาทิสฺสุ
 ขนฺธาทิสฺสุ วา ยสฺมี กสฺมิณฺจ
 เอกธฺมฺเม, สุตฺเต สรฺูปโต นินิทฺตารณ-
 วเสน วา กถิตฺเต. เย ฐมฺมา
 เอกลฺกฺขณา เกจิตฺติ เย เกจि ฐมฺมา
 กุสลาทิภาเวน รูปฺกฺขนฺธาทิภาเวน วา
 เตเน ฐมฺเมน สมานลฺกฺขณา. วุตฺตา
 ภาวนติ: สพฺเพติ เต สพฺเพปิ

๕. คำว่า เมื่อตรัสธรรมอย่างเดีย
 กัน ความว่า เมื่อพระผู้มีพระภาค
 ตรัสธรรมอย่างเดียวกันอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ในบรรดาธรรมทั้งหลายมีกุศลเป็นต้น
 หรือในบรรดาธรรมทั้งหลายมีขันธ์เป็นต้น
 หรือเมื่อกล่าวด้วยอำนาจการขยายความ
 โดยสรูปในสุดตะ คือพระพุทธรวณะ.
 คำว่า ธรรมทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่ง

คุณประเสริฐ จินุพงษ์
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กุสลาทิสภาวา, ขนุธาทิสภาวา วา
 ธมฺมา สุตเต อวุตฺตปิ ตาย
 สมานลกฺขณตาย วุตฺตา ภวนฺติ
 อาเนตฺวา สํวณฺณนาเวสนาติ อธิปฺ-
 ปาโย. เอตฺถ จ เอกลกฺขณาติ
 สมานลกฺขณา^๑ วุตฺตา. เตน สหจาริตา
 สมานกิจฺจตา สมานเหตุตา สมานผลตา
 สมานารมฺมณตาติ เอวมาทึหิ
 อวุตฺตานิปิ วุตฺตานิ วิย นิตฺถารณํ
 เวทิตพฺพํ. โส ทาโร ลกฺขโณ
 นามาติ เอวํ สุตเต อนาคเตปิ ธมฺเม
 วุตฺตปฺปกาเรน อากเต วิย นิตฺถาเรตฺวา
 ยา สํวณฺณา, โส ลกฺขโณ นาม
 ทาโรติ อตฺถ.

ที่มีลักษณะอย่างเดียวกัน ความว่า
 ธรรมทั้งหลายเหล่าใดเหล่าหนึ่งที่มี
 ลักษณะ เหมือนกันกับธรรมนั้น โดย
 ความเป็นกุศลเป็นต้น หรือโดยความ
 เป็นรูปขันธ์เป็นต้น. คำว่า ย่อมเป็น
 อันถูกกล่าวทั้งหมด อธิบายว่า ธรรม
 เหล่านั้นแม้ทั้งหมดมีสภาวะเป็นกุศล
 เป็นต้น หรือมีสภาวะเป็นขันธ์เป็นต้น
 แม้มิได้กล่าวไว้ในสุตตะ ก็ย่อมเป็นอัน
 ถูกกล่าวด้วยความที่มีลักษณะเหมือนกัน
 นั้น ด้วยอำนาจธรรมที่พืงนำมาอธิบาย.
 ก็ในที่นี้ คำว่า มีลักษณะอย่างเดียวกัน
 ท่านกล่าวถึงธรรมที่มีลักษณะเหมือนกัน.
 ด้วยเหตุ นั้น พืงทราบการขยายความ
 แห่งธรรมทั้งหลาย แม้มิได้กล่าวไว้เหมือน
 ดังได้กล่าวไว้ด้วยเหตุทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้
 คือ ความเป็นธรรมที่มีความเป็นไปร่วม-
 กัน ความเป็นธรรมที่มีกิจเหมือนกัน
 ความเป็นธรรมที่มีเหตุเหมือนกัน ความเป็น
 ธรรมที่มีผลเหมือนกัน ความเป็นธรรม
 ที่มีอารมณ์เหมือนกัน. คำว่า ทาโรนั้น
 ชื่อว่า ลกฺขณทาโร ความว่า การ

^๑ โป. สมานลกฺขณตา.

อธิบายโดยขยายธรรมทั้งหลาย แม้ไม่ได้
มาในสุดตะอย่างนี้ เหมือนดังมาแล้ว
โดยประการที่กล่าวแล้ว หาระนั้นชื่อว่า
ลักษณะหาระ.

๖. จตุพยุหหาระ

๖. เนรุตตุนติ นิรุตต์, ปท-
นิพพจนนติ อตฺถ. อธิปฺปาโยติ
พุกุธานํ สวากานํ วา ตสฺส
สุตตสฺส เทสกานํ อธิปฺปาโย.
พยุฉนฺนติ พยุฉนฺน, กรณฺเ หิ
เอตํ ปจฺจตฺตํ. กามณฺจ สพฺเพ หารา
พยุฉนฺนวิจยา, อโย ปน วิเสสโต
พยุฉนฺนทฺวาเรเนว อตฺถปริเยสนาติ
กตฺวา “พยุฉนฺน”ติ วุตฺตํ. ตถา
หิ วกฺขติ “พยุฉนฺน สุตตสฺส
เนรุตตณฺจ อธิปฺปาโย จ นิตานณฺจ
ปุกุพาปราณฺสนฺธิ จ กเวสิตฺตพฺพา”ติ.
อถาติ ปทปฺปรณฺมตฺตํ. เทสนา-
นิตานนฺติ นิตทาติ ผลนฺติ นิตานํ
การณํ, เยน การณฺน เทสนา

๖. บทว่า เนรุตต์ เท่ากับ นิรุตต์
แปลว่า คำขยาย. อธิบายว่า
วิเคราะห์บท. คำว่า อธิบาย ได้แก่
ความประสงค์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
หรือของพระสาวกทั้งหลายผู้แสดงสุดตะ
นั้น. บทว่า พยุฉนํ เท่ากับ
พยุฉนฺน, ก็บทว่า พยุฉนํ นี้
เป็นปฐมวิภัตติลงในกรณี (คือ ตติยา-
วิภัตติ). ท่านอาจารย์กล่าวว่า
“พยุฉนํ” เพราะกระทำอธิบายว่า
ก็หาระทั้งปวง มีการวิจัย(คือพิจารณา)
ด้วยพยัญชนะก็จริง ถึงอย่างนั้น
ว่าโดยพิเศษจตุพยุหหาระนี้ ค้นคว้า
อรรถโดยมีพยัญชนะเป็นทวารอย่างเดียว.
จริงอย่างนั้น ท่านอาจารย์จะกล่าว

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๗. เอกมฺหิ ปทฺฐจฺานเนติ เอกสฺมี
 อารมฺภธาตฺุอาทิกเก ปฺรกกมฺธาตฺุอาทินิ
 ปทฺฐจฺานภฺุเต ฐมฺเม เทสฺนารุเพห
 สติ. ปฺริเยสฺติ เสสํ ปทฺฐจฺานนฺุติ
 ตสฺส วิสภากตฺาย อคฺคหเนน วา
 เสสํ ปมาทาทินิ อาสฺนฺนการณตฺุตา
 ปทฺฐจฺานภฺุตํ โกสฺชชาทิกํ ฐมฺมนฺุตรํ
 ปฺริเยสฺติ ปณฺุณาย คเวสฺติ, ปฺริเยสฺติวา
 จ สํวณฺุณนาย โยเชนฺุโต เทสฺนํ
 อวภฺุญฺุติ ปฺฏิปฺกฺุเชติ วิริยารมฺภาทิมฺุเขน
 อารทฺุสฺสฺุตํ วุตฺุตนเยน ปมาทาทิวเสน
 นิตฺุทิสฺนฺุโต เทสฺนํ ปฺฏิปฺกฺุขโต
 อวภฺุญฺุติ นาม. อวภฺุญฺุ นาม โส
 หารโรติ เทสฺนนาย คหิตฐมฺุมานํ
 สภากวิสภากฐมฺุวเสน อวภฺุญฺุณลกฺุขโณ
 อวภฺุญฺุ หารโร นามาทิ อตฺุโถ.

๗. อวภฺุญฺุหาระ

๗. คำว่า เมื่อปทฺฐจฺานอย่างหนึ่ง
 ความว่า เมื่อมีธรรมอันเป็นปทฺฐจฺาน
 แห่งปฺรกกมฺธาตฺุเป็นต้นอย่างหนึ่ง มี
 อารมฺภธาตฺุเป็นต้นที่ยกขึ้นสู่เทศนา.
 คำว่า ย่อมแสวงหาปทฺฐจฺานที่เหลือ
 ความว่า ย่อมแสวงหา คือค้นคว้าด้วย
 ปัญญาซึ่งธรรมอย่างอื่นมีโกสฺชชะเป็นต้น
 อันเป็นปทฺฐจฺานกัน เพราะความเป็น
 เหตุใกล้ธรรมมีปมาทะเป็นต้น ซึ่งเป็น
 ส่วนเหลือ เพราะความเป็นวิสภากกัน
 แก่ธรรมนั้น หรือเพราะการไม่ถือเอา
 และเมื่อได้แสวงหาประกอบด้วยการ
 อธิบาย ชื่อว่า ย่อมหมุนเทศนาไปใน
 ธรรมอันเป็นปฏฺิปັกฺุษ. อธิบายว่า เมื่อ
 ขยายความสุดตะที่ได้เริ่มโดยมุ่งวิริยา-
 รมฺภะเป็นต้น ด้วยอำนาจแห่งธรรมมี
 ปมาทะเป็นต้น ตามนัยที่กล่าวแล้ว ชื่อว่า
 ย่อมหมุนเทศนาไปจากธรรมเป็นปฏฺิปັกฺุษ.
 คำว่า หาระนั้น ชื่อว่า อวภฺุญฺุหาระ
 ความว่า หาระที่มีลักษณะหมุนธรรมที่
 ถือเอาด้วยเทศนา ด้วยอำนาจสภาก-

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธรรมและวิสภาคธรรม ชื่อว่า อาวัฏฏ-
หาระ.

๘. วิภัตติหาระ

๘. **ธมฺมนฺติ** สภาวธมฺมํ, ตํ
กุสลาทิวเสน อเนกวิธํ. **ปทญฺจानนฺติ**
ยสฺมี ปติญฺจิตเต อุตฺตริ คุณวิเสเส
อริคจฺจติ, ตํ วิเสสาธคฺคการณํ.
ญฺมฺินฺติ ปุณฺณชฺชนญฺมิ ทสฺสนญฺมฺิติ
เอวมาทิกํ ญฺมฺิ. **วิภชฺชเตติ** วิภาเคน
กเถติ.

สาธาเรติ ทสฺสนปหาตพฺพาทินาม-
วเสน วา ปุณฺณชฺชนโสตาปนฺนาทิ-
วตฺตฺวเสน วา สาธาเรเน อวิสิญฺเจ
สมาเนติ อตฺโต. **วุตฺตวิปริยาเยน**
อสาธาเรนา เวทิตพฺพา. **เนยฺโย**
วิภคฺคิตติ ยถาวุตฺตธมฺมาทินํ วิภชฺชโน

๘. คำว่า **ธรรม** ได้แก่ สภาว
ธรรม, สภาวธรรมนั้นมีหลายอย่างด้วย
อำนาจเป็นกุศลธรรมเป็นต้น. คำว่า
ปทัฏฐาน ได้แก่ เหตุแห่งการบรรลุ
คุณวิเศษ ซึ่ง เมื่อบุคคลตั้งอยู่แล้ว ย่อม
บรรลุคุณวิเศษทั้งหลายยิ่งขึ้นไป. คำว่า
ญมฺิ ได้แก่ ญมฺิมีอาทิอย่างนี้ คือ ปุณฺณ
ชชนญมฺิ (ญมฺิชั้นปุณฺณ) ทสฺสนญมฺิ
(ญมฺิชั้นโสตาปัตติมรรค). คำว่า **ย่อม**
จำแนก คือ ย่อมกล่าวโดยการจำแนก.

คำว่า **สาธาเร** ความว่า ทั่วไป
อธิบายว่า ไม่ต่างกัน คือ เหมือนกัน
เกี่ยวกับชื่อมีทสฺสนปหาตัพพธรรม(ธรรม
ที่โสตาปัตติมรรคพึงละ) เป็นต้น หรือ
เกี่ยวกับวัตถุ มีปุณฺณและโสตาบันเป็นต้น.
พึงทราบความเป็นธรรมที่ไม่สาธาเร

คุณประเสริฐ จินฺนุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อัย หาโร วิภตตีติ ฌาตพโพติ
 อตฺโถ. ตสฺมา สงฺกิลสฺสมฺเม โวทาน-
 ฌมฺเม จ สาธารณาสาธารณโต
 ปทฺฐจฺานโต ภูมิตฺโต จ วิภชฺนลฺกฺขโณ
 “วิภตฺติหาโร”ติ ทฺฐจฺพฺพ.

โดยปริยายต่างจากที่กล่าวแล้ว. สองบท
 ว่า **เนยฺโย วิภตฺติ** ความว่า หาระที่
 จำแนกธรรมตามที่กล่าวแล้วเป็นต้น นี้
 ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า วิภตฺติหาระ. เพราะ
 เหตุนั้น ฟังเห็นว่า หาระที่มีลักษณะ
 จำแนกสังกิลสฺสมฺเมและโวทานธรรมโดย
 สาธารณะและอสาธารณโดยปทฺฐจฺาน
 และโดยภูมิตฺโต ชื่อว่า “วิภตฺติหาระ”.

๘. ปรีวตฺตนหาระ

๘. นิตฺทิกฺกฺเขติ กตฺเต สุตฺเต
 อากเต, สํวณฺณิตฺเต วา. ภาวิตฺติ ยถา
 อุกฺกฺปนฺนสฺทิสฺสา อุกฺกฺปนฺนาติ วุจฺจนฺติ,
 เอวํ ภาวิตฺตสฺทิสฺเส ภาเวตฺตพฺเพติ อตฺโถ.
 ปทฺธีเนติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย.
 ปรีวตฺตติ ปฏฺิปกฺกฺเขติ วุจฺจฺานํ ฌมฺมานํ
 เย ปฏฺิปกฺกฺขา, เตสํ วเสน ปรีวตฺเตตฺตีติ
 อตฺโถ. เอวํ นิตฺทิกฺกฺจฺานํ ฌมฺมานํ
 ปฏฺิปกฺกฺขโต ปรีวตฺตลฺกฺขโณ “ปรีวตฺตโน
 หาโร”ติ เวทิตฺตพฺโพ.

๘. บทว่า **นิตฺทิกฺกฺเข** แปลว่า
 ได้ตรัสไว้แล้ว คือ มาแล้วในสุดตะ
 หรือได้อธิบายแล้ว. บทว่า **ภาวิต**
 ความว่า ควรเจริญ ซึ่งเหมือนกับได้
 เจริญแล้ว อุปมาเหมือนธรรมทั้งหลาย
 ที่เหมือนกับเกิดแล้ว เรียกว่า เกิดแล้ว
 ฉะนั้น. แม้ในบทว่า **ปทฺธีเน** นี้ ก็มีนัยนี้
 นั้นเอง. คำว่า **ย่อมพลิกกลับเข้าไปใน**
ธรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ความว่า ย่อม
 พลิกกลับเข้าไปด้วยอำนาจธรรมที่เป็น
 ปฏิปักษ์ต่อธรรมทั้งหลายที่กล่าวแล้ว.

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หาระที่มีลักษณะพลิกกลับธรรมทั้งหลาย
ที่แสดงแล้วอย่างนี้ โดยความเป็นธรรม
ที่เป็นปฏิปักษ์กัน ฟังทราบว่าเป็นชื่อว่า
“ปริวัตตนหาระ”.

๑๐. เวจนหาระ

๑๐. วิวิธานี เอกสมิเยว อตฺเถ
วจนานี วิวจนานี, วิวจนานี เอว
เวจนานี, ปริยายสทฺทาทิ อตฺถเ.
ตานี เวจนานี. พหุนีติ อนเณกานี.^๑
ตฺ-สทฺโท อวธารเณ. เตน พหุ เอว
ปริยายสทฺทา เวจนหารโยชนายํ
กเถตพฺพา, น กติปยาติ ทสฺเสติ.
สฺตฺเต วุตฺตานีติ นววิธสฺตฺตฺนต-
สงฺขาเต เตปิฏเณ พุทฺทวจน
ภาสิตานี. (เอตฺถาปี ตฺ-สทฺทสฺส
อตฺถเ อาเนตฺวา โยเชตพฺโพ, เตน
ปาฬิยํ อากตฺตานีเยว เวจนานี
คเหตพฺพานีติ วุตฺตํ โหติ. เอก-

๑๐. คำทั้งหลายในอรรถอย่าง
เดียวกันนั่นเอง มีหลายอย่าง ชื่อว่า
วิวจนะ, วิวจนะนั้นแหละ เป็น เวจนะ
ซึ่งแปลว่า คำเป็นไวยากรณ์, ความหมายว่า
ปริยายศัพท์ (คือศัพท์ที่เปลี่ยนแปลงไป).
คำอันเป็นไวยากรณ์เหล่านั้น. คำว่า เป็น
อันมาก คือ มีใช้น้อย. ตฺ ศัพท์ ใช้
ในอรรถ อวธารณะ. ด้วย ตฺ ศัพท์นั้น
ท่านอาจารย์ยอมแสดงว่า ปริยายศัพท์
เป็นอันมากทีเดียว ฟังกล่าวในคำ
ประกอบเวจนหาระ มีใช้เพียงเล็กน้อย.
คำว่า ที่กล่าวไว้ในสุตตะ ความว่า
ที่ตรัสไว้ในพระพุทฺทวจนะ คือ พระ

^๑ ไป. พหุนี อนเณกานี.

ธมมสุสาติ เอกสฺส ปทตฺตสฺส.

โย ชานาติ สุตฺตวิทฺติ ยถา
 “สปปิสุส ชานาหิ”ติ วุตฺเต
 “สปปินา วิจาเรหิ, สปปิ เทหิ,
 เทถา”ติ วา อาณาเปตฺติ อตฺถ,
 เอว โย สุตฺตโกวิทฺโธ ธมฺมกถิก
 เอกสฺส อตฺตสฺส พหุปี ปริยายสทฺเท
 วิจาเรติ วิภาเวติ โยเชตฺติ อตฺถ.
 เวจโน นาม โส ทาโรติ ตสฺส
 อตฺตสฺส วุตฺตปฺปการปริยายสทฺทโยชนา-
 ลกฺขณฺ เวจนทาโร นาม. ตสฺมา
 เอกสฺมี อตฺถ อเนกปริยายสทฺท-
 โยชนาลกฺขณฺ “เวจนทาโร”ติ
 เวทิตพฺพ.

ไตรปิฎก ที่เรียกว่า สุตตันตะ ๘ อย่าง.
 แม้ในคำนี้ อรรถแห่ง ตู ศัพท์ ก็พียงนำมา
 ประกอบด้วย, ด้วยเหตุนั้น จึงมี
 อรรถาธิบายว่า พึงถือเอาคำอันเป็น
 ไวพจน์ที่มาในพระบาลีเท่านั้น. คำว่า
 แห่งธรรมข้อหนึ่ง ได้แก่ แห่งอรรถ
 แห่งบทข้อหนึ่ง.

คำว่า ผู้รู้สุตตะ คือ พระพุทธทวณะใด
 ย่อมรู้ มีความว่า เมื่อมีคนพูดว่า
 “ท่านจงรู้เนยใส” ดังนี้ ก็มีความหมาย
 ว่า เขาสั่งว่า “ท่านจงจัดเนยใส หรือว่า
 ท่านจงให้เนยใส ท่านทั้งหลายจงให้
 เนยใส” ดังนี้ ฉนฺได ผู้รู้สุตตะคือพระ-
 พุทธทวณะ ได้แก่ พระธรรมกถิก
 ย่อมจัดการ คือ ย่อมอธิบายประกอบ
 ปริยายศัพท์แม้เป็นอันมากแห่งอรรถข้อ-
 เดียว ฉนฺนํ. คำว่า แบบการอธิบาย
 อันเป็นเหตุรู้คำไวพจน์ของผู้รู้สุตตะนั้น
 ท่านแสดงไว้ว่า ชื่อว่า เวจนทาเร
 ความว่า แบบการอธิบายที่มีลักษณะ
 ประกอบ ปริยายศัพท์มีประการที่กล่าว
 แห่งอรรถนั้น ชื่อเวจนทาเร. เพราะ
 เหตุนั้น พึงทราบว่ แบบการอธิบาย

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่มีลักษณะประกอบปริยายศัพท์เป็นอันมากในอรรถหนึ่ง ชื่อว่า “เววจนหาระ”.

๑๑. ปัญญัติหาระ

๑๑. **ธมฺมนฺติ** ขนฺธาภิธมฺมํ.
ปญฺจตฺติหิติ ปญฺญาปนฺเหติ ปกาเรหิ
 ญาปนฺเหติ, อสงฺกรโต วา จปนฺเหติ.
วิวิทฺหิติ นิกฺเขปฺปฺภาวาทิวเสน
 อเนกวิทฺหิติ. โส อากาโรติ โย^๑
 เอกสฺเสวตฺตสฺส นิกฺเขปฺปฺภาวปญฺจตฺติ-
 อาทิวเสน อเนกาหิ ปญฺจตฺติหิ
 ปญฺญาปนฺนากาโร. **เญโย** **ปญฺจตฺติ**
นาม หาโรติ ปญฺจตฺติหาโร นามาติ
 ญาตพฺโพ. ตสฺมา เอกกสฺส ธมฺมสฺส
 อเนกาหิ ปญฺจตฺติหิ ปญฺญา-
 เปตพฺพภาการวิทฺวานลกฺขโณ “ปญฺจตฺติ-
 หาโร”ติ เวทิตพฺพ.

๑๑. คำว่า **ธรรม** ได้แก่ ธรรมมีขั้นเป็นต้น. คำว่า **ด้วยพระบัญญัติ**ทั้งหลาย ได้แก่ ด้วยการทรงทำให้รู้คือ ทรงทำให้รู้ โดยประการ หรือโดยการทรงตั้งไว้โดยไม่ปะปนกัน. คำว่า **มีอย่างต่าง ๆ** คือ มีมากอย่างด้วยอำนาจเป็นนิกเขปบัญญัติ (ทรงตั้งไว้) และปกวบัญญัติ (แดนเกิดก่อน) เป็นต้น. คำว่า **อาการนั้น** ได้แก่ อาการอันเป็นเหตุให้รู้ด้วยพระบัญญัติเป็นอันมาก คือ นิกเขปบัญญัติและปกวบัญญัติเป็นต้นแห่งอรรถข้อหนึ่ง เท่านั้น. คำว่า **เญโย** **ปญฺจตฺติ** **นาม** **หาโร** แปลว่า ฟังทราบ ว่า ชื่อว่า บัญญัติหาระ. เพราะเหตุ นั้น ฟังทราบ ว่า แบบการ

^๑ โป. โส.

อธิบายที่มีลักษณะอธิบายอาการที่จะพึง
ให้รู้ด้วยพระบัญญัติเป็นอันมากแห่งธรรม
แต่ละอย่าง ชื่อว่า “บัญญัติติหาระ”.

๑๒. โอตรณหาระ

๑๒. ปฏิจจุปปาโทติ ปฏิจจสมุ-
ปาโท. อินฺทฺริยขนฺธาติ อินฺทฺริยานิ
จ ขนฺธา จ. ธาตุอายุตนาติ ธาตุโย
จ อายุตนาณิ จ. เอเตหิติ โย
ทฺวาทสปกิโก ปจฺจยาการุ ยานิ จ
ทฺวาวีสตฺติอินฺทฺริยานิ เย จ ปณฺจกฺขนฺธา
ยา จ อฏฺฐการส ธาตุโย ยานิ จ
ทฺวาทสอายุตนาณิ, เอเตหิ สุตฺเต
อาคตปทตฺตมฺขเน นิตฺถาริยามาเนหิ.
โอตฺรติ โยติ โย สํวณฺณนาณโย
โอคาหติ, ปฏิจจสมุปปาทาทิกเก
อนุปฺวิสตีติ อตฺตโก. โอตฺรโณ นาม
โส ทาโรติ โย ยถาวุตฺโต
สํวณฺณนาวิเสโส, โส โอตฺรณหาโร
นาม. จ-สทฺแทน เจตฺถ สุนฺณต-
มุขาทินฺ คากายํ อวุตฺตนาณมฺปิ

๑๒. บทว่า ปฏิจจุปปาโท แปลว่า
ปฏิจจสมุปปาท. บทว่า อินฺทฺริยขนฺธา
แปลว่า อินทรีย์และขันธ. บทว่า ธาตุ-
อายุตนา แปลว่า ธาตุและอายุตนะ.
บทว่า เอเตหิ ความว่า ด้วยปัจจยา-
การอันมี ๑๒ บท อินทรีย์ ๒๒ ขันธ ๕
ธาตุ ๑๘ และอายุตนะ ๑๒ ที่ได้
ขยายความโดยมุ่งอรรถแห่งบทที่มาใน
สุตตะ คือ พระพุทธวจนะเป็นสำคัญ
เหล่านี้. สองบทว่า โอตฺรติ โย
ความว่า แนวการอธิบายโดยย่อมหย้ง
ลงไป อธิบายว่า สอดเข้าไปในธรรม
มีปฏิจจสมุปปาทเป็นต้น. คำว่า โอตฺรโณ
นาม โส ทาโร ความว่า แบบการ
อธิบายตามที่กล่าวแล้วนั้น ชื่อว่า
โอตฺรณหาระ. ก็ ด้วย จ ศัพท์ ใน

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงคโห ทฏจพุโพ. เอวํ ปฏิจ-
 สมุปฺปาทาหิมุเขหิ สุตตตตส
 โอตรณลกฺขโณ โอตรโณ หาโร
 นามาคิ เวทิตพฺพํ.

อธิการนี้ ฟังเห็นการรวมธรรมมี
 สุธมฺมมฺขเป็นต้นแม้มิได้กล่าวไว้ในคาถา.
 ฟังทราบว่ แบบการอธิบายอันมีลักษณะ
 จัดอรรถแห่งสุตตะ คือพระพุทธรวณะ
 เข้าไปด้วยหัวข้อธรรมมีปฏิจจสมุปบาท
 เป็นต้น อย่างนี้ ชื่อว่า โอตรณหาระ.

๑๓. โสธนหาระ

๑๓. วิสุตฺตชิตฺตมฺหิติ พุทฺธาทีหิ
 พฺยาคเต. ปญฺเฑหิติ ฌาตุํ อิจฺฉิตเต
 อตฺถเต. คากายนฺตฺติ คากถารุเพห.
 อิทญจ ปุจฺฉนฺตฺตา เยภฺยเยน คากา-
 พนฺทวเสน ปุจฺฉนฺตฺตฺติ กตฺวา วุตฺตํ.
 ยมมารพฺภาคิ สาก ปน คากา ยํ
 อตฺถํ อารพฺภ อธิกิจฺจ ปุจฺฉิตฺตา,
 ตสฺส อตฺถสฺส. สุตฺธาสุทฺธปริกฺขาคิ
 ปทํ โสธิตํ, อารมฺภโก น โสธิตฺ,
 ปทญจ โสธิตํ อารมฺภโก จ โสธิตฺติ
 เอวํ ปทาทีนํ โสธิตาโสธิตภาววิจาโร.
 หาโร โส โสธโน นามาคิ
 ยถาวุตฺตวิจาโร โสธโน หาโร

๑๓. บทว่า วิสุตฺตชิตฺตมฺหิติ ความ
 ว่าที่บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น
 ตอบแล้ว. บทว่า ปญฺเฑหิติ ความว่า
 ในอรรถที่ปรารภนาจะรู้. บทว่า คากายํ
 ความว่า ที่ยกขึ้นสู่คาถา. กิบทนี้ ท่าน-
 อาจารย์กล่าวไว้เพราะกระทำอธิบายว่า
 คนทั้งหลายเมื่อจะถามย่อถามเกี่ยวกับ
 คำผูกเป็นคาถาโดยมาก. สองบทว่า
 ยมมารพฺภาคิ ความว่า ก็คากานันถูกถาม
 โดยปรารภ คือ โดยมุ่งหมายอรรถอันใด
 แห่งอรรถอันนั้น. บทว่า สุตฺธาสุทฺธ-
 ปริกฺขา ความว่า เป็นเหตุพิจารณา
 ความที่บทเป็นต้นได้ชำระและยังไม่ได้

นาม. เอวํ สุตเต ปทปทตถ-
ปณฺหารมฺภานํ โสธนลกฺขโณ “โสธโน
หาโร”ติ เวทิตพฺพ.

ชำระอย่างนี้ว่า บทชำระแล้ว อารัมภะ
ยังไม่ได้ชำระ บทชำระแล้ว และ
อารัมภะก็ชำระแล้ว. คำว่า หาโร โส
โสธโน นาม ความว่า แบบการ
อธิบายที่พิจารณาบทเป็นต้นตามที่กล่าว
แล้วนั้น ชื่อว่า โสธนหาระ. ฟังทราบ
ว่าแบบการอธิบายที่มีลักษณะ ชำระบท
อรรถแห่งบท ปัญหาและอารัมภะ ใน
สุตตะอย่างนี้ ชื่อว่า “โสธนหาระ” ดังนี้.

๑๔. อธิฎฐานหาระ

๑๔. เอกตตตตายาติ เอกสฺส ภาโว
เอกตฺตํ, เอกตตฺตเมว เอกตตฺตตา,
ตตาย เอกตตตตตาย. เอก-สทฺโท
เจตฺถ สมานสทฺทปริยาโย, ตสฺมา
สามณฺเณนาติ อตฺถโถ. วิสิฎฺฐา มตฺตตา
วิมตฺตตา, วิมตฺตาว เวมตฺตํ, ตสฺส
ภาโว เวมตฺตตตา, ตตาย เวมตตตตตาย,
วิเสเสนาติ อตฺถโถ. เต น
วิกปฺปยิตพฺพชาติ เย ธมฺมา “ทุกฺขํ
สมฺภวโย”ติอาทินา สามณฺเณน, “ชาติ

๑๔. บทว่า เอกตตตตาย ความว่า
ภาวะแห่งความเป็นอย่างเดียวกัน ชื่อว่า
เอกตตํ, เอกตตํ นั้นแหละ เป็น
เอกตตตตา, โดยความเป็นอย่างเดียวกัน
นั้น. ก็ในที่นี้ เอก ศัพท์ เป็นปริยาย
แห่งสมานศัพท์ซึ่งแปลว่า เหมือนกัน
เพราะเหตุานั้น จึงมีอรรถเท่ากับ
สามณฺเณน (โดยสามัญหรือโดยความ
เหมือนกัน). ประมาณที่ต่างกัน ชื่อว่า
วิมตฺตตา, วิมตฺตตา นั้นแหละ เป็นเวมตตํ,

คุณประเสริฐ จินฺนุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ชรา กามตณฺหา ภวตณฺหา”ติอาทินา
 วิเสเสน จ สุตเต เทสิตา, เต
 “กิเมตถ สามณฺณ, โก วา
 วิเสโส”ติ เอวํ สามณฺณวิเสส-
 วิกฺขปนฺวเสน น วิกฺขปฺยิตพฺพา.
 กสฺมา ? สามณฺณวิเสสกฺปนฺนาย
 โวหารภาเวน อนนฺวฺจฺจานโต กาล-
 ทิสาวิเสสาทินํ วย อเปกฺขาสิทฺติโต
 จ. ยถา हि “อชฺช หิโย เสว”ติ
 วุจฺจมานา กาลวิเสสา อนนฺวฺจฺจิต-
 สภาวา “ปริมา ทิสา ปจฺฉิมา
 ทิสา”ติ วุจฺจมานา ทิสาวิเสสา จ,
 เอวํ สามณฺณวิเสสาปิ. ตถา हि “อิทํ
 ทฺกฺขนํ”ติ วุจฺจมานํ ชาตฺติอาทฺธิอเปกฺขาย
 สามณฺณมฺปิ สมานํ สจฺจาเปกฺขาย
 วิเสโส โหติ. เอส นโย สมุทฺยาทิสฺสุปิ.
 เอโส หารโ อธิฏฺฐาโนติ เอวํ
 สุตฺตาคตฺตานํ ฐมฺมานํ อวิกฺขปนฺวเสน
 สามณฺณวิเสสนิทฺฐารณลฺกฺขโน อธิฏฺฐ-
 จาโน หารโ นามาติ อตฺโต.

ความเป็นแห่งประมาณที่ต่างกันนั้นชื่อว่า
 เวมตฺตตา, โดยความต่างกันนั้น, ความ
 เท่ากับ วิเสเสน แปลว่า โดยความ
 ต่างกัน. สองบทว่า เต น
 วิกฺขปฺยิตพฺพา ความว่า ธรรมเหล่าใด
 ที่ทรงแสดงไว้ในสุตตะด้วยความเหมือนกัน
 โดยนัยมีคำว่า “ทฺกฺข สมุทฺย” เป็นต้น
 และด้วยความต่างกันโดยคำว่า “ชาตฺติ
 ชรา กามตณฺหา ภวตณฺหา” เป็นต้น
 ไม่เพียงแยกธรรมเหล่านั้น ด้วยอำนาจ
 การแยกความเหมือนกันและความต่างกัน
 อย่างนี้ว่า “ในที่นี้เหมือนกันอย่างไร
 ต่างกันอย่างไร”. เพราะเหตุไร ?
 เพราะด้วยการกำหนดความเหมือนกันและ
 ความต่างกัน ก็ไม่มีความตั้งลงแน่นอน
 โดยความเป็นโวหาร และก็จะสำเร็จโดย
 การเล็งเอาดูความต่างแห่งกาลและทิศ
 เป็นต้น. เหมือนอย่างว่า ความต่างแห่ง
 กาลที่พูดกันว่า “วันนี้ วานนี้ พรุ่งนี้”
 ดังนี้ ก็มีสภาวะไม่ตั้งลงแน่นอน และ
 ความต่างแห่งทิศที่พูดว่า “ทิศตะวันออก
 ทิศตะวันตก” ดังนี้ ก็มีสภาวะไม่ตั้งลง
 แน่นอน ฉะนั้น, แม้ความเหมือนกัน และ
 ความต่างกัน ก็ฉนั้น. จริงอย่างนั้น

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

แม้ความเหมือนกันด้วยการเล็งถึงชาติเป็นต้นที่พูดกันว่า “นี้ทุกข์” ดังนี้ เป็นความเหมือนกัน ย่อมเป็นความต่างกัน โดยเล็งถึงสัจจะ. แม้ในสมุททัยเป็นต้นก็มีนัยนี้. คำว่า เอโส ฮาโร อธิฏฐาโน ความว่า แบบการอธิบายที่มีลักษณะขยายความด้วยความเหมือนกันและต่าง-กันด้วยอำนาจการไม่แยกธรรมทั้งหลายที่มาในสุดตะอย่างนี้ ชื่อว่า อธิฏฐาน-หาระ ดังนี้.

๑๕. ปริกขารหาระ

๑๕. เย ฐมาติ เย อวิชชาทิกกา
 ปจฺจยฐมา. ยํ ฐมนฺตติ ยํ
 สงฺขาราทิกํ ปจฺจยุปฺปนฺนธมฺมํ.
 ขนฺยนฺตติ นิพฺพตฺเตนฺตติ. ปจฺจยฺยติ
 สหชาตปจฺจยภาเวณ. ปรมฺปรโตติ
 ปรมฺปรปจฺจยภาเวณ, อนฺนรูปสนฺตฺตาน-
 ฆญฺหนวเสน ปจฺจโย หุตฺวาติ อตฺถโก.
 อุปนิสฺสยโกฏฺฐิ หิ อิทฺธาธิปฺเปตา.
 ปุริมสฺมี อวสิฏฺฐโจ ปจฺจยภาโว.

๑๕. คำว่า ธรรมทั้งหลายเหล่าใด
 ได้แก่ ธรรมที่เป็นปัจจัยทั้งหลายเหล่าใด
 คือมีอวิชชาเป็นต้น. คำว่า ธรรมใด
 ได้แก่ ธรรมที่เกิดแต่ปัจจัย (คือผล) ใด
 คือมีสังขารเป็นต้น. คำว่า ย่อมให้เกิด
 คือ ย่อมให้บังเกิด. บทว่า ปจฺจยฺยา
 ความว่า โดยความเป็นสหชาติปัจจัย.
 บทว่า ปรมฺปรโต ความว่า โดยความ
 เป็นปัจจัยต่อ ๆ กัน, อธิบายว่า เป็น

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุมวกกฏมยิตฺวาติ^๑ ยํ ยถาวุตต-
 ปจฺจยสงฺขาทํ ชนกาภิเภทภินฺนํ เหตุ
 อากกฏมยิตฺวา สุตฺตโต นิตฺธาเรตฺวา
 โย สํวณฺณนาสงฺขาโต, เอโส หาโร
 ปริกฺขารโรติ เอวํ สุตฺเต อากตฺถมฺมานํ
 ปริกฺขารสงฺขาเต เหตุปจฺจย
 นิตฺธาเรตฺวา สํวณฺณนลกฺขโน
 ปริกฺขารโร หาโรติ อตฺถโก.

ปัจจัยด้วยอำนาจความสืบต่อสันดานที่
 สมควร. ก็ในหาระนี้ ท่านประสงค์เอา
 ที่สุดแห่งอุปนิสสยปัจจัย. ในหาระก่อน
 ท่านประสงค์เอาความเป็นปัจจัยที่เหลือ.
 สองบทว่า เหตุมวกกฏมยิตฺวา ความว่า
 แบบการอธิบายกล่าวคือการอธิบายใดที่
 ชักเอาเหตุอันต่างโดยประเภทมีชนกเหตุ
 เป็นต้นที่เรียกว่า ปัจจัย ตามที่กล่าวแล้ว
 อันใดมาขยายโดยสุตตะ. คำว่า เอโส
 หาโร ปริกฺขารโร ความว่า แบบการ
 อธิบายอันมีลักษณะโดยขยายเหตุปัจจัยที่
 เรียกว่า ประชุมธรรมทั้งหลาย ที่มาใน
 สุตตะอย่างนี้ ชื่อว่า ปริกขารหาระ.

๑๖. สมารูปนหาระ

๑๖. เย ธมฺมาติ เย สีลาทิธมฺมา.
 ยํ มุลาติ เยสํ สมาริอาทินํ มุลกฺกุตฺตา,
 เต เตสํ สมาริอาทินํ ปทญฺจานภาเวน
 สมารูปยิตฺพุพาติ สมพฺนุโร. เย

๑๖. คำว่า ธรรมทั้งหลายเหล่าใด
 ความว่า ธรรมมีศีลเป็นต้นทั้งหลาย
 เหล่าใด. คำว่า เป็นมูลของธรรมใด
 เชื่อมความว่า เป็นมูลของธรรมทั้งหลาย

^๑ ไป. เหตุมากกฏมยิตฺวาติ.

คุณประเสริฐ จินุพงษ์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกตถา ปกาธิตา มุณีนาติ เย จ
 ราคีวราคาเจโตวิมุตติเสกขผลกามธาตุ-
 สมตีกุมนนาทิสททา อนาคามีผลตถตตาย
 เอกตถา พุทฺธมุณีนา ปรีทียิตา, เต
 อญฺญมญฺญเววจนภาเวน สมารोปิ-
 ตพฺพาทิ สมฺพนฺโร. สมารोปนญฺเจตถ
 สุตฺเต ยถารุตวเสน นิตฺถารณวเสน
 วา คยฺหมานสฺส สิกฺขตฺตยสงฺฆาตสฺส
 สีลาทิกฺขนฺธตฺตยสฺส ปรียานนฺตร-
 วิภาวนมฺมุเชน ภาวนาปารีปุริกถนฺ,
 ภาวนาปารีปุรี จ ปหาตพฺพสฺส
 ปหาเนนาติ ปหานสมารोปนปิ
 อตฺถโต ทสฺสิตา เอว โหติ. เอส
 สมารोปิโน หาโรติ เอส สุตฺเต
 อาคตฺธมฺมานํ ปทฺฏจฺานเววจนภาวนา-
 ปหานสมารोปนวิจฺารณลกฺขโณ สมาร-
 โอปิโน นาม หาโรติ อตฺถโก.

เหล่าใด คือ มีสมาธิเป็นต้น ฟังยก
 ธรรมทั้งหลายเหล่านั้น คือธรรมมีศีล
 เป็นต้นขึ้น โดยความเป็นปทัฏฐานแห่ง
 ธรรมเหล่านั้น คือแห่งธรรมมีสมาธิ
 เป็นต้น. คำว่า และธรรมทั้งหลาย
 เหล่าใดที่พระมุณีทรงประกาศไว้ว่า มี
 อรรถเป็นอย่างเดียวกัน เชื่อมความว่า
 ธรรมทั้งหลายเหล่าใด คือ ศัพท์มีราค-
 ีวราคาเจโตวิมุตติ (ความหลุดพ้นทางใจ
 เพราะสำรอกราคะ) เสกขผละ (ผล
 แห่งพระเสขะ) และกามธาตุสมตีกุมนนะ
 (ความกำวล่วงกามธาตุ) เป็นต้น ที่พระ-
 มุณีคือพระพุทธเจ้าทรงกำหนดแสดงไว้ว่า
 มีอรรถเป็นอย่างเดียวกัน เพราะความที่
 เป็นอรรถแห่งอนาคามีผล, ฟังยกธรรม
 เหล่านั้นขึ้นโดยความเป็นไวพจน์ของกัน
 และกัน. ก็การยกขึ้นในพระพุทธวจนะนี้
 ได้แก่การกล่าวภาวนาให้ครบถ้วน โดย
 มุ่งการอธิบายธรรมคือขั้นทั้ง ๓ มี
 ศีลขั้นเป็นต้นที่เรียกว่า ไตรสิกขาที่
 ถือเอาด้วยอำนาจธรรมตามที่กล่าวแล้ว
 หรือด้วยอำนาจการขยายความและความ
 ครบถ้วนแห่งภาวนาย่อมมีได้ก็ด้วยการ
 ละธรรมที่ฟังละ เพราะเหตุนี้ จึงเป็น

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อันแสดงแม้ปานสมาโรปนนะ โดยอรรถ
ที่เดียว. คำว่า **นี้ชื่อว่า** สมาโรปนหาระ
ความว่า แบบการอธิบายที่มีลักษณะ
พิจารณาการยกอรรถขึ้นด้วยปทัฏฐาน
คำเป็นไวพจน์ ภาวนาและปานะ
แห่งธรรมอันมาในพระสูตรนั้น ชื่อว่า
สมาโรปนหาระ.

นยสงเขป

๑๗. เอวี่ คาทาพนฺทวเสน
โสฬสปี หาเร นิตฺทิสิตฺวา อิทานิ
นเย นิตฺทิสิตฺตํ “**คณฺหญฺจา**” ตีอาทึ
วฺจตฺตํ. ตตฺถ **คณฺหญฺจ** อวิชฺชมฺปิ
จาทิ สุตฺเต อาคตํ อตฺถโต
นิตฺทธารณวเสน วา คหิตํ ตณฺหํ
อวิชฺชญฺจ โย เนตฺติติ สมฺพนฺโร.
โย สํวณฺณนาวิเสโส, ตํ เนติ
สงฺกิลเสปกฺขํ ปาเปติ, สงฺกิลเสวเสน
สฺสฺตตฺตํ โยเชตฺติติ อธิปฺปาโย.

นยสังเขป

๑๗. นันทิยาวิญญนัย

๑๗. ท่านอาจารย์ ครั้นขยายหาระ
ทั้ง ๑๖ อย่าง ด้วยอำนาจคำที่ผูกเป็น
คาถาอย่างนี้แล้ว บัดนี้ ประสงค์จะ
ขยายนัยทั้งหลายต่อไป จึงกล่าวคำว่า
“**ทั้งคณหา**” ดังนี้เป็นต้น. ในบรรดา
คำเหล่านั้น คำว่า **ทั้งคณหา** และ
อวิชา เชื่อมความว่า แบบการอธิบายใด
ย่อมนำไปซึ่งคณหาและอวิชาที่มาแล้วใน
สูตรหรือที่ถือเอาโดยการขยายความ
โดยอรรถ. อธิบายว่า แบบการอธิบาย

คุณประเสริฐ จินุพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สมถนาติ สมานา. วิปัสสนายาติ
 ปณฺญา, โย เนติ โวทานปฺกขํ
 ปาเปติ, ตถา สุตฺตตฺถํ โยเชตีติ
 อธิปฺปาโย. สจฺเจหิ โยชยิตฺวาติ นยฺนโต
 จ ตณฺหา จ อวิชฺชา จ ภวฺมูลกตฺตา
 สมุทฺยสจฺจํ, อวเสสา เตภฺมุมิภคฺมมา
 ทฺกฺขสจฺจํ, สมถวิปัสสนา มคฺคสจฺจํ,
 เตน ปตฺตพฺพา อสงฺขตธาตฺ
 นิโรธสจฺจนฺติ เอวํ อิมฺหิ จตฺตฺหิ
 สจฺเจหิ โยเชตฺวา. อยํ นโย
 นนฺทียาวฏฺโฏติ โย ตณฺหาวิชฺชาหิ
 สงฺกิเลสปฺกฺขสฺส สุตฺตตฺถสฺส สมถ-
 วิปัสสนาหิ โวทานปฺกฺขสฺส จตฺตฺสจฺจ-
 โยชฺนฺมฺเขน นยฺนลฺกฺขณฺเ สํวณฺณนา-
 วิเสโส, อยํ นนฺทียาวฏฺโฏ นโย
 นามาติ อตฺถโ. เอตฺถ จ นยฺสฺส
 ภูมि คาทายํ “นโย”ติ วุตฺตา,
 ตสฺมา สํวณฺณนาวิเสโสติ วุตฺตํ.
 น หิ อตฺถนโย สํวณฺณนา,
 จตฺตฺสจฺจปฏฺิวเธสฺส อนฺรุโป ปุพฺพภาเค
 อนฺุคาคณฺนโย อตฺถนโย. ตสฺส ปน
 ยา อุกฺขมฺภิตฺตญฺญอาทินํ วเสน
 ตณฺหาทิมฺเขน นยฺภูมिरจนา, ตตฺถ
 นยฺโวหาโร.

ใด ย่อมนำไปซึ่งตัณหาและอวิชชา นั้น
 คือ ทำให้ถึงสังกิเลสปักข์ คือ ย่อม
 ประกอบอรรถแห่งสุดตะ ด้วยอำนาจ
 สังกิเลส. คำว่า **ด้วยสมถะ** คือ ด้วย
 สมานา. คำว่า **ด้วยวิปัสสนา** คือ ด้วย
 ปณฺญา, ความว่า นัยใด ย่อมนำไป คือ
 ทำให้ถึงโวทานปักข์, อธิบายว่า ย่อม
 ประกอบอรรถแห่งสุดตะอย่างนั้น. คำว่า
ประกอบด้วยสัจจะทั้งหลาย ความว่า
 เมื่อนำไปประกอบด้วยสัจจะ ๔ เหล่านี้
 อย่างนี้ว่า ตัณหา และอวิชชา เป็น
 สมุทัยสัจ เพราะความที่เป็นมูลแห่งภพ,
 ธรรมอันเป็นไปในภุมิ ๓ ที่เหลือ เป็น
 ทฺกฺขสัจ, สมถะและวิปัสสนา เป็น
 มรรคสัจ, อสงฺขตธาตฺที่จะพึงถึงด้วย
 มรรคสัจนั้น เป็นนิโรธสัจ ดังนี้. คำว่า
แบบการอธิบายนี้ ชื่อว่า **นันทียา-**
วฏฺฏนัย ความว่า แบบการอธิบายใด
 ที่มีลักษณะนำเอาอรรถแห่งสุดตะอันมี
 สังกิเลสเป็นฝักฝ่าย ด้วยตัณหาและ
 อวิชชาไปสู่อรรถแห่งสุดตะ อันมีโวทานะ
 เป็นฝักฝ่ายด้วยสมถะ และวิปัสสนา
 โดยมุ่งประกอบด้วยสัจจะทั้ง ๔ เป็น
 สำคัญ, แบบการอธิบายนี้ ชื่อว่า

คุณประเสริฐ จินฺนพงษ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นั้นทียาวัวฎัญญ. ก็ในอธิการนี้ ฎุมิแห่ง
 ญัณฑ์ท่านกล่าวว่า “นัย” ในคาถา,
 เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
 แบบการอธิบาย. เพราะอรรถนัย (การ
 เข้าใจความหมาย) มิใช่เป็นการอธิบาย,
 การเข้าใจที่เป็นเหตุถือเอาตามในส่วน
 เบื้องต้นอันสมควรแก่การแทงตลอดสัจจะ
 ทั้ง ๔ เป็นอรรถนัย (การเข้าใจ
 ความหมาย). ก็อรรถนัยนั้น มีการ
 แต่งฎุมิแห่งนัยโดยมุ่งค้นหาเป็นต้น เป็น
 สำคัญ เกี่ยวกับอรรถนัยบัญญัติบุคคลเป็นต้น
 อันใด, ในการแต่งฎุมิแห่งนัยอันนั้น มี
 บัญญัติเรียกว่า นัย.

๑๘. ทิปุกขลนัย

๑๘. อกุศลเจติ ทวารทสจิตตูปปาท-
 สงกหิตเต สพฺเพปิ อกุสเล ฌมฺเม.
 สมฺมุเลหิตี อตฺตโน มฺมุเลหิ, โลภโทส-
 โมเหหิตี อตฺตโก. กุสฺสเจติ สพฺเพปิ
 จตฺตฎุมิเก กุสฺสเล ฌมฺเม. กุสฺสสมฺมุเลหิตี
 กุสฺสเลหิ อโลภาทิมฺมุเลหิ โย เนติ.

๑๘. คำว่า อกุศล ได้แก่ อกุศล-
 ธรรมทั้งปวงที่สงเคราะห์ด้วยจิตตูปปาท
 ๑๒ ดวง. บทว่า สมฺมุเลหิ แปลว่า
 ด้วยมูลของตน อธิบายว่า โลภะ โทสะ
 และโมหะ. คำว่า กุศล ได้แก่ กุศล-
 ธรรมอันเป็นไปในฎุมิ ๔ แม้ทั้งหมด.

คุณสามัคคี ศรีสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา